

Ha-Kol

BROJ IZDANJA: 166
KOLOVOZ - RUJAN 2020.
AV / ELUL / TIŠRI / 5780. / 5781.

TEMA BROJA:
KONVERZIJA

SADRŽAJ

4 UVODNIK	30 SMIJU LI PRIPADNICI “NOVIH”
ŽIDOVSKIH ZAJEDNICA
IMIGRIRATI U IZRAEL?	47 BARUCH/BENEDICT
DE SPINOZA
— NAJPOZNATIJI IZOPĆENIK IZ
ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE
5 SANACIJA ZGRADE ŽIDOVSKJE
OPĆINE ZAGREB	32 PREOBRACENJEM DO SPASA?	49 ŠPANJOLSKI SVEĆENICI
TIJEKOM HOLOKAUSTA
LAŽNIM KONVERZIJAMA
SPAŠAVALI ŽIDOVE
5 COVID-19 FOND ZA POMOĆ
ČLANOVIMA ŽOZ-A	34 KRIPTO-ŽIDOVI U TAJNOSTI
OSTALI VJERNI JUDAIZMU	50 YONATAN LANGER
— NEONACIST KOJI JE
POSTAO ŽIDOV
6 ZORAN MILANOVIĆ
I BORUT PAHOR NA 77.
GODIŠNJICI OSLOBOĐENJA
LOGORA KAMPOR	37 INKA ŽIDOVI
— SAN O PRIPADANJU
ŽIDOVSKOME NARODU	51 “GUSAR IZ RIGE” MIHAIL TALJ
— GENIJ ŠAHOVSKOG UMIJEĆA
11 EUROPSKI DAN ŽIDOVSKJE
KULTURE U OSIJEKU	38 ŽIDOVI IZ SAN NICANDRA	55 IZRAELCI U KARANTENI
OBILJEŽILI VELIKE BLAGDANE
12 EUROPSKI DAN ŽIDOVSKJE
KULTURE U BELIŠĆU
I KOPRIVNICI	40 ELIZABETH TAYLOR
I MARILYN MONROE
— ŽIDOVKE PO
VLASTITOM IZBORU	56 ČIŠĆENJE ZAPADNOG ZIDA
PRED ROŠ HAŠANA
13 OBNOVA BJELOVARSKJE
SINAGOGJE ILI KRATKA PRIČA
O ZVIJEZDI KOJA NESTAJE	41 SAMMY DAVIS JR.,
JEDAN OD NAJPOZNATIJIH
KONVERTITA NA ŽIDOVSTVO	56 VELIKI BROJ AMERIKANACA
NE ZNA DOVOLJNO
O HOLOKAUSTU
14 “KAD JE NINA ZNALA”
— ROMAN O NEVJEROJATNOJ
SUDBINI EVE PANIĆ NAHIR	43 IVANKA TRUMP I KONVERZIJE:
JE LI IZBOR NJEZINA OCA
POTAKNUO PROMJENE
PRAVILA O PRELASKU
NA ŽIDOVSTVO?	57 70. GODIŠNJICA SREDIŠNJEG
VIJEĆA ŽIDOVA U NJEMAČKOJ
16 CRNOHUMORNI SVIJET
KRATKIH PRIČA
ETGARA KERETA	44 TREBA LI KONVERZIJA
NA JUDAIZAM BITI LAKŠA
I JEDNOSTAVNIJA?	57 NJEMAČKI NOGOMETIŠI
DONIRALI NOVAC ZA MUZEJ
18 IZLOŽBA U ZAGREBU KAO
HOMMAGE NEZABORAVNOM
DUŠANU KARPATSKOM	45 NESTALO HAZARSKO
KRALJEVSTVO	58 NAPUŠTENA PRTLJAGA
ISPUNJENA PRAZNIM SNOVIMA
20 KONVERZIJA NA JUDAIZAM		59 BORBENI ZRAKOPLOVI
IZRAELSKIH ZRAČNIH SNAGA

U REALIZACIJI OVOG BROJA SVOJIM SU PRILozIMA SUDJELOVALI:

DEAN FRIEDRICH, IVO BARIĆ, NIVES BEISSMANN, MELITA KRAUS, JAROSLAV PECNIK,
LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ, MILIVOJ DRETAR, MAŠA TAUŠAN

TODA RABA!

UVODNIK

Drage čitateljice i čitatelji,

u ovo doba godine, kada u našim krajevima stiže jesen sa svim svojim bojama i mirisima, Židovi se pred "velike blagdane" prisjećaju godine koja je prošla. A ta je godina za sve nas bila i više nego izazovna i suočila nas je sa stvarima o kojima nismo mogli ni sanjati. I veliki židovski blagdani tako su diljem svijeta obilježeni uz socijalnu distancu i online svetkovine. Kao i svih ovih mjeseci nedostajala su nam druženja s našim najdražima i nadamo se da će nova 5781. godina svima donijeti mir i sreću. Šana tova!

Zbog pandemije koronavirusa ali i zbog velikih oštećenja koje je u potresu zadržala zgrada Židovske općine Zagreb ove godine nije bilo ni tradicionalne večere povodom Roš Hašana a nije bilo moguće obilježiti ni Jom Kipur. Zgrada ŽOZ-a se obnavlja i nadamo se da će uskoro, možda već za Hanuku, ponovno moći otvoriti vrata za svoje članove.

Svi događaji koji su se uspjeli održati bili su u skladu s onime što se sve češće nazivamo "novo normalno". Na godišnjici oslobođenja logora Kampor na Rabu tako ove godine nije bio veći broj preživjelih logoraša i njihovih obitelji, ali ove godine po prvi su puta u 77 godina zajedno oslobođene logora na Rabu obilježili predsjednici

Hrvatske i Slovenije: Zoran Milanović i Borut Pahor. Uredništvo Ha-Kola posebno se zahvaljuje prof. Ivi Bariću što nam je dozvolio da objavimo dio njegovog teksta o logoru Kampor, o kojem se premalo zna.

Tradicionalni Europski dan židovske kulture ove je godine također bio u nešto promijenjenom i smanjenom izdanju, a obilježen je u Osijeku, Belišću i Koprivnici. Melita Kraus piše o obnovi sinagoge u svome gradu Bjelovaru u nadi da će dio obnovljene sinagoge biti posvećen i nekadašnjoj židovskoj zajednici Bjelovara. Na ovogodišnjem Festivalu svjetske književnosti u Zagrebu predstavljeni su prijevodi dviju zanimljivih knjiga izraelskih autora: David Grossman u romanu "Kad je Nina znala" predstavlja život čakovačke Židovke Eve Panić Nahir, a Etgar Keret u "Kvaru na rubu galaksije" svojim čitateljima pruža još jedan užitak čitanja crnohumornih kratkih priča po kojima je poznat u cijelome svijetu.

Svi oni koji se sjećaju onoga što smo učili na satovima povijesti prisjetit će se kako je većina velikih svjetskih religija pokušavala svoju vjeru proširiti svijetom i to na razne, ne uvijek miroljubive, načine. Židovi međutim to nikada nisu radili. Dapače, Židovi one koji žele prijeći na judaizam

pokušavaju odgovoriti od te ideje. Zašto je tome tako? Odgovor na to pitanje daje naš rabin Luciano Moše Prelevič. Povijest je ipak zabilježila i one koji nisu željeli odustat i uspješno su "postali" Židovi. Tu su priče o tome zašto su na judaizam prešle velike glumačke zvijezde Elizabeth Taylor i Marilyn Monroe, te kako su čitave zajednice željele konvertirati na židovstvo. Za vrijeme Drugog svjetskog rata, neki su se Židovi prelaskom na kršćanstvo željeli spasiti od progona i smrti, a o tome kako je to izgledalo u tzv. NDH piše Milivoj Dretar. Židovi su i prije Holokausta često bili u situaciji kada su se morali, barem prividno, odreći svoje vjere kako bi na taj način spasili život. Bilo je puno Židova koji su to učinili samo "na papiru" a u stvarnosti su se, bez obzira na velike opasnosti, držali pravila svoje prave vjere. Njihovu priču donosi Maša Taušan.

Vjerujem da ćete pronaći puno zanimljivih tekstova i možda i naučiti nešto novo. U ovim neobičnim vremenima možda u pričama iz prošlosti nađemo poneku utjehu.

Do sljedećeg puta

Nataša Barac

SANACIJE ZGRADE ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB

PIŠE: DEAN FRIEDRICH

Sanacija zgrade Židovske općine Zagreb od posljedica potresa započela je 17. kolovoza, a od tada je Izvršni je odbor u više navrata raspravljao o opsegu radova i tehničkoj provedbi te predložio i usvojio dodatne radove u odnosu na projekt. Po zamjeni atmosferskih bojlera kondenzacijskim i rekonstrukciji dimovodnog sustava, započeli su radovi na popravcima zidova. Planirano je da prvo obave radovi u prizemlju, potom radovi na krovu te redom silazno, s ciljem da dio prostora ostane na raspolaganju članstvu. Međutim, zbog specifičnosti oštećenja, dinamike radova i tehnologije, odlučeno je da se radovi, prema mogućnostima, obavljaju istodobno na svim etažama. Trajanje radova ovisit će značajno o nalazima u pojedinim fazama, a završetak ne predviđamo u roku kraćem od tri mjeseca, i to samo u odnosu na radove obuhvaćene projektom sanacije. Po završetku osnovnih popravaka, očekuju nas stolarski, soboslikarski, podopolagački i tapetarski radovi, izmjena kuhinja, hidro-izolacijski radovi u podrumu i terasi u prizemlju, sanacija zabata susjednih zgrada i dr.

Apromativna vrijednost svih predviđenih stavki zahvata na zgradi mogla bi doseći iznos od 2.000.000,00 kn. S obzirom na epidemiološku situaciju i sanaciju zgrade, ne predviđaju se do daljnega programske niti druge aktivnosti u zgradi ŽOZ-a. Realizirat će se isključivo programi na otvorenom ili na daljinu,

putem digitalnih platformi (Europski dan židovske kulture, Ulpan i tradicija). Djelatnici Ureda rade ili od kuće ili u uretima periodički, i u ciklusima, ovisno o mogućnosti pristupa prostoru. Ured redovito obavlja sve tekuće poslove, a u vrijeme je i prikupljanje prijave za Fond Covid-19. Obrascе možete preuzeti i predati elektronskim putem, osobno ili možete naručiti dostavu na Vašu adresu. Isto vrijedi i za članarinu koju možete uplatiti uputnicom, elektronski ili osobno u Uredu, uz prethodnu provjeru dostupnosti. Bez obzira koristite li se računalima ili preferirate poštanske ili osobne dostave, odgovorit ćemo na sve Vaše upite i dostaviti Vam svu potrebnu dokumentaciju.

Za sva pitanja Ureda ŽOZ-a stoji na raspolaganju putem telefonom ili putem elektronske pošte.

COVID-19 FOND ZA POMOĆ ČLANOVIMA ŽOZ-A

American Jewish Joint Distribution Committee i Židovska općina Zagreb pozivaju članove ŽOZ-a da se prijave za mjesečnu financijsku pomoć obiteljima iz novostanovanog Covid-19 fonda.

Namjena: zdravstvene, medicinske svrhe, lijekovi, stanovanje i povezani troškovi (stanarina, režije, komunalni troškovi, popravci, hrana) Uvjeti: punoljetni članovi ŽOZ-a s prebivalištem na području Republike Hrvatske koji su

redovito plaćali članarinu zaključno s 2019. godinom, a koji nisu primili pomoć od ŽOZ u periodu od rujna 2019. do ožujka 2020. (programi Claims Conference ne smatraju se pomoći od strane ŽOZ-a). Isplata: na žiro-račun primatelja nakon predaje vjerodostojnog dokumenta (račun ili ugovor) Mjesečni iznos pomoći: cca 763,00 kn neto (porez i doprinose snosi ŽOZ direktno) Prijava: putem jednostavnog obrasca koji možete preuzeti u Uredu ŽOZ, poštom ili elektronskim putem Trajanje: Ovisno o epidemiološkoj situaciji i raspoloživosti sredstava Prijaviti se može samo jedan član obitelji na istoj adresi prebivališta. Predaja obrasca: osobno, poštom ili elektronskim putem Za više informacija molimo kontaktirajte Ured ŽOZ-a.

Pomoć iz Fonda Covid-19 realizira se sredstvima: American Jewish Joint Distribution Committee, Židovska općina Zagreb.

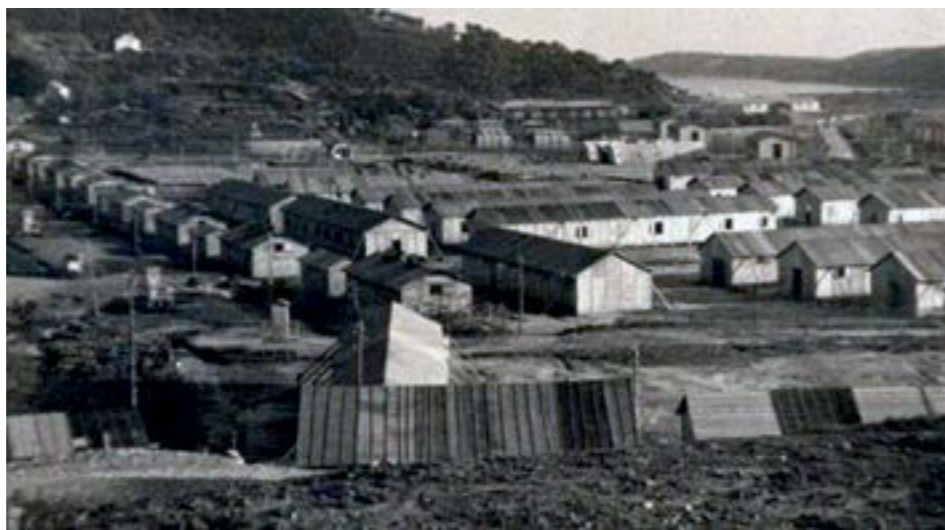
ŽIDOVSKA OPĆINA ZAGREB

ZORAN MILANOVIĆ I BORUT PAHOR NA 77. GODIŠNJICI OSLOBOĐENJA LOGORA KAMPOR

PRIPREMILA: NATAŠA BARAC

Hrvatski predsjednik Zoran Milanović i njegov slovenski kolega Borut Pahor zajednički su 5. rujna 2020. godine na Rabu obilježili 77. obljetnicu oslobođenja interniraca iz talijanskog fašističkog koncentracijskog logora Kampor, koji je djelovao na tom otoku tijekom Drugog svjetskog rata. Bilo je to prvi puta da su hrvatski i slovenski predsjednik zajedno sudjelovali na obilježavanju oslobađanja logoraša iz logora Kampor. Zbog pandemije koronavirusa ove godine nije bilo moguće organizirati dolazak preživjelih logoraša i članova njihovih obitelji, kao što je to bio običaj proteklih godina. Židovsku zajednicu u Hrvatskoj predstavljalo je izaslanstvo Židovske općine Rijeka.

Na Rabu se prisjećamo patnji koje su izazvali “netrpeljivost i mržnja”. “Svaka netrpeljivost i mržnja započeti su riječima i malim idejama, malim gestama zlobe koje prerastaju u veliko zlo, (...) tako se dogodio fašizam koji je tu na Rabu pokazao svoje lice”, rekao je u prigodnom obraćanju slovenski predsjednik, istaknuvši kako činjenica da se na mjestu nekadašnjeg logora zajedno po prvi puta nalaze hrvatski i slovenski predsjednik

LOGOR KAMPOR NA RABU

“simbolizira prijateljstvo i zajedničku svijest o potrebi čuvanja sjećanja koje treba biti i opomena”.

Predsjednik Hrvatske Zoran Milanović u svom je obraćanju ocijenio da logor Kampor ukazuje na “banalnost zla” s obzirom da su talijanski čuvari logora dijelom bili i obični ljudi pod čijim su nadzorom umirali isto tako obični ljudi-logoraši.

Hrvatski predsjednik uvjeren je kako nije moguće da se logor Kampor ponovi s obzirom na današnje stanje svijesti i današnju Italiju ali istaknuo da taj logor podsjeća na “sposobnost čovjeka da se iz čovjeka pretvori u nečovjeka” bez obzira na nacionalnost.

Podsjetio je da su u logoru Kampor istu sudbinu dijelili, bez obzira na različite oklonosti i razloge njihove internacije,

Hrvati, Slovenci i Židovi s područja pod nadzorom fašističke Italije i takozvane NDH.

Predsjednici Slovenije i Hrvatske prvi puta su zajedno prisustvovali komemoraciji žrtvama jednog od najzloglasnijih talijanskih fašističkih logora u Drugom svjetskom ratu kroz kojeg je u četrnaest i pol mjeseci prošlo oko 15.000 Hrvata, Slovenaca i Židova, među kojima i oko 1.200 malodobne djece.

U nastavku boravka u Rabu dvojica predsjednika nazočila su otvaranju foto-grafsko-dokumentarne izložbe “Posljednji svjedoci / Zadnji pričevalci” i izložbe “Tkanine otpora: glasovi žena” u Gradskoj knjižnici Rab. Izložba je zajednički projekt slovenskih autorica novinarke Saše Petejan, fotografkinje Mance Juvan i povjesničarke dr. Urške Strle te je dio šireg programa pod nazivom “Čuvari žice” koji povezuje umjetničke fotografije i sjećanja preživjelih.

LOGOR KAMPOR NA RABU

Logor Kampor osnovan je u srpnju 1942. godine a od izgladnjivanja i nehumanih uvjeta u njemu je, po procjenama, umrlo oko 4.500 ljudi od kojih je do sada identificirano njih 1.490 jer su veći dio dokumenata uništili fašisti.

Logor Kampor i sudbinu logoraša detaljno je proučio i zapisao profesor Ivo Barić. Uz njegovu dozvolu, na čemu se profesor Bariću zahvaljujemo, prenosi dio zapisa objavljenih na internetskoj stranici Udruge antifašista Rab.

“Na Rabu je 26. lipnja 1942. mjesto za logor odredio jedan talijanski pukovnik. On je u pratnji civilnog komesara, fašiste Giorgija Palcija (Palčić), Antonija Rismonda, Pjera Nimire i drugih rapskih talijanaša, odabrao mjesto Kampor za budući logor. Bilo je to kamporsko polje zasađeno mladim usjevima koji su u ratnim uvjetima bili jedina nada za preživljavanje stanovnika Kampora.

LOGOR KAMPOR NA RABU

Već 2. srpnja 1942. došlo je na Rab dvjesto talijanskih vojnika i oficira koji su podigli šatore u polju podno kamporske škole. S njima je bio Giovanni Turn, geodeta iz Bologne koji je zacrtao logor. Komandu su smjestili u kamporsku školu i obližnje kuće izbacivši iz škole učitelja Milana Brozovića sa suprugom i mještane iz obližnjih kuća: Mravići, Kriškovići i Kurelići. Sutradan su mobilizirali oko tristo Rabljana i započeli radove na proširenju ceste Rab-Kampor. Radi podizanja logora uništili su sve usjeve na polju i zaravnali potoke. Logor su gradile tri talijanske firme: Pardi, Montuari i Isastia.

Logor je bio pod zapovjedništvom Itendature II. armije sa sjedištem na Sušaku i pod zapovjedništvom generala Maria Roatte koji je razradio Mussolinijevu ideju o “preseljenju naroda”. Iako logor još nije bio završen, prve internirce su doveli 27. srpnja 1942. godine. O tom tužnom prvom dolasku interniraca u

logor Odoriko Badurina 27. srpnja 1942. zapisao je:

Došli su prvi deportirani u logor! U 5,25 sati (po suncu) došao krcat parobrod “Plav” s prvim osobljem za u logor. Tek u 7,00 (po staru) eto dolazi ta žalosna povorka pješice.... Idu mirno. Prati ih oko 20 vojnika s puškama. Sve muški od 18 do 45 godina. Došlo ih je oko 170, a među njima i jedan pop i to umno bolestan. I eto takve vode okolo, to su Slovenci.

Od tada su skoro svaki dan dovozili transporte interniraca iz Slovenije i Hrvatske. Iz Čabra su 4. kolovoza 1942. dovezli prvi transport u kojem je bilo 486 žena i djece.

Od 27. srpnja 1942. pa do oslobođenja logora 11. rujna 1943. godine kroz njega je prošlo oko 15 tisuća interniraca računajući u tu brojku 3.336 Židova koje su u Kampor dovozili od 29. svibnja 1943. iz ustaških logora u Kraljevici, Kuparima, Gružu i Lopudu. Hrvati, Slovenci i ostali

bili su u “represivnoj” internaciji dok su Židovi došli u “zaštitnu” internaciju iz ustaških logora.

Ivo Kovačić piše da je do kraja listopada 1942. u logor doveden 7.541 internirac, od toga 5.087 Slovenaca, 1.198 Hrvata i 468 ostalih. Budući da talijanski izvještaji ne navode neke transporte koje spominje Odoriko Badurina može se zaključiti da su brojke mnogo veće. Tako je dan talijanski izvještaj od 22. rujna 1942. spominje brojku od 13 tisuća, a drugi od 30. rujna 11 tisuća interniraca od čega 2 tisuće malodobne djece.

Internirci su najprije dolazili u prijamni odjel, tzv. Bonifiku gdje su im oduzimali sve stvari i novac. Za stvari su dobivali potvrde, a za novac bonove. Na sjevernoj strani polja je podignut logor I. odnosno Muški logor, a na zapadnoj logor III. odnosno Ženski logor. Do njega je sagrađen logor II. ili Židovski logor, a na kraju logor IV. ili Kaznene radionice.

Internirci su umirali od gladi i bolesti zbog krajnje neprimjerenih uvjeta stanovanja i nedostatne prehrane. U malim islužanim vojnim šatorima bez ikakve izolacije i posteljine, samo s jednom dekom i malo slame živjelo je četiri do šest ljudi. Za prehranu su dobivali dnevno šalicu tople vode s nekoliko zrna riže ili tjestenine i jedan kruh od 100 grama i 50 grama krumpira, a ponekad i malo sira ili mesa na kostima. S ovom hranom ljudi su u logoru nakon kraćeg vremena nalikovali na sablasti, a najduže su živjeli tri mjeseca. Većina ih nije mogla hodati nego je ležeći mirno u šatoru čekala smrt. Čuvari se zbog toga nisu uzbuđivali jer su slijedili nalog zapovjednika XI. Armijskog korpusa generala Gastone Gambara koji je glasio: “Logično je da koncentracijski logor nije za debljanje. Bolestan zatvorenik je miran zatvorenik”.

Bolesne su odvajali u tzv. bolnice koje su improvizirali najprije u podrumima kamporskih kuća, a kasnije u rapskim

LOGOR KAMPOR NA RABU

hotelima Adria, Kontinental, Praha, Park i Imperial. Tamo su ih smjestili da zaštite stražare od zaraze, a ne zato da ozdrave. Budući da nije bilo lijekova većina je umirala, najviše od tuberkuloze. Za božićne blagdane 1942. umrlo je čak 102, a tijekom prosinca 332 internirca. Umrle su pokopavali na kam-

porskom polju, na mjestu gdje je danas Spomen-groblje. Na groblje su donosili po nekoliko mrtvaca u jednom sanduku, a pokopavali najčešće pod jednim imenom pa danas sa sigurnošću ne znamo točan broj umrlih. Do 11. kolovoza 1942. umrlo je devetnaest interniraca koji su pokopani na Mjesnom groblju Kampor i

zavedeni u Knjigu umrlih župe Kampor. Prvi je u logoru 5. kolovoza umro Vilim Molnar rođen 28. svibnja 1942. (dijete od dva mjeseca). Upisivanje umrlih u Matičnu knjigu umrlih župe Kampor prekinuto je 11. kolovoza 1942. godine. Tada je otvorena Knjiga umrlih u logoru. Vodio ju je vojni kapelan.

Zanimljivo da je jedan od tamničara, kako sebe zove Francesco Giacomelli, jedno vrijeme pisar u logoru Kampor, progovorio nakon šezdeset godina šutnje o žrtvama logora Kampor. On kaže da je u logoru umrlo od neishranjenosti i batina najmanje 1200 ljudi. Drugih dvije tisuće umrlo je odmah nakon dolaska. Među njima je bilo preko stotinu djece. Dakle, prema Giacomeliju u logoru je umrlo preko 3.200 interniraca. Budući da je bio logorski pisar njegovo priznanje može biti zanimljivo za povjesničare koji se bave žrtvama logora Kampor.

Nakon intervencije Međunarodnog Crvenog križa u siječnju 1943. godine Talijani su počeli u ženskom logoru gradnju manjih drvenih baraka. Internirci su ih zvali ruske barake. U svaku su smjestili dvadeset ljudi. Kasnije su nastavili gradnju, ali je na žalost za internirce bilo kasno. Kod pape Pia XII. intervenirali su zbog neljudskih uvjeta u logoru 20. studenoga 1942. Ljubljanski biskup mons. Gregorij Rožman i krčki biskup mons. Srebrnić. Predali su mu i prosvjednu predstavku iako su prije toga upravi logora službeno priznali da “humano i pravedno postupaju s internircima”.

Zbog velike smrtnosti i preseljenja interniraca u druge logore (Gonars i druge) barake su se ispraznile. Možda su to činili planski da u njih dovedu Židove koji su im plaćali preseljenje. I doista 29. svibnja 1943. godine doveli su prvu skupinu od 591 Židova. U kratko vrijeme u logoru je bilo 3.336 Židova. U Rab su došli da se spase od sigurne smrti u ustaškim logorima.

Zapovjednik logora i komandant svih vojnih jedinica (karabinjera) na Rabu bio je fašistički fanatik potpukovnik Vincenzo Cuiuli zvani Zmija koji je s oko 2.200 talijanskih vojnika i nekoliko interniraca kolaboranata, od kojih se isticao Ivan Mohor, provodio teror.

Teško stanje u Logoru potaknulo je internirce na otpor pa je 5. siječnja 1943. osnovan Izvršni odbor Osvobodilne fronte koga je osnovala već postojeća logorska organizacija komunističke partije formirana u rujnu 1942. godine.

Kad je 8. rujna 1943. Italija kapitulirala u logoru je bilo 4.500 interniraca i oko 2.000 naoružanih Talijana. Izvan logora u Gradu i utverdama po otoku bilo je još oko 200 talijanskih vojnika, karabinjera i financa. Doznajući za kapitulaciju Italije Rabljani i internirci su počeli zajedničku akciju razoružanja Talijana i oslobađanje logoraša.

Izvršni odbor Osvobodilne fronte logora je 8. rujna 1943. donio odluku da se u miru dočeka 9. rujna. Bojeći se pobune sutradan je zapovjednik Cuiuli pozvao predstavnike interniraca na razgovor. Internirci su mu tada rekli da više nisu logoraši i da u logoru ostaju po svojoj volji.

Dana 11. rujna razoružana je talijanska vojska pa je popodne u Rabu održan veliki narodni zbor na kome su sudjelovali stanovnici svih mjesta i delegacija interniraca logora Kampor.

OSLOBOĐENJE OTOKA RABA I LOGORA KAMPOR

U prostorijama Lučke kapetanije u Rabu 11. rujna 1943. godine vođeni su pregovori rapskih partizana i predstavnika interniraca s talijanskim oficirima i komandantom logora Cuiulijem o razoružanju talijanske vojske. Talijanima je predloženo da mirno predaju polovicu oružja i da napuste Rab jer je Italija kapitulirala. Cuiuli je odugovlačio pregovore jer je očekivao Engleze kojima bi se odmah predao. Odugovlačenje pregovora je podiglo tenziju mase ljudi ispred Lučke kapetanije koja je burno reagirala. Uskoro se od mase odvojila jedna grupa mladića i u silnom naletu razoružala talijanske karabinjere u radio-stanici i pošti. Doznajući za razoružanje pukovnik Cuiuli je pristao na predaju polovice oružja, ali tada je već bilo kasno. Pregovarači su razoružani i odvedeni u hotel Bristol (hotel na Rivi) gdje su Cuiulia rapski partizani

LOGOR KAMPOR NA RABU

predali logorskoj straži koja ga je vezanog kamionom odvezla u logor.

(...) Akciju razoružanja Talijana u logoru 11. rujna 1943. vodio je Izvršni odbor Osvobodilne fronte i KP Slovenije. Neki Talijani su odmah ujutro predali oružje pa je Cuiuli po dolasku u Logor ocijenio da mora pregovarati s internircima, ali tada u izmijenjenim okolnostima. Internirci su u Logoru organizirali Zbor mira i bratimljenja s Talijanima koji su predali oružje. Svi zajedno su pjevali talijanske, slovenske i hrvatske pjesme. Na harmonici je svirao vrlo raspoloženi bivši internirac Ivan Srdoč iz Srdoči kraj Rijeke. Predaja Talijana je završena do podne 11. rujna bez žrtava pa je u logoru uspostavljena logorska samouprava.

Internirci su osnovali vojni sud kome je predsjedao Silvije Pakež (prije rata je bio sudac). Sud je temeljem logorske arhive i drugih dokaza o zločinima na smrt osudio samo kolaboranta Ivana Mohora. Presuda nad Mohorom izvršena je na logorskom groblju 15. rujna 1943. godine, a Cuiuli je pritvoren do izručenja višem sudu. Na putu za Sloveniju Cuiuli izvršio je suicid u crkveničkom zatvoru prerezavši vratne žile. Tijelo mu je preneseno u Rab i pokopano izvan logorskog groblja pokraj Mohora. Obitelj ga je šezdesetih godina eks-humirala i odnijela u Italiju.

Oslobođeni logoraši 11. rujna 1943. osnovali su Rapsku brigadu, partizansku vojnu jedinicu nastalu od postojećeg Udarnog bataljuna u čijem je sastavu bio i jedan židovski bataljun i Kastavska četa boraca iz Kastva. Brigada je brojila 1.700 boraca podijeljenih u pet bataljuna.

Nakon dvije i pol godine okupacije Rab su 12. rujna 1943. napustile talijanske vojne jedinice i većina civila (neki su otišli i ranije). Za kratko vrijeme okupacije talijanski fašisti su ostavili pustoš, gospodarski krah i više tisuća mrtvih ljudi na logorskom groblju u Kamporu. U

LOGOR KAMPOR NA RABU

logoru Kampor umrlo je više tisuća ljudi, ali zbog nedostatnih popisa do danas je identificirano samo 1.477 imena žrtava. To je 19% umrlih od ukupnog broja interniraca, a to je više od zabilježene smrtnosti u njemačkom logoru Buchenwald u kome je umrlo 15% ljudi (Carlo Spartaco Capogreco, *Musolinijevi logori*, Zagreb, 2006., str. 318)

Najzaslužniji čovjek za prikupljanje imena umrlih svakako je predsjednik Logorskog odbora Kampor-Gonars Janež Herman iz Ljubljane kome zahvaljujemo na dugogodišnjem trudu. Iako je u fašističkom logoru Kampor na Rabu izvršen ratni zločin, nakon rata u Italiji nije pokrenut niti jedan sudski proces protiv odgovornih. (...)”

EUROPSKI DAN ŽIDOVSKOJE KULTURE U OSIJEKU

PIŠE: NIVES BEISSMANN

Europski dan židovske kulture (EDJC), manifestacija poznata i pod nazivom Dan otvorenih vrata, obilježava se diljem Europe prve nedjelje u rujnu. Prilika je to da šire građanstvo nauči više o židovskoj kulturi i tradiciji i to upravo na mjestima gdje su Židovi živjeli i ostavili svoj trag kroz stoljeća. Prošle je godine na taj dan u više od 350 europskih gradova organizirano više od 1000 različitih aktivnosti i bilo je oko 180.000 posjetitelja.

Ove je godine također bilo pripremljeno pregršt različitih aktivnosti i događanja, počevši od otvorenih vrata u sinagogama, muzejima i na grobljima, preko izložbi i koncerata pa sve do kazališnih predstava, projekcija filmova, promocija knjiga, kušanja hrane, raznih radionica i igraonica za djecu, međutim, nažalost, u puno manjem opsegu i s puno manje posjetitelja nego što je to bio običaj prethodnih godina. U nekim je zemljama ova manifestacija tijekom godina prerasla u događaj koji se odvija dulji vremenski period — tjedan ili čak mjesec dana događaja povezanih sa židovskom kulturom. Broj gradova i broj aktivnosti rastao je svake godine. No, ove su godine neki gradovi u potpunosti odustali od obilježavanja EDJC-a, zbog cijele situacije s COVID-om 19 i straha da upravo ova manifestacija ne postane žarište zaraze. U Hrvatskoj se Europski dan židovske

kulture obilježio samo u Koprivnici, Osijeku te po prvi puta u Belišću.

Osječka Židovska općina dugo se dvoumila kako obilježiti EDJC u ovoj izuzetno složenoj i ozbiljnoj situaciji. Kako je ŽO Osijek prva u Hrvatskoj krenula u obilježavanje ovog dana prije gotovo 20 godina, želja je bila da se manifestacija održi i ove godine da bi se zadržao kontinuitet bez obzira na epidemiološko stanje. Odlučeno je da se ne oglašava previše, poduzete su sve epidemiološke mjere, a i pripremljen je skromniji program nego inače, da se i na taj način osi-

gura manji broj zainteresiranih. Ovogodišnja je tema bila “Putovanja Židova” pa su posjetitelji i članovi Židovske općine Osijek mogli pogledati zanimljivu izložbu Nacionalne knjižnice Izraela vezanu za židovska putovanja tijekom stoljeća, a mogli su razgledati i knjige, iz bogatog opusa knjižnice Židovske općine Osijek, koje su povezane s ovom temom. Gostovao je i sastav Evanđeoske pentekostne crkve Radosne vijesti, koji je glazbom i veselim pjesmama na izvornom hebrejskom jeziku uljepšao i upotpunio program.

EUROPSKI DAN ŽIDOVSKJE KULTURE U BELIŠĆU I KOPRIVNICI

PIŠE: Z. A.

U gradu Belišću ove su godine u sklopu tradicionalne kulturno-turističke manifestacije “Belišćanska zlatna jesen” obilježeni Dani židovske kulture, a na svečanoj sjednici gradskog vijeća nazočili su kao gosti i izraelski veleposlanik u RH Ilan Mor, glavni rabin RH Luciano Moše Prelević te predsjednik Židovske općine Osijek Damir Lajoš.

“Belišće je na poseban način, oduvijek bilo i ostat će, povezano s utjecajem i važnosti židovskog naroda za nastanak grada, jer da te 1884. godine ovdje nije došla vizionarska mađarsko-židovska obitelj Gutmann, danas niti ne bi bilo Belišća” rekao je gradonačelnik Belišća Dinko Burić, naglasivši dugogodišnju suradnju sa Židovskom općinom Osijek, te je posebno istaknuo dosadašnjeg tajnika Židovske općine Osijek Dragu Kohna, kao istinskog prijatelja Belišća.

“Danas je poseban dan jer slavimo ‘Dane židovske kulture’ u vašem gradu i izuzetno sam zahvalan gradonačelniku na inicijativi. Važno je sjetiti se naših predaka i onoga što se u svijetu događalo između 1939. i 1945. ili u Hrvatskoj između 1941. i 1945. godine, no važno je sjetiti se i svih onih koji nisu stradali u Holokaustu, ali koji su bili lojalni građani. Ovo je velika i važna gesta grada

Belišća i ja je itekako podupirem”, rekao je izraelski veleposlanik.

U sklopu Dana židovske kulture u Belišću je otvorena izložba fotografija “Papa Franjo u Izraelu”, održan je glazbeni program “Bogatstvo židovske glazbe” a predstavljena je i tradicionalna židovska kuhinja.

Židovska općina Koprivnice obilježila je u rujnu Europski dan židovske kulture izložbom “Okrhak memorije II”, koprivničke umjetnice Gordane Špoljar Andrašić koja je tom prigodom otvorena u ko-

privničkoj sinagogi — Kulturnom centru prim. dr. Krešimir Švarc.

Izložbu je otvorila predsjednica Židovske općine Koprivnica dr. Sanja Švarc Janjanin, a prigodnim riječima okupljenima se obratio gradonačelnik Mišel Jakšić. Autorica izložbenog kataloga Tanja Špoljar u kratkim je crtama upoznala sve prisutne sa radom Gordane Špoljar Andrašić.

Izložba “Okrhak memorije II” posvećena je svim djevojčicama koje nisu dobile priliku odrasti.

OBNOVA BJELOVARSKJE SINAGOGE ILI KRATKA PRIČA O ZVIJEZDI KOJA NESTAJE

PIŠE: MELITA KRAUS

Bjelovarska sinagoga oduvijek je bila prekrasna neoklasicistička građevina, koja je svojom neobičnom arhitekturom odskakala od okolnih zgrada.

Nekada je Bjelovar imao brojnu židovsku zajednicu koja su činili njezini članovi različitih zanimanja. Bilo je tu odvjetnika, liječnika, tvorničara, trgovaca na veliko i malo, glazbenika, fotografa i svih onih koji malom gradu dodaju šarmantni okus dalekih onodobnih prijestolnica Beča, Pešte, Praga ili Berlina.

Mnoge lijepe gradske zgrade podsjećaju i danas na tu nestalu populaciju, koja je u mnogome pridonijela izgledu grada i njegovom javnom životu. Najistaknutija među njima bila je bjelovarska sinagoga.

Sjećam je se iz djetinjstva kao nečeg što mi je rečeno da je “moje” a ipak to “moje” do sada je bilo nekako skriveno i tajno. Promijenila je ova građevina od 1941. godine do danas mnoge vlasnike i režime kao i namjene. Od skladišta do kazališta, pa do prostora glazbene škole i centra za kulturu. U svim tim promjenama, ili zbog njih, Davidova zvijezda na pročelju zgrade uvijek je bila skrivana. Ostao bi samo krug, bez pravog smisla, Prdodok je zvijezda bila prekrivana debelim slojevima žbuke. Davidova zvijezda na templu uvijek je nekako tajnovito uspjela pobijediti debele slojeve žbuke i pokazati

BJELOVARSKA SINAGOGA

svoje obrise, poput nekog živog bića skrivenog u zidu! Posljednjih godina ipak je bila pobijeđena, kada je pročelje bilo prekriveno sivim ukrasnim fasadnim ciglama u krugu.

Ovog proljeća gradska je vlast odlučila obnoviti sinagogu, koja bi zbog svojih unutarnjih karakteristika trebala postati centar za različite scenske događaje. Pročelje i vanjski izgled zgrade obnovljeni su prema starim nacrtima i danas na pročelju sinagoge zvijezda ponovo ponosno blista u bjelini lijepe fasade.

Ovo je moja mala priča o zvijezdi koja nestaje i koja se bori, a nadam se da će se i izboriti i za jednu spomen-sobu Židovima grada Bjelovara koji su podigli ovu lijepu zgradu, obogativši kulturni i gospodarski život ovog malog grada. Možda se i dogodi kakav muzejski postav u gradskom Muzeju, jer do sada ga nije bilo. Bjelovarski Židovi to su itekako zavrijedili kao i zvijezda koja je s njima nestala, ali i ostavila svoj vječni trag!

”KAD JE NINA ZNALA” — ROMAN O NEVJEROJATNOJ SUDBINI EVE PANIĆ NAHIR

PIŠE: NATAŠA BARAC

Kada se u jednom romanu spoji nevjerojatni književni talent izraelskog književnika Davida Grossmana i čudesna sudbina fascinante Židovke Eve Panić Nahir onda čitatelj u svojim rukama ima knjigu koju neće moći ispustiti iz ruke a jednom kada okrene i posljednju stranicu, likovi će sigurno još dugo biti u njegovim ili njezinim mislima. Knjiga o kojoj govorimo je novi Grossmanov roman “Kad je Nina znala” (Izdavač Fraktura, prijevod: Andrea Weiss Sadeh).

Pandemija korona virusa spriječila je nažalost još jedan dolazak Davida Grossmana u Hrvatsku, pa je on tako svojim hrvatskim čitateljima novi roman predstavio u sklopu 8. Festivala svjetske književnosti na tribini “Razotkrivanje”, koju je prenosila hrvatska televizija, kojoj se priključio iz Izraela. S velikim izraelskim književnikom razgovarao je glavnih urednik Frakture Seid Serdarević, predstavivši ga kao “suvremenog klasika svjetske književnosti i jednog od stalnih kandidata za Nobelovu nagradu za književnost”.

DAVID GROSSMAN

“Kad je Nina znala” roman je o životu židovske aktivistkinje i bivše partizanke Čakovčanke Eve Panić Nahir, a bavi se teškim temama: Golim otokom, kompliciranim obiteljskim odnosima, traumama, jednoj ili više velikih ljubavi i idealima koje nije uvijek lako napustiti, čak i onda kada je cijena puno prevelika.

Grossman je u “Razotkrivanju” rekao da je njegov roman priča koja, poput mnogih priča, ima mnogo slojeva. “U svakom trenutku u našim se životima toliko toga događa, toliko senzacija, nijansi, izloženi smo eksploziji stvari koje se događaju istovremeno. Obično pokušavamo izdvojiti samo jedno od svih tih iskustava, iz tog protoka stvarnosti. Ali ja to odbijam raditi”, rekao je, ističući da se njegov roman temelji na istinitoj priči, što zasigurno “dodatno pojačava osjećaj” čitatelja.

Roman “Kad je Nina znala” bavi se životom Eve Panić Nahir, rođene 1918. godine u židovskoj obitelji u Čakovcu. Život Evu nije mazio, ali ona je bila jedna od onih posebnih, jakih žena za koje se čini da sve mogu učiniti i da ih baš ništa ne može spriječiti u ostvarenju onoga što su naumile. Eva Panić Nahir tako se, između ostaloga, morala nositi s gubitkom roditelja koji su stradali u Holokaustu, gubitkom voljenog supruga koji je počinio samoubojstvo u zatvoru pod optužbom da je bio informirovac. Eva Panić Nahir nije se željela povinovati željama jugoslavenskih vlasti da njezinog supruga proglasi narodnim neprijateljem te je stoga bila osuđena na zatočeništvo na Golom otoku, odnosno ženskoj kaznionici na otoku Grguru, na kojem je provela dvije godine.

Eva Panić Nahir je nakon tog teškog iskustva sa svojom kćerkom Tijanom 1966. godine otišla u Izrael, gdje se ponovno udala, dobila novu obitelj te pokušala izgraditi novi život. Ali osim Eve, u središtu priče još su dvije nevjerojat-

ne žene: njezina kćerka i njezina unuka, koje su — svaka na svoj način — dugo godina osjećale posljedice odluke koju je davno prije donijela Eva, a koja je utjecala na sve njih, nepovratno.

S Davidom Grossmanom Eva se upoznala prije nešto više od dvadeset godina, kada ga je nazvala telefonom. Nakon toga su se sprijateljili, redovito su razgovarali, a s vremenom mu je ispričala priču o svome životu.

“Bila je jedinstvena na poseban način. Stvar je u spoju njezinih osobina, jer kad je bila riječ o idealizmu, političkim stajalištima, vrijednostima — bila je tvrda kao kamen, fanatična. Ali kao osoba, bila je nježna, puna empatije, suosjećanja i ljubavi”, ispričao je Grossman. Eva ga je, kako je kazao, pitala namjerava li pisati o njoj, i on je pristao, ali uz upozorenje da će ju u tom slučaju morati “ponovno izmisliti”, ali i obećao da neće izmisliti

ništa što nema veze s njezinim životom. Eva Panić Nahir preminula je 2015. godine u kibucu u Izraelu.

Osim brojnih razgovora s Evom i njezinom obitelji, David Grossman je dva puta posjetio Goli otok (“nisam mogao pojmiti kako je ta mala ženica” mogla preživjeti užase koje je tamo iskusila), a posjetio je i njezin rodni grad Čakovec te druga mjesta važna za radnju romana. U razgovoru je rekao da ga je kao Izraelca, čovjeka koji sam dolazi iz područja u kojem godinama vlada rat, privlačila i priča o Jugoslaviji, i svemu onome što se na ovom području dogodilo.

“Mnogi ljudi iz bivše Jugoslavije došli su u Izrael. Želio sam pokušati shvatiti kako je moguće da takvo nasilje može tako iznenada erumpirati, takvom ubojitom snagom, i natjerati ljude, dojučerašnje susjede, da se međusobno ubijaju, da jedni drugima budu tako okrutni neprijatelji”, pojasnio je, te dodao da “Kad je Nina znala” djelomično govori i o utjecaju nasilja na ljudske živote, o problemu s kojim se pojedinac suočava kada je suočen s takvom okrutnošću a želi ostati vjeran sebi.

David Grossman rođen je 1954. godine u Jeruzalemu. Autor je mnogobrojnih beletrističkih i publicističkih djela te knjiga za djecu, prevedenih na 36 jezika, i istaknuti mirotvorni aktivist. Dobitnik je brojnih nagrada, a za svoj roman “Ušao konj u bar” primio je 2017. nagradu Man Booker International te 2018. nagradu Države Izraela za književno stvaralaštvo. Njegov roman “Do kraja zemlje” (objavljen također i u hrvatskome prijevodu) pravo je remek-djelo koje govori o izraelsko-palestinskom sukobu te njegovim užasnim posljedicama na živote običnih ljudi, a djelomično je potaknut i osobnom tragedijom Davida Grossmana: njegov je sin Uri poginuo 2006. godine u izraelsko-libanonskom sukobu.

CRNOHUMORNI SVIJET KRATKIH PRIČA ETGARA KERETA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Nakladnička kuća “Fraktura” već dugi niz godina uspješno hrvatskim čitateljima predstavlja neke od najboljih izraelskih pisaca i aktualnu izraelsku književnu scenu. Jedan od “Frakturinih” autora već je dugo vremena i izraelski književnik Etgar Keret, koji je ove godine na 8. Festivalu svjetske književnosti u Zagrebu predstavio hrvatski prijevod svoje nove knjige “Kvar na rubu galaksije” (izdavač Fraktura, prevoditeljica: Laila Šprajc).

Hrvatski čitatelji već su imali prilike dobro upoznati ovog izraelskog književnika, poznatog kao autora kratkih priča, čija su djela prevedena na više od 47 svjetskih jezika, te su tako tijekom godina objavljeni hrvatski prijevodi njegovih knjiga “8% ni od čega”, “Iznenada netko pokuca”, “Sedam dobrih godina”, te knjiga “Pizzeria Kamikaze i druge priče”, po čijoj je naslovnoj priči redatelj Goran Dukić 2006. godine snimio istoimenu vrlo zapaženu crnu komediju/romantični film ceste (“The Wristcutters: A Love Story”) s Tomom Waitsom u jednoj od glavnih uloga. Kada je prošli puta bio u Zagrebu, Etgar Keret dao je i veliki intervju za Ha-Kol, u kojem je govorio o sebi i o svojem radu.

Etgar Keret rođen je 1967. godine u Tel Avivu a gotovo kultnu slavu stekao je svojim bestsellerom “Missing Kissinger”

ETGAR KERET U ZAGREB

(1994.), koji je bio proglašen jednom od pedeset najvažnijih izraelskih knjiga svih vremena. Iako je i do sada bio poznat po tipičnom crnom humoru, knjiga “Kvar na rubu galaksije” vjerojatno je, kako je u razgovoru s Keretom kazao književnik i urednik Roman Simić, Keretova najmračnija knjiga “s naglašenim osjećajima usamljenosti i izoliranosti”. Keret je za ovu knjigu dobio jednu od najvećih izraelskih književnih nagrada, Sapphire.

Simić je kazao da je Keret jedan od najznačajnijih suvremenih izraelskih

pisaca čiji je autorski svemir prepun humora koji vas “svako toliko iznenadi i obasjava”, autor “čija svaka nova ideja i svaka nova priča pretvara život u lunapark i svijet u totalni ‘rollercoaster’”.

Kao što je u razgovoru objasnio sam autor, ovu je knjigu napisao nakon teške prometne nesreće koja se dogodila u SAD-u i u kojoj je skoro poginuo, te je pokušavajući umanjiti bol, zamišljao da se ustvari radi o filmu i kadru u kojem se udaljava od mjesta nesreće a tako i od boli koju je osjećao. Stoga, kako je kazao,

priče u ovoj knjizi govore o “vrlo radikalnim, drastičnim trenucima u ljudskim životima, a ti su veliki, posebni trenuci u kontekstu knjige samo malene mrljice u ljudskoj povijesti”. Drugim riječima, sve te stvari koje mi doživljavamo kao velike i važne, tek su “mali kvarovi na rubu galaksije”.

A likovi koje nam Keret donosi u ovoj knjizi posebni su i nezaboravni, baš kao i njihove sudbine i priče. Tu su između ostalih, napušteni suprug koji će biti ispaljen iz cirkuskog topa, bogataš koji ima toliko novaca da kupuje pravo na tuđe rođendane, i još brojni drugi. Keretove priče su često istovremeno i tužne i lude i tople i zabavne. I sigurno ih nećete brzo zaboraviti.

Sposobnost zamišljanja fikcionalne alternative za nepodnošljivu stvarnost dio je “strategije preživjelih”, rekao je na tribini u Zagrebu izraelski književnik, te ispričao kako je prvi puta poželio postati pisac nakon što mu je otac ispričao kako se tijekom Holokausta od nacista sa svojom obitelji skrivao punih 600 dana pod zemljom, a preživio je samo zahvaljujući trenucima u kojima je zamišljao svijet u kojemu ga nitko nije proganjao, “svijet bez nacista, u kojem jesu progonili Židove, ali samo zato da bi im dali kolače”. Keretovi roditelji su porijeklom iz Poljske i preživjele su žrtve Holokausta a Etgar Keret ima izraelsko i poljsko državljanstvo.

“Mislim da je humor, potreba za maštom, nešto što vam nitko ne može oduzeti, a to je način na koji možete spasiti svoje dostojanstvo”, istaknuo je Keret.

Etgar Keret nije samo autor zbirki kratki priča, on je svestrani umjetnik koji je u svojoj karijeri pisao i knjige za djecu i scenarije za televizijske emisije i filmove. Po njegovim je pričama snimljeno više od 60 kratkih filmova, a kao filmski redatelj ostvario je i zapaženu međunarodnu karijeru, pa je tako njegov film “Skin Deep” osvojio prve nagrade na više

međunarodnih filmskih festivala i dobio izraelski Oscar. Za drugi film “Meduze”, Keret je 2007. godine osvojio nagradu na filmskom festivalu u Cannesu. Keret živi u Tel Avivu sa svojom suprugom i sinom Levom.

Ovogodišnji 8. Festival svjetske književnosti bio je prilagođen pandemiji

koronavirusa, a s obzirom da je broj posjetitelja na događanjima bio ograničen, programi i predstavljanja knjiga i autora bili su prenošeni online, a dio programa prenosila i Hrvatska radiotelevizija. Etgar Keret bio je jedan od rijetkih gostiju Festivala koji je unatoč pandemiji došao u Zagreb.

IZLOŽBA U ZAGREBU KAO HOMMAGE NEZABORAVNOM DUŠANU KARPATSKOM

PIŠE: JAROSLAV PECNIK

Posljednjeg je dana kolovoza u Zagrebu u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u organizaciji udruge Fori Prague (autor izložbe Andrea Stojković), Društva hrvatsko-češkog prijateljstva i uz pomoć veleposlanstva Češke Republike otvorena, nakon Praga i Rijeke, izložba “Dušan Karpatsky, znan i neznan”, koja je izazvala veliku pozornost akademske i šire javnosti. Izložba se nakon Zagreba seli u Beograd, Novi Sad, Sarajevo i na koncu u Podgoricu, a sve s ciljem da se oda dužna počast Dušanu Karpatskom velikanu češke slavistike, vrsnom znalcu hrvatskog i srpskog jezika odnosno “naših” književnosti, koji je hrvatsku, srpsku i bosansku (bošnjačku) kulturu zadužio više od bilo kojeg drugog čovjeka u svijetu. Ili kako volim reći: za južnoslavenske književnosti, napose za hrvatsku, kao i kroatistiku u cjelini, sam je samcat napravio ono što obično rade cijeli instituti s velikim brojem uposlenih stručnjaka; u gotovo 60 godina prevodilačkog rada, preveo je na češki stotinjak autora s ovih prostora, odnosno oko 150 knjiga, a kao krunu toga rada treba istaknuti da je, s pratećim komentarima, objavio izabrana djela Ive Andrića (u šest) i Miroslava Krležu (u deset knjiga). Samog je sebe smatrao krležijancem, a koliko ga je Krležu

DUŠAN KARPATSKY

osobno cijenio, najbolje se vidi po tomu što mu je pred kraj svog života ponudio da uredi i obradi cijelu njegovu književnu ostavštinu. Prevodio je i brojne druge autore a svakako treba istaknuti veći broj romana Marije Jurić Zagorke koji su u Češkoj postali pravim hitom i tiskali su se u nakladi od gotovo sto tisuća tisuća primjeraka. Istodobno, Karpatsky je na

srpskohrvatski jezik (odbijao je njegovu podjelu) preveo niz najznačajnijih čeških i slovačkih pisaca (nobelovca Jaroslava Seiferta, Vaclava Havela, Františka Halasa, Jana Skacela itd.), kopajući po praškim arhivima pronašao je i s češkog preveo “Praške zapise” Stjepana Radića, te niz različitih dokumenata i tekstova vezanih za biskupa J.J. Strossmayera ali

i druge južnoslavenske velikane koji su duže ili kraće vrijeme boravili u Pragu i u njemu ostavili svoj trag. Posebice je bio zagrijan za poeziju; dvije pjesničke antologije (“Zlatna knjiga češke poezije”, Zagreb, 2003.), odnosno “Koráb korálový” (“Zlatna korablja”, hrvatska poezija prevedena na češki, Prag, 2007.) danas se smatraju prevoditeljskim remek-djelom; bez ikakvog pretjerivanja predstavljaju vrhunac stvaralačkog prepjeva, koji će teško tko nadmašiti. Za prepjev glasovite Slamnigove “Barbare”, ili pjesama Slavka Mihalića, mnogi su se unisono složili kako je “Karpatskom ruku vodio sam Bog, jer je takvo savršenstvo nemoguće ostvariti bez njegove pomoći”. Sve to još i više dobiva na značenju kada se zna da je Karpatsky od 70-tih do sredine 80-ih godina prošlog stoljeća u svojoj domovini bio zabranjen autor; nije se nigdje mogao zaposliti, tako da je teško sastavljao kraj s krajem, ali usprkos tomu, pod tuđim je imenima objavio 15-ak knjiga, zahvaljujući solidarnosti “podobnih” kolega koji su mu, bez ogleđa na moguće komplikacije s komunističkim vlastima, “posudili” svoje prezime kako došao do honorara s kojim je jedva ali ipak preživljavao. Tada je, kao vrsni majstor kuhinje i napisao svoje poznate kuharice: “Jugoslavska kuharica” koja se izvrsno prodavala, nije bila samo knjiga kulinarskih recepata, već i svojevrsan kulturološki vodič. Poslije, u Havelovo vrijeme, napisao je i “Nostalgičnu kuharicu” u čast nestale zemlje (Jugoslavije) koju je u velikoj mjeri osjećao kao svoju. Tvrdio je: u kulinarstvu kao i u književnosti, uz imaginaciju moraš imati i vještinu, između kulinarstva i literature postoji izravna veza, ako nije savršena, onda su i jelo i tekst bljutavi i ničim ne služe. Prijevode, razne priloge o povijesti češke i slovačke književnosti, eseje i sl. objavljivao je u Jugoslaviji, pod vlastitim imenom i zbog toga doživljavao razne neprijatnosti u svojoj zemlji; A. Fla-

ker i M. Matković su ga zvali da emigrira i nudili posao na zagrebačkom sveučilištu, nešto slično mu je u Beogradu nudila Jara Ribnikar, ali on je sve te ponude odbijao, ne želeći “izdati” prijatelje s kojima je dijelio teški disidentski usud. U češkom disidentskom cercleu Karpatsky je uživao glas enciklopediste, erudite koji ima fascinantan uvid u domaću, tj. češku, te slavensku i uopće svjetsku literaturu i kulturu, u sredini najviših duhovnih i intelektualnih standarda kao što je bila tzv. podzemna čehoslovačka kultura na čelu s Havelom, Patočkom, Hrabalom ili Kunderom, to nije mala ili nevažna stvar. Upravo suprotno.

Dušan Karpatsky (pravim prezime-
nom Rosenzweig) rodio se 1935. u Trebišovu, u Potkarpatskoj Rusiji, ali kada su u Slovačkoj 1939. na vlast došli fašisti, cijela je obitelj iz rasnih razloga bila protjerana u Češku. Otac, češki Židov uskoro je preminuo, a majka etnička Slovačkinja, promijenila je prezime kako bi spasila svoju djecu. Na studiju u Pragu, Dušan se opredijelio za jugoslavistiku i vremenom izrastao u jednog od vodećih urednika u časopisima za kulturu (“Plamen” i “Sešity pro literaturu”); dolaskom Dubčeka na vlast, kultura se oslobodila dogmatskih stega, ali na žalost, to nije dugo trajalo. Sovjetskom vojnom intervencijom u kolovozu 1968. sve je bilo prekinuto i Dušan se našao u nemilosti. Istina, neposredno prije (1966./7.), te nakon pada Dubčeka (1969./70.) boravio je u Zagrebu kao lektor češkog jezika (bio sam njegov student, a kasnije smo postali i prijatelji), ali ipak se usprkos svemu, vratio u Prag iako je znao da ga tamo ne čeka ništa dobro. Kasnije je, ironično, židovski anegdotalno znao reći kako zapravo mora biti zahvalan komunistima (iz KPČ izbacili su ga 1970.), jer da ga nisu osudili na prinudnu šutnju, ne bi se imao vremena baviti prevoditeljskim radom. Nakon pada komunizma i

Baršunaste revolucije 1989. vratio se u “Literarne novine”, gdje je radio sve do umirovljenja, ali tek tada je “oslobođen” svakodnevnih uredničkih obveza počeo intenzivno pisati i prevoditi, praktički do pred samu smrt. Umro je u Pragu 31. siječnja 2017.

Dušan Karpatsky je bio osobita, zapravo fascinantna ličnost, ali ono što je svakog impresioniralo, bilo je njegovo poznavanje danas “nepostojećeg” hrvatsko-srpskog jezika do utančine. Razlikovao je sve naše jezične finese, čaki bolje i od nekih naših eksperata za jezik; što je najvažnije, razlikovao je i sve što razlikuje tradiciju i duh jezika iz kojeg se i u koji se prevodi.

Ova izložba je zapravo i dobra prigoda da se odužimo ovom iznimnom čovjeku za sve što je za nas učinio.

KONVERZIJA NA JUDAIZAM

Priče o tri konvertita

PIŠE: LUCIANO MOŠE PRELEVIĆ,
GLAVNI RABIN RH

Talmud je pun fascinantnih priča i anegdota. Među najintragantnijim, najzanimljivijim i najpoznatijim je priča o tri konvertita. U tu priču su umiješana i dvojica možda najpoznatijih talmudskih mudraca, Šamaj i Hilel, koji su živjeli u 1.st.p.n.e. Njih dvojica su osnivači dviju najpoznatijih akademija u židovstvu, Beit Šamaj i Beit Hilel, koje su formirale judaizam kakav je danas. Talmud donosi čitav niz priča, točnije anegdota, o njima dvojici i njihovim različitim reakcijama u određenim situacijama sukladno njihovim karakterima, svjetonazorima, kao i tumačenjima propisa Tore. Šamaj je bio eksplozivniji i žešće je reagirao, dok je Hilel bio puno blaži. Osim po karakteru, puno važnija razlika među njima je bio drugačiji pristup Halahi, židovskim vjeskim propisima. Šamaj ih je uvijek tumačio na stroži način, dok je Hilel birao lakši pristup. Mogli bismo reći da je Šamaj držao Božju stranu, a Hilel ljudsku. Njihovi učenici su nastavili slijediti njihov pristup, te je između dviju akademija vladala stalna napetost, a tijekom vremena došlo do još većih razmimoilaženja. Danas čitavo židovstvo (ortodoksno) slijedi propise prema najpoznatijem izdanku Beit Hilela rabi Akivi, ali rabini kažu da ćemo u mesi-

janskom dobu dobrovoljno prihvatiti Šamajevo tumačenje propisa. Ljudima izvan židovstva, pa i Židovima koji nisu proveli neko vrijeme u ješivi proučavajući Talmud je sve to čudno, jer ako propisi dolaze iz Tore, odnosno od Boga, kako onda mogu postojati tako velike razlike u tumačenjima rabina? Židovstvo nije

crno-bijelo, već postoji čitav spektar boja između crnoga i bijeloga, što znači da postoje brojna tumačenja, ponekad suprotna. Talmud to riješava rečenicom “*elu ve’elu divrei Elohim Hajim*”, odnosno da su sve to riječi živog Boga, jer se svi talmudski mudraci i rabini trude što točnije u slavu Boga, a ne veličanje sebe,

protumačiti Toru i njene propise, kako bi ih Židovi mogli slijediti.

Nakon ovog kraćeg uvoda vraćamo se našoj temi, priči o tri konvertita. Talmud u traktatu Šabat 31a kaže da je jednom jedan nežidov, potencijalni konvertit, došao Šamaju i upitao ga koliko Židovi imaju Toru. Šamaj mu je odgovorio da postoje dvije Tore, Pisana (Tora še bihtav) i Usmena (Tora še be’alpe). Na to mu nežidov kaže da on poštuje samo Pisanu Toru, ali ne i Usmenu i da će konvertirati na židovstvo, ali pod uvjetom da ga Šamaj podučava samo Pisanu Toru. Šamaj je bijesno eksplodirao i potjerao ga. Tada nežidov ode Hilelu i uputi mu isti zahtjev. Hilel ga prihvati kao konvertita i prvi dan ga počne podučavati alef-bet, hebrejsku abecedu. I na ploči mu napiše slova i kaže mu da je ovo alef (a), ovo bet (b), ono gimel (g) itd. Sutradan Hilel promijeni imena slova. Konvertit počne protestirati, jer ga je Hilel jučer podučavao sasvim suprotno. Hilel mu odgovori: “Ako si mi jučer vjerovao kada sam te podučavao slova, morat ćeš mi vjerovati i sutra kada te budem podučavao Usmenu Toru”. Mnogi nežidovi, konvertiti, čak i Židovi, prihvaćaju samo Pisanu Toru (Mojsijevo petoknjižje) kao Božju riječ, a odbacuju Usmenu, jer su to prema njima rabinske izmišljotine, koja ih samo odvlače od njihovog odnosa s Bogom. Usmena Tora predstavlja skup tradicija i objašnjenja Pisane Tore, koje smo primili direktno od Mojsija, a rabini razvili tijekom vremena putem 13 hermenautičnih pravila kojima su propise Tore učinili provedivim u svakodnevnom životu. Pisanu Toru bez Usmene bi bilo nemoguće primijeniti u život. Tijekom naše povijesti bilo je nekih grupacija (Saduceji, Karaiti), koje su odbacile Usmenu Toru, ali to za njih nije dobro završilo i danas, ako i postoje, nisu više dio židovskog naroda.

Druga priča govori o nežidovu koji je prvo otišao Šamaju i rekao mu da će

konvertirati pod uvjetom da ga Šamaj poduči čitavu Toru dok on, konvertit, stoji na jednoj nozi. Šamaj, uvrijeđen, ga bijesno otjera i konvertit s istim zahtjevom ode Hilelu. I Hilel mu reče da ne radi drugima što ne želi da drugi rade njemu. To je, dodao je Hilel, cijela Tora, sve drugo su komentari i objašnjenja i neka sad ide i uči. Kasnije je rabi Akiva na tragu svog učitelja stih “voli bližnjeg svog kao samog sebe” nazvao najvećim pravilom u Tori.

Treća priča govori o nežidovu, potencijalnom konvertitu koji je privučen odjećom i položajem Velikog svećenika (Kohen Gadol) poželio preuzeti tu poziciju. Zato je otišao Šamaju i zatražio od njega da ga konvertira pod uvjetom da postane Veliki svećenik. Šamaj je poludio od bijesa smatrajući to vrhuncem bezobrazluka, te ga je potjerao od sebe. Zatim nežidov ode Hilelu s istim zahtjevom. Hilel ga konvertirao i pošalje da uči propise o svećenicima (Kohanim) i krajevima. Konvertit je shvatio i prihvatio da on to ne može postati, pa je došao Hilelu da mu zahvali što ga je njegovim prihvaćanjem doveo pod krila Šehina (Božje prisutnosti).

Kasnije priča kaže da su se jednom srela sva trojica na jednom mjestu i zaključili da ih je Šamaj svojom nestrpljivošću skoro otjerao s ovog svijeta, a Hilel ih je svojom skromnošću, poniznošću i suosjećanjem doveo pod krila Šehina da postanu punopravni članovi naroda Izraela. Hilelovo ponašanje i prihvaćanje je ultimativni model ponašanja prema svima, a ne samo strancima, koji bi svi ljudi, a posebno Židovi, trebali usvojiti.

NEKI ASPEKTI OVIH PRIČA

Ova priče o tri konvertita sadržava jako puno aspekata sa stanovišta židovstva, ali kako je naša tema konverzija, fokusirat ću se radije na aspekte koji se mogu iščitati iz ove priče, a koji se tiču potenci-

jalnog konvertita. Iz prve priče učimo da ako netko želi konvertirati postoji procedura koju svaki konvertit mora proći, da bi bio prihvaćen, a to je prihvaćanje svih micvot, kako onih iz Tore, tako i rabinskih, obrezivanje za muškarce (Brit Mila) i uranjanje u mikve (Tevila). Ako bilo koji aspekt tog procesa ne bude završen, konverzija ne vrijedi. Danas je najveći problem reformistička konverzija, jer konvertit ne ide u mikve. U židovstvu postoje brojna pravila (micvot) koje svaki konvert mora prihvatiti bez imalo preispitivanja i vaganja ono što prihvaća, a što ne. Osoba rođena kao Židov može se držati svih židovskih propisa, samo nekih ili sve odbaciti, ali nežidov koji se želi pridružiti i postati član zajednice ne može. U procesu konverzije za njega vrijedi samo sve ili ništa. Jedan od mojih učitelja rabina u ješivi je to usporedio s dobivanjem američkog državljanstva. Useljenik koji je dao zahtjev za dobivanje državljanstva mora sve naučiti o SAD-u, povijest, zakone i deklarativno kazati da prihvaća sve, jer ako kaže da prihvaća sve, osim ovog amandmana, zahtjev za državljanstvo mu se ukida. Istovremeno od rođenih Amerikanaca se ništa ne traži, niti se moraju ićega držati.

Prva priča sadrži još neke aspekte. Hilel ukazuje konvertitu da učenje židovske tradicije počinje od početka i zahtijeva apsolutno povjerenje u učitelja kojeg je konvertit izabrao ili mu je dodijeljen. Također Hilel mu ukazuje da kao prvi korak za njegovu prihvaćanje, konvertit mora prihvatiti našu zajedničku tradiciju, koja je prvenstveno dana kroz Usmenu Toru. Jedan od velikih problema za konvertita kao i rođenog Židova, ali koji je odrastao daleko od židovstva i koji je odlučio postati religiozan, je promjena svjetonazora s kojim je do tada živio. Također prva priča koji govori o prihvaćanju samo Pisane Tore ukazuje

na problem koji imaju većina konvertita, ali i rođenih Židova, koji ponovo otkrivaju židovstvo. Problem je što jedne i druge u židovstvu privlači novo otkrivena ljubav prema Bogu i u svom žaru teško prihvaćaju nešto što bi skrenulo njihov fokus s Boga. Zato i jedni i drugi imaju problem prihvaćanja Usmene Tore, jer to doživljavaju kao rabinsku, odnosno ljudsku, intervenciju i misle da su se rabini ispriječili između njih i Boga, ne uviđajući niti ne razumijevajući da im Usmena Tora samo pomaže u njihovom cilju uspostave direktne veze s Bogom. S tim sam se problemom i ja često susretao u svom rabinskom radu. Ima jako puno ljudi, svih uzrasta i spolova, koji mi pristupaju sa željom za konverzijom na židovstvo. Razlozi su razni, najčešće identifikacijska kriza i nedostatak vlastite autentičnosti. Ako je to u pitanju, tada im prvo pokušavam objasniti da konverzija neće riješiti njihove probleme, nego će ih samo povećati. Brojni kršćani također žele biti bliže Bogu i u svojim crkvama vide prepreku u tome, te osnivaju razne sekte. Većina misli da je njihova ljubav za Boga dovoljna, ali nažalost nije, ako se tu uopće radi o ljubavi, a ne o aroganciji. Židovstvo dolazi u paketu, s time da je za praktični život Usmena Tora važnija od Pisane. Religiozni (ortodoksni) Židovi ne prave nikakvu razliku između Pisane Tore (Mojsijevog petoknjžja) i Usmene (Mišna, Talmud, Midraši, kodeksi vjerskih propisa, rabinske response) i kad kažu Tora misle na sve to skupa, a katkad čak misle na cjelokupno židovstvo.

Druga priča o stajanju na jednoj nozi ukazuje na nestrpljenje potencijalnog konvertita koji misle da im je njihova novootkrivena ljubav u judaizam i Boga sasvim dovoljna, i da ih rabini samo gnjavaju. Tu se najčešće radi samo o zaljubljenosti, a ne ljubavi i zato rabini često početak procesa konverzije odgađaju i

usporavaju, te sam proces traje i nekoliko godina, jer žele da sam konvertit uvidi o čemu se radi i da eventualna zaljubljenost prijeđe u pravu ljubav. Emocije treba suzbiti i iznad svega treba biti strpljiv, imati toplo srce i hladnu glavu. Iskustvo je pokazalo što brže pustimo konvertita da utrči u židovstvo, isto tako će brzo, ako ne i brže i istrčati van. Ista je priča i sa Židovom koji ponovo otkriva

židovstvo (ba'al tešuva). Bio čovjek Židov ili ne ljudska priroda je slična, a nestrpljivost nam je svima dio karaktera.

Druga priča o stajanju na jednoj nozi ukazuje i na najvažniji aspekt židovstva, a to je briga o drugima. Naša tradicija kaže da se u Pisanoj Tori nalazi 613 micvot (Božjih zapovijedi), a Usmena je tome dodala čitav niz rabinskih zapovijedi. Čitav taj korpus micvot se može

podijeliti ili grupirati na nekoliko načina, ovisno o parametrima ili tematici. Ovdje želim govoriti o podjeli na sljedeće dvije grupe, na micvot između čovjeka i Boga (bein adam leMakom) i na micvot između čovjeka i čovjeka (bein adam le'havevero). I kad je konvertit pitao Hilela da mu sažme učenje cijele Tore u jednoj rečenici, vjerojatno je očekivao, kao i većina nas, da će mu Hilel kazati nešto u vezi Boga ili možda mu ponuditi Deset zapovijedi. Ali ne, Hilel mu govori stvari koje se tiču odnosa s drugim ljudima, jer zapovijedi koje definiraju odnose s drugima su, usudim se to kazati, po meni čak važnije od onih između čovjeka i Boga, jer glavni cilj židovstva i misija koju je židovski narod dobio od Boga je formiranje pravednog društva. Ideja pravednog društva s razgranatom mrežom socijalne brige i pomoći za svakog člana zajednice je ono što je moju suprugu privuklo židovstvu, jer to u budizmu nije našla. Hilel je konvertitu ujedno indirektno ukazao da u židovstvu veza između čovjeka i Boga nije vertikalna i ne ide od čovjeka ka Bogu, pa nazad, nego od čovjeka ide horizontalno prema drugom čovjeku, pa tek onda vertikalno prema Bogu.

Treća priča otkriva najveću bojazan konvertita da kao pridošlica neće biti prihvaćen od ostalih i zato za sebe traži najveću počast i najveću poziciju u društvu. Zato već na početku mora naučiti i prihvatiti da konvertit postaje punopravni član naroda Izraela, sa svim pravima, obavezama i ograničenjima. Narod Izraela se dijeli na tri grupe: Kohanim (svećenici), Levite i Izrael (svi ostali). Konvertit se u ovoj podjeli pridružuje Izraelu i kao što bilo koji drugi Židov ne može postati Veliki svećenik, tako ne može ni on. Ali zato može u okviru Izraela zauzeti najveće pozicije, kao i bilo koji drugi Židov. Pripadnost Kohenima i Levitima ide po ocu. Moja mama je Levi, ali ja ne mogu

biti Levit, jer moj tata nije. Naša povijest pokazuje da su konvertiti imali značajnu ulogu i obnašali najveće funkcije poput predsjednika Sanhedrina ili predsjednika Vrhovnog suda (Av Bet Din). Tako su u generaciji prije Šamaja i Hilela, vodeći upravljački par (zug) bila dva konvertita Šemaja i Avtaljon. Najpoznatiji prijevod Tore na aramejski, a koji je danas tiskan u svakom izdanju Tore, napravio je Onkelos, koji je i sam bio konvertit. Rabi Akiva je bio sin konvertita. Primjeri su brojni.

RUT KAO PROTOTIP KONVERTITA

Ove tri priče ukazuju na složenost same konverzije i sa židovske strane, a i sa strane potencijalnog konvertita. Također postavlja se pitanje prihvaća li prilikom samog procesa konverzije konvertit Boga Izraela i sve zapovijedi ili se pridružuje narodu Izraela ili je sve to zajedno. Odogovor na to pitanje ćemo potražiti kod Rut, prabake kralja Davida, koja u Tanahu (Bibliji) služi kao prototip konvertita. Kazat ću samo par riječi o samoj priči, ali vas pozivam da priču pročitate u cjelosti. Radnja se događa u vrijeme Šoftim (Sudaca). Muž, supruga i dva sina se zbog gladi u Izraelu sele u Moab. Sinovi se žene lokalnim djevojkama. Žena starijeg sina je bila Rut. Muž i sinovi umiru, te se udovica po imenu Noemi, odlučuje vratiti u Izrael, te otpušta obje svoje snahe i šalje ih natrag njihovim obiteljima. Jedna snaha na kraju odlazi, ali Rut ostaje uz Noemi i želi s njom otići u Izrael, te izgovara klasičnu izjavu svih konvertita: "Tvoj narod je moj narod, a tvoj Bog je moj Bog". Iz te izjave vidimo da se radi o dva procesa koji su odvojeni, ali čine cjelinu i jedan ne ide bez drugog.

U biblijsko doba postojanja države Izrael nije postojao formalni proces konverzije, nego bi se konvertit samo priključio zajednici i počeo živjeti židovstvo, usput učeći i usvajajući zapovijedi razvijao svoj osobni odnos s Bogom.

Danas je drugačije. Odnosno već nakon što su Rimljani protjerali Židove iz Izraela, oni se raselili širom svijeta, te je jedinstvena zajednica židovskog naroda (Kneset Israel) nestala i s vremenom su rabini napravili formalni proces. Zato je danas cilj prve faze konverzije jačanje srca i duše konvertita. To uključuje i učenje brojnih zapovijedi (micvot), te kroz učenje o ciklusu židovske vjerske godine i uključenje u zajednicu. Zato je i danas najlakše i najbrže konvertirati u Izraelu. Taj proces traje godinu dana da bi konvertit prošao kroz sve židovske blagdane. Zato ga rabini pridružuju kao gosta nekoj provjerenoj ortodoksnoj obitelji. Ali trenutačno pravo na konverziju imaju samo državljani Izraela i rijetki nedržavljanici koji se uspiju probiti kroz izraelsku birokraciju i uvjeriti državnu komisiju da im dozvoli pristupiti procesu konverzije. U Izraelu sav vjerski život (vjenčanja, sahrane, konverzije) je pod upravom rabinata, te su dozvoljene samo ortodoksne konverzije. Država Izrael u pogledu davanja državljanstva i dozvole za useljenje pod određenim uvjetima priznaje i reformističke konverzije, ali ti ljudi ne dobivaju status Židova, te se ne mogu vjenčati u Izraelu, ni sahraniti na vjerskim grobljima. Nažalost u tome ima previše politike, a premalo židovstva, premalo Hilelovog pristupa, pa neću više o tome. To me sve boli. Sjećam se kako smo prilikom mog vjenčanja morali proći pravu kalvariju mjesecima dokazujući da je Bet Din (rabinski sud) koji je konvertirao moju suprugu dovoljno košer da bi ga službenici rabinata priznali. Trebalo je sedam dugih mjeseci i brojna pisma svjedočenja najeminentnijih rabina današnjice, uz prijetnju rabina koji je vodio matični ured za vjenčanja da će obavijestiti Glavnog rabina Izraela i da će sve iznijeti pred medije, da bi na kraju stiglo prihvaćenje njezine konverzije. S druge strane ništa manje ne krivim ni

rabina koji je predsjedavao Bet Dinom, koji ju je konvertirao, jer je znao da rabinat ne priznaje njegove konverzije, a to potencijalnim konvertitima nije rekao. Ne moram vam kazati kroz kakve sve emocionalne i psihičke krize tijekom tog vremena prolaze konvertiti. Oni nam prilaze čistog srca punog ljubavi za Boga i židovski narod, da bi se neki državni službenici i neki rabini igrali njihovim životima i obračunavali preko njihovih leđa. Takav postupak je veliki Hilul Hašem (skrnavljenje Božjeg imena) i sasvim je u suprotnosti s brojnim mjestima u Tori, Talmudu i cjelokupnoj rabinskoj literaturi, koja govore ne samo da konvertite (ger cedek) nego i strance (ger tošav), koji žive među treba voljeti i posebno se naglašava zabrana njihovog ugnjetavanja. Tora naglašava da posebno moramo biti pažljivi prema strancima, koji žive među nama u Izraelu, jer smo i sami bili stranci u Egiptu, a i prema konvertitima, jer je cjelokupni židovski narod i sam konvertirao na Sinaju. Zabranu ugnjetavanja stranca Tora propisuje u II 23:9, jer kako kaže i sami smo u Egiptu osjetili na svojoj koži što znači biti stranac, a i danas u brojnim zemljama svijeta. U V 10:17 – 19 Tora nam zapovijeda da zbog istog razloga volimo stranca. U III 19:33 – 34 Tora propisuje da se prema strancu odnosimo kao prema nekome tko je dio našeg naroda i da ga moramo vrednovati kao sebi ravnog. Bog je posebno osjetljiv na pitanje zaštite stranaca koji žive među nama, udovica i siročadi, jer njih u društvu nema tko zaštititi i zato ako ih netko bude ugnjetavao, Bog mu obećaje mjeru za mjeru (mida keneged mida), te će on sam biti protjeran, njegova žena postati udovica, a djeca siročad. Iste posljedice će iskusiti i društvo koje ih nije zaštitilo, nego je pustilo da budu ugnjetavani. Talmudski mudraci idu toliko daleko da kažu da je Tora propisala samo na jednom mjestu da treba voljeti

bližnjeg svog, ali 36 puta da treba voljeti stranca (Baba Mecia 59b). Tora III 25:35 kaže da imamo obavezu čak i novčano pomagati ger tošava. Stih III 19:33 Raši, najveći židovski komentator Tore i Talmuda, tumači da nijedan Židov ne smije konvertita podsjećati na njegovu prošlost prije konverzije i predbacivati mu da je još jučer bio idolopoklonik, a danas se pravi veći Židov od Mojsija, kao da je osobno govorio s Bogom licem u lice. Raši drži da nijedan Židov nema pravo predbacivati nikome njegovu idolopokloničku povijest, jer u Pashalnoj Hagadi čitamo da je jedan od najvećih prekršaja ili promašaja židovskog naroda što su u Egiptu postali idolopoklonici, te se zato Bog kroz 10 udaraca morao obračunati s cijelim panteonom egipatskih bogova da bi se Egipćani, a posebno Židovi uvjerali u njihovu nemoć i moć jedinog Boga.

GER, GER TOŠAV, GER CEDEK

U prethodnim sam rečenicama uveo novi pojam “ger”, pa sam spomenuo “ger tošava” i “ger cedeka”. O čemu se to radi? Talmudski mudraci kažu da pojam ger dolazi od hebrejske riječi lagur, što znači stanovati i može značiti dvije stvari, ili ger tošav, nežidov stranac ili ger cedek, nežidov koji je konvertirao. Ger tošav je nežidov koji boravi i živi među Židovima u Izraelu, ali nije prihvatio židovsku vjeru. U III 23:25 Tora donosi da po pitanju novčane pomoći i svega ostalog Židovi imaju istu obavezu prema ger tošavu kao i prema bilo kojem drugom Židovu. Ako novčano osiromaši moraju mu pomoći da bi mogao nastaviti živjeti među njima. Znači on ima pravo ne samo boravka nego i ravnopravnog sudjelovanja u raspodjeli socijalnog programa. On je intergralni dio našeg društva.

U formalnom smislu ger tošav je nežidov koji živi u Izraelu među Židovima i koji se drži propisa koja mu je Tora pro-

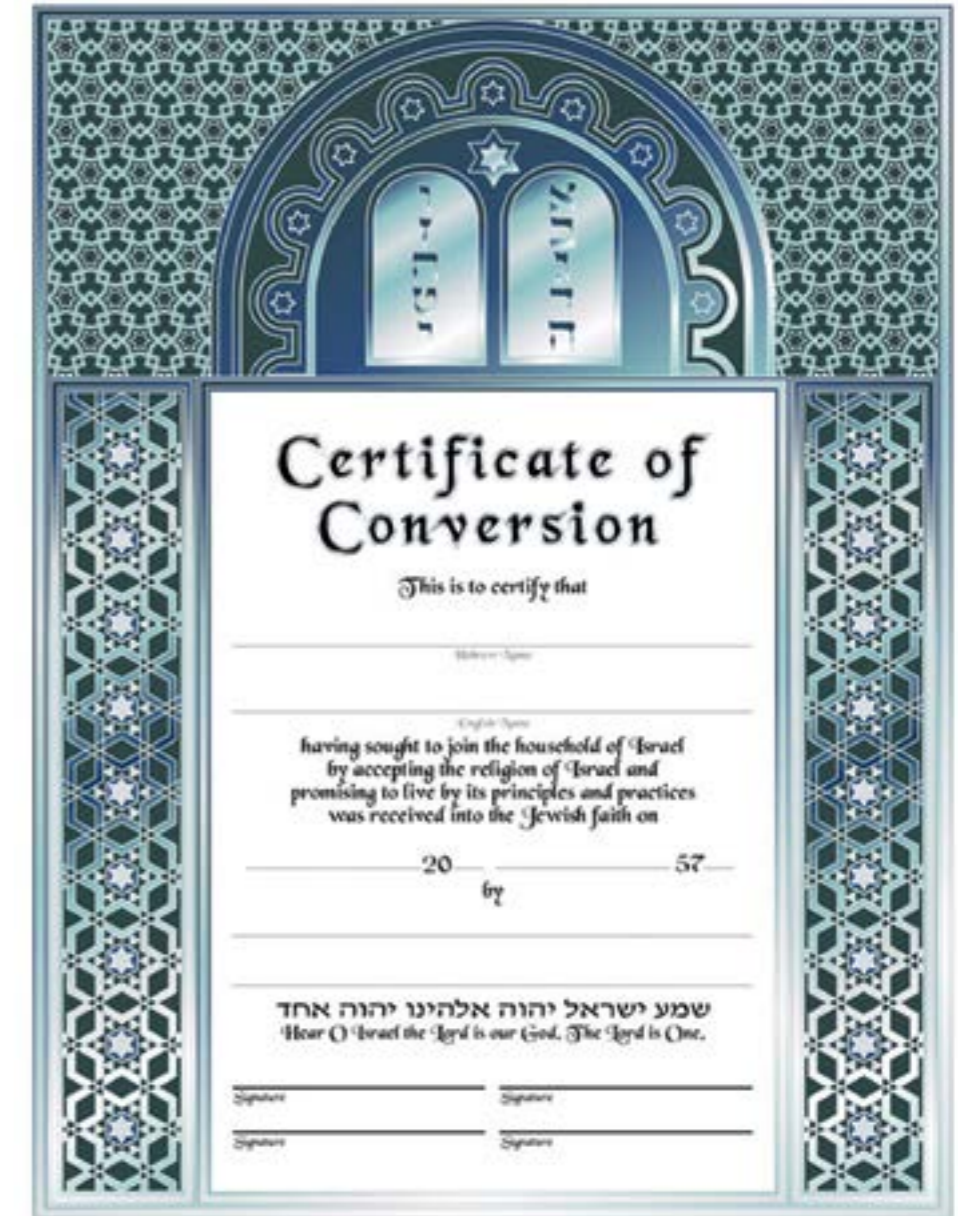
pisala, a to odbacivanje idolopoklonstva i držanje Sedam micvot za sinove Noaha (Ševa micvot b'nei Noah). To su: zabrana ubojstva, zabrana krađe, zabrana idolopoklonstva, zabrane seksualne nemoralnosti, zabrana jedenja organa još živih životinja (općenito zabrana mučenja životinja), zabrana proklinjanja Boga i obaveza formiranja sudova koji će suditi prema ovim propisima. Građani Izraela, nežidovi, koji se grzi ovih Sedam zapovijedi nazivaju se Hasidei umot haolam, pobožni građani svijeta i kao i svaki Židov imaju udio u Svijetu koji treba doći (Olam haba). Ako žele oni dobrovoljno mogu držati i većinu od 613 zapovijedi Tore, osim držanja Šabata i židovskih blagdana, učene Talmuda ili pisanja svitka Tore, teflina ili mezuze. Prema Talmudu, Baba Kama 38a, ger tošav može postići isti ako ne i viši nivo svetosti od Kohena Gadola na sam dan Jom Kipura.

Za razliku od ger tošava, koji se mora držati samo Sedam zapovijedi, ger cedek (konvertit) se mora držati svih 613 Tora zapovijedi, kao i svih rabinskih propisa bez izuzetka. Ali ako se konvertit predomisli i kaže da mu je židovstvo postalo preteško ili da nije u njemu našao ono što je tražio ili zbog bilo kojeg razloga poželi ga napustiti i zaželi se vratiti na staro ili zaželi postati ger tošav, to nije moguće, nego on dobiva status Židova koji više nije religiozan, kao i brojni drugi Židovi bilo u Izraelu ili širom svijeta. Sa stanovništva židovstva, jednom Židot uvijek Židov, barem sa stanovništva nacije. Postavljala se međutim pitanje, ako je ger cedek punopravni Židov, zašto ga onda Talmud tako ne zove, nego i dalje za konvertita upotrebljava izraz ger cedek? Razlog je jer on što se tiče nekih židovskih propisa nije bio identičan 100% rođenom Židovu, kao npr. gioret (ženski konvert) se ne može udati za Velikog svećenika. Postoje još neke situacije, ali to nije važno za ovaj tekst.

PROZELITIZAM

Sociolozi religije kažu da određeni sistem ili skup ideja da bi postane religija mora sadržavati sljedeće tri stvari: 1. nuditi spasenje 2. imati razrađenu teologiju i 3. ugrađeni prozelitizam. Židovstvo nema niti jedan od ova tri zahtijeva. Kao prvo, ne nudi spasenje i eshatologija uopće nije razrađena. Rabini barataju nekim pojmovima koji se tiču života poslije smrti, ali ne postoje jedinstveni pristup. Što se tiče teologije, rabin Telushkin je običavao govoriti da Židovi uopće ne moraju vjerovati da postoji Bog, nego samo raditi što im je Bog zapovijedio da rade (micvot). Iz ovog primjera vidimo da teologija u Židovstvu nije razrađena.

I kao treće, prozelitizam nije ugrađen u židovstvo, iz jednostavnog razloga, jer ne nudi spasenje. Zašto Židovi ne prozelitiraju kao kršćani ili muslimani? Da bih dao odgovor na to pitanje, prvo ću postaviti pitanje, zašto oni prozelitiraju? Zato jer oni vjeruju da bi netko stigao u raj, mora vjerovati u iste stvari kao i oni i da samo kroz njihovu religiju mogu biti spašeni. Židovstvo ne djeluje na isti takav način. Čak i koncept spasenja je apsolutno drugačiji. Prema Talmudu ger tošav, nežidov stranac koji je odbacio idolopoklonstvo i koji se drži Sedam zapovijedi za sinove Noaha ima jednak udio kao i bilo koji Židov u Svijetu koji mora doći (Olam Haba). I kao rezultat toga nema i nije bilo potrebe da Židovi prozelitiraju ili ohrabruju konverzije na židovstvo, a ni za nežidove da im se pridruže na takav način. Ako je netko tko nije rođen kao Židov dobar čovjek, otići će u raj imao ili ne imao židovsko ime. I danas postoji velika grupa ljudi koja se drži Noahidskih zakona. U ješivi nam je jedan od rabina, koji ga osobno dobro poznaje, rekao da pravi prof. Jones, po kome je napravljen filmski lik Indiana Jones, jedan od vodećih ljudi u tom po-

kretu. Njegovoj dvojici sinova to nije bilo dovoljno, pa su konvertirali na židovstvo.

Kažemo da židovstvo nije prozelitska religija, ali je li oduvijek bilo tako? Kad rabini uspoređuju Noaha i Abrahama, za Noaha kažu da je bio pravednik u svojoj generaciji, dok za Abrahama kažu da je otac židovstva. Noah nije prihvatio ponašanje svoje generacije i nije se uključio u

njihove opačine, ali nije pokušao utjecati na njih da promjene svoj način života. Ako pogledamo Saru i Abrahama, za njih rabini kažu da su prozelitirali i širili ideju etičkog monoteizma među drugim ljudima i narodima. Slijedeći tu tradiciju, koju neki rabini zagovaraju i danas, židovstvo je bilo puno otvorenije prema ideji prozelitizma kao i prihvaćanju konvertita. Ali

veći dio svoje povijesti Židovi nisu imali političku vlasti ni moć dok su živjeli u Izraelu da bi proveli konverzije. Tijekom vladanja kraljeva Davida i Solomona, Talmud kaže da se konvertiti nisu primali, jer je to bilo vrijeme blagostanja, pa je bilo jasno da svaki nežidov koji je tada želio konvertirati, to je radio iz osobne ili materijalne koristi. Slično bi trebalo biti i u mesijanskom dobu.

Samo su Makabejci u 2.st.n.e., kada su židovski vladari opet povratili političku moć, prisilno konvertirali veliku grupu Idumejaca. Nažalost to se baš dugotrajno nije pokazalo kao dobra ideja jer među njima su bili Herod i njegov otac. Herod kasnije kao rimski vazal postaje kralj Izraela i nanosi veliku štetu židovskom narodu. Tijekom rimske okupacije Izraela, veliki broj Grka (kasnije i Rimljana) želio je konvertirati na židovstvo, jer su u društvu punom moralne izopačenosti, bili privučeni židovskim moralnim vrijednostima. Oni su se "judeizirali" prihvaćajući sve micvot, i biblijske i rabinske, sva uvjerenja, osim obrezivanja, koje se nikako nije uklapalo u njihov svjetonazor obožavanja fizičkog tijela. Sjetimo se da su na sportskim natjecanjima nastupali bez odjeće. Dolazili su u sinagoge, sudjelovali u molitvama, ali su sjedili u zadnjim klupama prema izlazu. Deseci i deseci tisuća Grka i Rimljana bili su privučeni visokim standardima po kojima su Židovi tog doba živjeli, a manje regrutiranjem konvertita od strane Židova, iako nije isključena mogućnost da se odigravala i neka vrst prozelitizma. Pojavom Savla (kasnije postaje apostol Pavle), koji je počeo propovijedati ono što danas nazivamo kršćanstvom, većina nežidova, koji su ranije bili privučeni židovstvom, su mu se pridružili. Nudio je iste moralne vrijednosti židovstva plus spasenje, a sve to bez obaveza držanja micvot i što je još bilo prihvatljivije, bez obreziva-

nja. Ne samo da micvot i obrezivanje nisu bili potrebni, on ih je i zabranio kao iskaz čiste vjere. To je učinilo da rabini tog doba postanu sumnjičavi prema novim konvertitima, te su ih od tada počeli odbijati te obeshrabrivati prozelitizam. Takav stav je manje više zadržan sve do danas, iako se danas javljaju i neka nova razmišljanja, koja su otvorenija prema potencijalnim konvertitima, ali ne i prema prozelitizmu. Interesantno, nedavno je reformistički pokret u SAD-u počeo prozelitirati među nežidovskim partnerima u miješanim brakovima i nudeći im konverziju na njihov način, ali koju ne priznaje ortodoksno židovstvo, a ni Glavni rabinat u Izraelu. Mora da su Židovi prilično uspješno prozelitirali, jer prema brojnim autorima, u Rimskom carstvu Židovi su činili više od 10 posto u ukupnom broju stanovnika, što je bilo gotovo 8 milijuna ljudi. Ali početkom 5.st.n.e. (407.g.) Rimljani su, pošto su već ranije prihvatili kršćanstvo kao službenu religiju Carstva, pod prijetnjom smrtne kazne zabranili Židovima prozelitiranje. Kršćanstvo je čitavo vrijeme i kroz srednji vijek zadržalo isti stav. I islam zauzima isti stav, te pod prijetnjom smrtne kazne zabranjuje muslimanima konverziju na židovstvo. U srednjem vijeku kršćanske vlasti bi uništavale cijele židovske zajednice, ako bi prihvatili nekog konvertita. Najčešće bi svi zajedno završili na lomači. Sjetimo se samo Singerovog "Roba". Uspriko smrtne opasnosti, u cijelom tom razdoblju bilo je slučajeva konverzija, koji su često završavali tragično i po konvertita, ali i po zajednicu. Najpoznatiji slučaj konverzije je konverzija cijelog jednog naroda ili barem velikog njegovog dijela. Radi se o Hazarima. Dan-danas taj slučaj nije u potpunosti istražen te postoje razne teorije. Njihovo kraljevstvo je kasnije uništeno, a konvertirani Hazari su se izmiješali sa

Židovima, koji su tada živjeli u Europi. I danas u Mađarskoj žive židovske porodice koje čuvaju tradiciju o svom hazarskom porijeklu.

Postavlja se pitanje, koja je razlika između prozelitizma i konverzije? U oba slučaja radi se o promjeni nečije religije i vjerovanja, ali smjer djelovanja je drugačiji. Prozelitirati znači nekoga uvjeravati ili nagovarati da uradi tu promjenu, ukazujući na vrijednosti i benefite nove religije. Prozelitirati znači uvlačiti nekoga u novu religiju. Za razliku od toga, konverzija ide u suprotnom smjeru i želja za promjenom dolazi od samog pojedinca kao njegova osobna potraga i potreba.

Danas u židovstvu, posebno ortodoksnom, postoje brojne tzv. outreach organizacije, koje žele židovstvo predstaviti i približiti brojnim Židovima koji su se udaljili od njega. Ministarstvo dijaspore u Izraelu je nedavno izašlo s podatkom da danas u svijetu živi oko 14.5 milijuna Židova, ali da više od 80 posto nema nikakve veze sa židovstvom. Židovske organizacije danas u SAD-u sve više govore o tzv. bijelom Holokaustu, kako nazivaju asimilaciju Židova. Čitav taj pokret približavanja židovstva Židovima naziva se kiruv, od hebrejskog lekarev što znači približiti se, posjetiti. Ješiva u kojoj sam učio i pohađao rabinske studije bila je začetnik, a i danas je rodonačelnik kiruv pokreta. Outreach ili kiruv program brojnih židovskih organizacija ovdje spominjem samo da ljudi to ne bi miješali s prozelitizmom, jer on je usmjeren prema ljudima koji ne pripadaju religiji koja prozelitira. Dok je djelovanje outreacha i kiruva usmjereno samo prema Židovima, koji su se udaljili od religije, postoji cijeli pokret Židova povratnika u židovstvo, kojeg zovu "baal tešuva", što bi trebalo značiti onaj koji zna odgovor. Zato sekularni Židovi u Izraelu one koji napuste religiju nazivaju "baal še'ila", onaj koji sve propitkuje ili onaj koji se vratio pitanjima.

KONVERZIJA (PREOBRAĆENJE) U ŽIDOVSTVO

Konverzija u židovstvo (na hebrejkom gijur) je proces kojim nežidov prihvaća židovsku religiju, ali i postaje član židovske etno-religijske zajednice, postaje i dio židovskog naroda, kako je Rut rekla: "Tvoj narod je moj narod, tvoj Bog je moj Bog". Židovstvo je jedinstveno po tome što je svaki Židov ujedno i pripadnik židovske vjere, koje se može, ali i ne mora držati, te židovske nacije, koje se ne može odreći. Kad se kaže jednom Židov, uvijek Židov, misli se na nacionalnu komponentu židovstva. Tako i konvertit postaje pripadnik židovske religije, ali i židovske nacije, i u tom smislu njegovi biološki roditelji sa stanovišta židovstva prestaju biti njegovi roditelji, ali mu i dalje ostaje obaveza njihovog poštivanja. Uranjanje u mikve simbolizira njegove novo rođenje, a biblijski Abraham i Sara postaju njegovi židovski roditelji. Konvertit uzima židovsko ime. Primjera radi, kažimo da je muški konvertit uzeo ime David, znači da bi mu novo ime sada bilo David ben Abraham, David Abrahamov sin.

Procedura i zahtjevi koji se postavljaju pred potencijalnog konvertita ovise o denominaciji kojoj se konvertit želi pridružiti. Nažalost židovstvo danas nije jedinstveno, te postoji nekoliko denominacija od kojih su najveće ortodoksna, konzervativna i reformistička. Zato potencijalni konvertit mora biti jako oprezan kojoj će se denominaciji pridružiti, jer konverzije u sklopu jedne ne moraju, a jako često nisu ni priznate od strane drugih, te kao posljedicu imamo da konvertit nije prihvaćen kao Židov. Najstrože zahtjeve imaju ortodoksni, koji uopće ne prihvaćaju reformne konverzije, dok prema konzervativnim imaju veliku zadržku. Već sam rekao da rabinat u Izraelu priznaje samo ortodoksne konverzije. U zadnje vrijeme se javlja sve više Židova čije je židovstvo upitno ili teško dokazivo, iako je osoba možda i odgojena kao Židov. Tada takve osobe moraju formalno konvertirati i rade "gijur lehumra", konverziju za svaku sigurnosti. U nekim slučajevima pojedinci ili čitave grupe, kao Šabatniki u Rusiji, mogu dobrovoljno prihvatiti sva židovska uvjerenja, cjelokupni svjetonazor i držanje svih zapovijedi u potpunosti,

ali bez da su prošli čitav formalni proces konverzije, većina Židova ga/ih neće prihvatiti kao konvertita.

Ako nežidov želi propisno konvertirati da bi bio prihvaćen od svih, on bi prema Šulhan Aruhu (najpoznatiji i najrašireniji kodeks židovskih zakona, propisa i običaja) trebao ispuniti slijedeća tri zahtjeva kao ponavljanje sinajskog iskustva židovskog naroda od prije 3300 godina prilikom sklapanja saveza s Bogom i dobivanju Tore:

1. MICVOT — on/ona bi morao vjerovati u Boga, Božansko porijeklo Tore i prihvatiti da će se držati svih 613 Tora micvot (zapovijedi), kao i sve rabinske propise, jer oni proizlaze iz Tore (kabalat micvot)

2. MILA — muškog konvertita mora obrezati (Brit Mila) kvalificirani mohel (obrezivač). U Izraelu obrezivanje se radi u bolnici. Brit Mila označava ulazak u savez s Bogom, te svi Židovi imaju obavezu obrezati sina osmog dana nakon rođenja. Ako je već netko bio obrezan od strane doktora, čak i ako je doktor bio Židov, tada potenci-

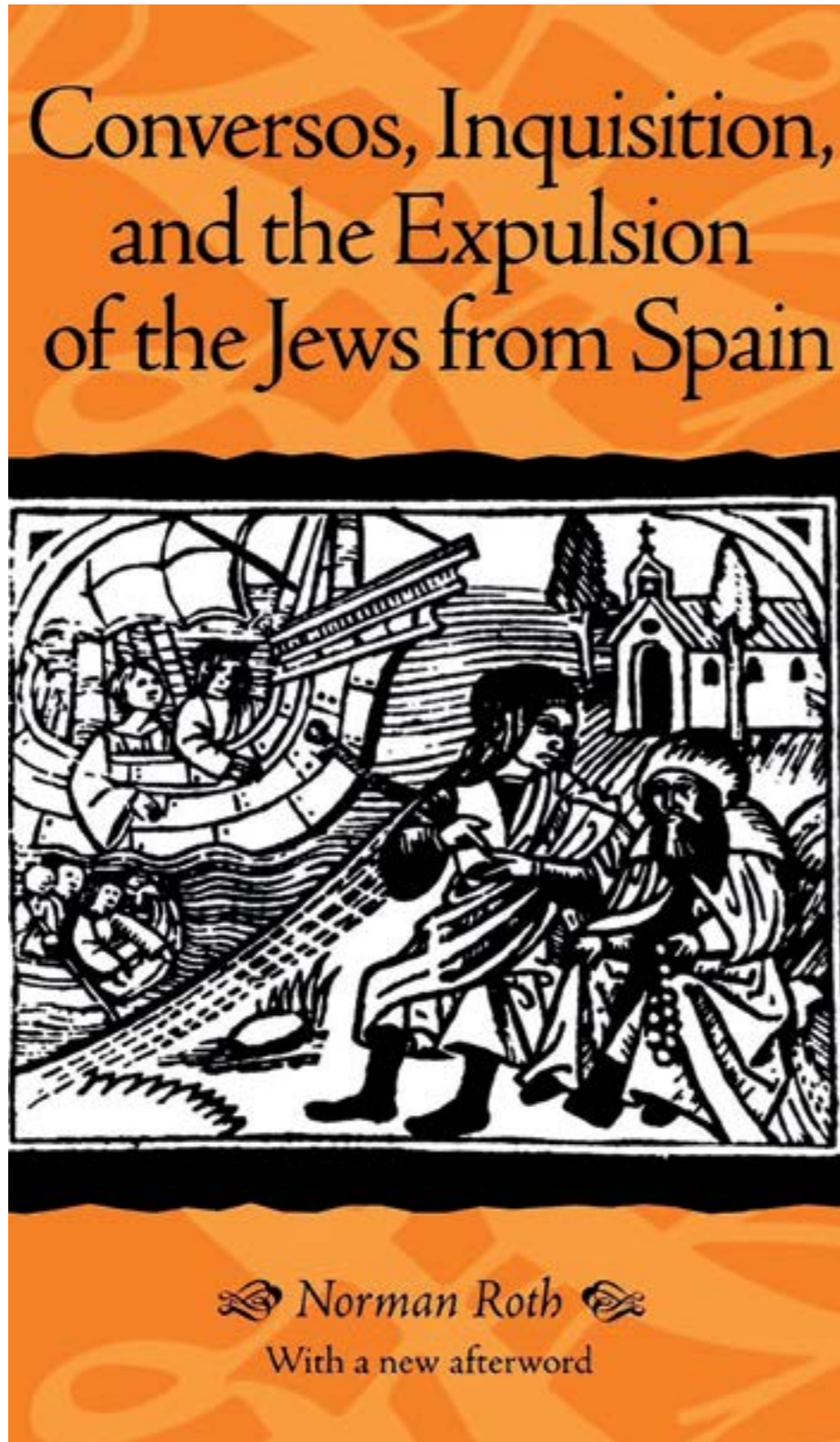

jalni konvertit mora proći ritual koji nazivamo “hatafat dam brit”, istiskivanje kapi krvi u ime sklapanja saveza.

3. MIKVE — svi konverti, muški i ženski, moraju se umočiti u mikve, ritualno kupalište. Konvert uđe u mikve kao nežidov, a izroni kao punopravni Židov. Prilikom uranjanja u vodu mikvea, na sebi ne smije imati ni odjeću, ni prstenje, niti išta što bi bila zapreka između kože i vode.

Sve to mora biti urađeno pred i pod vodstvom Bet Dina (rabinskim sudom). Konverzija bi trebala biti motivirana iz razloga približavanja Bogu i njegovoj Tori, a ne iz koristi, kao što je novac ili čak ženidba. Kad se radi o osobi koja je već u braku sa Židovom/Židovkom, ponekad će rabini, ovisno o situaciji, dopustiti konverziju.

Čini se da u biblijsko vrijeme, kako vidimo u Tori, nije postojao formalan proces konverzije, osim obrezivanja. To je bilo do Božje objave na Sinaju. Nakon toga stvoren je formalni proces, po uzoru na proces koji je židovski narod prošao prije sklapanja saveza s Bogom na Sinaju. Tako je još prije napuštanja Egipta sva židovska muška populacija prošla kolektivno obrezivanje i krvlju od obrezivanja su obilježili dovratka kao znak Bogu da prilikom kažnjavanja Egipćana zaobiđu kuće Židova. Prije same Božje objave, čitav židovski narod je obavio ritualno čišćenje, dok su na Sinaju prihvatili sve zapovijedi. Muškog konverta zovemo ger (u množini: gerim), a ženskog gioret. Već sam u tekstu objasnio da kad kažemo “ger”, mislimo na “ger cedeka”, na konvertita, a ne na “ger tošava”, nežidova stranca. Što ako imamo obrnut slučaj, da je Židov, milom ili silom, konvertirao na kršćanstvo ili neku drugu religiju, ili da su to učinili njegovi roditelji ili pretci, i sad se želi vratiti u židovstvo? Njegova židovska linija je prekinuta, i kako je opet usposta-

viti? Nekada je bio običaj da samo pred tri svjedoka ode u mikve. Danas to više nije običaj, ali ako netko misli da će se osjećati bolje, može to učiniti.

Sada za kraj par riječi kako konvertirati ako se netko odluči za to. Neću sada govoriti o tome zašto bi netko to opće želio uraditi, s obzirom na židovsku prošlost punu antisemitizma i pogroma. Ali to je stvar koju potencijalnom konvertitu rabini obavezno naglase u uvodnom razgovoru. Kao prvo bi nežidov koji želi konvertirati trebao kontaktirati rabina lokalne zajednice ili one kojoj se želi pridružiti. Šulhan Aruh navodi da bi ga rabin inicijalno morao obeshrabrati u njegovoj namjeri i upozoriti na sve opasnosti koje bi mogao navući na sebe. Neki autoriteti drže da bi ga trebalo odbiti tri puta, jer je i Noemi odbila Rut tri puta, ali danas je to većina rabina odbacila. Ali ako pojedinac pokaže upornost u svojoj namjeri i ozbiljnost u svojoj vjeri u Boga i Njegovu Toru i želi postati dio židovskog naroda bez obzira na sve opasnosti, tada rabin započinje proces konverzije. Prvi koraci prema konverziji su učenje od uvoda u židovstvo, te ulaženja sve dublje u materiju. Naglasak je na gradnji židovskog identiteta, kroz usvajanje svjetonazora, učenje židovskih vjerskih propisa u vezi sa svakodnevnim, te blagdanskim aktivnostima i stvarima veznih uz životni ciklus. Zbog potencijalnih posljedica za konvertita, i fizičkih i psihičkih, ali i posljedica za židovski narod, posebno u vremenima kada je konverzija bila zabranjena, rabini su uvijek nagovarali, čak i preklinjali, potencijalnog konvertita da pažljivo razmotri svoju želju za konverzijom. Štoviše, Talmud kaže da prvo pitanje koje Bet Din mora postaviti konvertitu o njegovoj motivaciji i iskrenosti je: “Zašto želiš postati konvertit; zar ne znaš da je židovski narod bivao progonjen, prezren, ugnjetavan, maltretiran i ubijan?” Prvi korak

u samom procesu za muškog konvertita je obrezivanje. Nakon što je prizdravio dolazi pred Bet Din, gdje pred rabinima mora prihvatiti sve micvot (kabalat ol hamicvot), bez obzira na njihovu težinu. I na kraju procesa odlazi u mikve, ritualno kupalište, gdje u vodu mikvea uranja kao nežidov, a izranja kao Židov. U vodi mikvea dešava se pretvorba, i fizička i psihička i spiritualna, i konvertit, koji je još trenutak ranije bio nežidov izranja kao Židov i vjerski i nacionalno. Nakon konverzije novorođeni Židov uzima židovsko ime u kojem mu se kao roditelji navode Abraham i Sara. To od tada postaje njegovo zakonsko židovsko ime.

NAKON KONVERZIJE

Čak i za najozbiljnije i duhom najjače konvertite, period poslije konverzije nosi brojne izazove, jer sada, kako ga zovu “Židov po vlastitom izboru”, mora s jedne strane uspostaviti nove odnose sa svojom nežidovskom obitelji, a s druge strane mora razviti nove odnose sa svojom novom židovskom okolinom i izgraditi si novu obitelj. Mora izgraditi most i prevla-

dati emocionalni jaz između “osjećati se kao konvertit” i “biti punopravni član naroda Izraela (am Israel)”. Sa strpljenjem i upornošću taj proces mora biti evolucija, a ne revolucija, mora biti polagani razvoj i rast, a ne nagli prekid sa svim prethodnim. Namjerno sam upotrebio riječ evolucija, jer završetak procesa konverzije nije kraj, što dobar dio neupućenih misli, nego tek početak dugog puta učenja i sticanja znanja, usvajanje običaja i kulture, i da bi konvertit kao i svaki Židov tako trajno radio na svom židovskom identitetu.

Kao što smo vidjeli kroz ovaj tekst, teško da ćemo naći Židova koji kuca na vrata nežidova nudeći im Tanah (židovsku Bibliju) i govoreći im o radosti nejudenja morskih plodova ili nečeg sličnog. Postoje brojni razlozi, a i ja sam ukazao na neka, zašto Židovi nemaju misiju duhovno spašavati nežidove. Umjesto toga Židovi imaju misiju fizičkog i duhovnog popravka i unaprjeđenja svijeta (tikun olam). Samo kada bi sada za uzvrat nežidovi prestali spašavati nas.

SMIJU LI PRIPADNICI “NOVIH” ŽIDOVSKIH ZAJEDNICA IMIGRIRATI U IZRAEL?

PIŠE: J. C.

Ako izraelsko Ministarstvo unutarnjih poslova uspije u svom naumu, Država Izrael više neće priznavati skupne konverzije koje se provode nad tzv. “novim” židovskim zajednicama. Drugim riječima to ustvari znači da “oni koji su odabrali židovsku vjeru” i koji su u svojim matičnim zemljama obavili konverziju, više neće moći imigrirati u Izrael.

Nakon višegodišnjeg odgađanja, izraelsko Ministarstvo unutarnjih poslova je ovoga ljeta razjasnilo svoje stajalište u vezi ovog gorućeg i teškog pitanja. Ministarstvo je ustvari sastavilo odgovor na tužbu koju su izraelskom Vrhovnom sudu prije pet godina podnijele dvije žene iz nove židovske zajednice u Peruu, kojima je bilo naređeno da napuste Izrael nakon što je odbijen njihov zahtjev za dobivanjem imigrantskog statusa.

Konačnu riječ u ovom slučaju još mora dati Vrhovni sud Izraela, ali stajalište koje je iznijelo Ministarstvo unutarnjih poslova sigurno će povećati sve veći raskol između Izraela i dijaspora u vezi priznavanja konverzija koje provode rabini izvan nadzora Vrhovnog rabinata Izraela, koji je pod nadzorom države.

Trenutačni izraelski ministar unutarnjih poslova Arye Dery čelnik je ultraortodoksne stranke Shas.

Na odgovor liberalnih pokreta nije dugo trebalo čekati pa je tako izvršni direktor konzervativnog pokreta Izraela Yizihar Hess odmah kazao da je “ministar Dery još jednom pokazao da nema nikakvog pojma o prirodi, običajima i veličini židovskog naroda izvan njegove ultraortodoksne zajednice”.

“Pod njegovom kapom, Ministarstvo unutarnjih poslova čini sve što može kako bi izazvalo i osramotilo Židove čiji način konverzije ne odgovara njegovim vlastitim ortodoksnim uvjerenjima”, rekao je Hess. Rabin Gilad Kariv, izvršni direktor reformističkog pokreta u Izraelu sa svoje strana smatra da stajalište Ministarstva unutarnjih poslova predstavlja “uvredu za židovsku tradiciju koja se tako ne odnosi prema onima koji odluče prijeći na židovstvo”.

Tzv. nove židovske zajednice pokrivaju široki spektar zajednica, uključujući i skupine koje tvrde da su potomci tzv. “izgubljenih židovskih plemena”, poput zajednice Bnei Menashe iz Indije, ali te

zajednice uključuju npr. i “Bnei Anusim” — potomke Židova koje su bili prisiljeni prijeći na katoličanstvo za vrijeme portugalske i španjolske inkvizicije. Osim toga, tu se nalaze i brojne zajednice iz Južne Amerike i drugih udaljenih kutova svijeta koji su nedavno otkrili judaizam i prihvatili židovske običaje. Neke od tih skupina imaju dokazane i dokumentirane židovske korijene.

Znanstvenici koji proučavaju “nove” židovske zajednice procjenjuju da te zajednice broje nekoliko stotina tisuća članova. Neke od njih već su dobile službeno priznanje konzervativnih i reformističkih pokreta i djeluju pod njihovim nadzorom. Najveća među njima je zajednica Abaydaya iz Ugande, koja broji 2 tisuće članova, koji su počeli prakticirati judaizam prije stotinjak godina ali su službeno konvertirali tek posljednjih nekoliko desetljeća, a konverzije su obavili uglavnom konzervativni rabini.

Iako je Židovska agencija priznala članove ove zajednice kao one koji su prema Zakonu o povratku, pogodni za imigraciju u Izrael, Ministarstvo unutarnjih poslova je prošle godine odbilo

prvi zahtjev članova te zajednice koji su željeli doći živjeti u Izrael.

Prema izraelskom Zakonu o povratku, pojedinac koji ima barem jednog židovskog djeda ili baku, pojedinac koji je oženjen za pripadnika židovskog naroda ili pojedinac koji je konvertirao u “priznatu” židovsku zajednicu — odnosno, u već utvrđenu židovsku zajednicu — ispunjava uvjete za aliju. U tom slučaju nije važno je li konverziju nadgledao ortodoksn li neortodoksn rabin.

Čelnici konzervativnog i reformističkog judaizma smatraju da nove židovske zajednice koje su se priklonile njihovim pokretima, poput Abayudaya, moraju biti “priznate” u tom kontekstu.

U mišljenju dostavljenom Vrhovnom sudu u kolovozu, Ministarstvo unutarnjih poslova isključilo je samo skupne konverzije, a ne i one individualne. U praksi, međutim, gotovo se sve konverzije u tim udaljenim zajednicama rade u grupama. S obzirom da se obično radi o vrlo malim zajednicama, one nemaju vlastite rabinske sudove koje mogu izvesti konverziju na individualnim osnovama i moraju se oslanjati na putujuće rabinske sudove koji dolaze iz drugih zemalja. Ti putujući rabinski sudovi koriste priliku da tijekom svog boravka u tim zajednicama izvrše više konverzija od jednom.

Ako ti konvertiti žele imigrirati u Izrael, iznosi Ministarstvo u svom mišljenju, oni moraju dobiti poseban pristanak vlade i na njih se neće primjenjivati pravo na imigraciju prema Zakonu o povratku. Prema tom stavu Ministarstva, sve su skupne konverzije neprihvatljive.

Ministarstvo unutarnjih poslova već je dugo vremena zabrinuto da bi se pojedinci iz siromašnih zemalja mogli odlučiti na prelazak na judaizam iz krivih razloga — odnosno, da se njihovi razlozi do siromaštva, imigrirati u Izrael i steći druga prava zajamčena Zakonom o povratku. Međutim, brojke govore drugačije. Posljednjih godina malo je konvertita koji su se prijavili za aliju. Među njima je bio jedan pripadnik zajednice Abayudaya i jedan pripadnik zajednice iz Gvatemale. Ministarstvo je njihove zahtjeve odbilo, a u tijeku je žalbeni postupak.

Da se vratimo na početak ove priče i na slučaj dviju Peruanki, zbog kojih je Ministarstvo i dalo svoje mišljenje Vrhovnome sudu. Te dvije Peruanke, koje su sestrične, stigle su u Izrael 2014. godine s turističkom vizom i nadale su se da će se moći pridružiti svojim roditeljima koji su već živjeli u Izraelu. Radi se o peruanskim konvertitima poznatim kao “Židovi iz Amazone”. Članovi te zajednice su potomci marokanskih Židova koji

su stigli u Amazonu u 19. stoljeću. Marokanski Židovi su se u Amazoni ženili lokalnim ženama i s njima imali djecu. Nekoliko stotina pripadnika ove zajednice preselilo se tijekom godina u Izrael, a većinom žive u Negevu. Dvije žene su trebale konvertirati su imale židovskog pradjeda a ne djeda i zbog toga nisu ispunjavale uvjete iz Zakona o povratku, kao što je to bio slučaj s njihovim roditeljima.

Ministarstvo unutarnjih poslova Izraela je prije pet godina, pod pritiskom Vrhovnog suda, objavilo popis kriterija za priznavanje konverzija u inozemstvu, zbog primjene Zakona o povratku. Prema tim kriterijima, priprema za konverziju i sam čin konverzije moraju biti napravljeni u priznatim židovskim zajednicama. Većina “Židova iz Amazone” živi u Iquitosu, velikom gradu u peruanskoj prašumi, a izraelske vlasti ih priznaju kao židovsku zajednicu. Iako većina njihovih rođaka potiče iz Iquitosu, dvije su žene igrom slučaja živjele u Pucallpi, gradu udaljenom oko pet stotina kilometara od toga grada. Ministarstvo unutarnjih poslova je stoga odbilo priznati njihovu konverziju jer Pucallpa nije priznata židovska zajednica, te je odlučeno da te dvije žene moraju napustiti Izrael. Na tu odluku uložena je žalba, a dvije žene u Izraelu čekaju na konačnu odluku o svojim sudbinama.

DOBROVOLJNI PRILOZI ZA DOM ZAKLADE LAVOSLAV SCHWARZ

- **RENEE WEISZ MALEČEK — 500,00 KN**
- **JAKOB PERERA — 7.480,00 KN**
- **OBITELJ SINGER — 300,00 KN**

PREOBRAĆENJEM DO SPASA?

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

Vjerske konverzije oduvijek su bile poznate. Radi braka, položaja, titule, imetka, opasnosti ili nečeg trećeg, pojedinci su bili spremni promijeniti i vjeru svojih otaca te prijeći na najčešće većinsku religiju svojih susjeda. Bilo je to nešto normalno pa ipak su se takve stvari događale rijetko i iza zavjese. O nekim se vjerskim prelazima, pa i onima koji su se događali kod nas, priča i danas. Najčešće se u ovim krajevima spominje farmaceutska obitelj Kon koja je još od sredine 19. stoljeća držala unosnu ljekarnu u samom središtu Ludbrega. Svima je poznato da je prezime Kon (ili Kohn) židovskog podrijetla, no oni su se nekad uvijek izvukli — ne, nismo mi Židovi. Zbog čega bi netko tajio svoje podrijetlo ili vjeru? Živjeti u Hrvatskoj kao pripadnik neke manjine nije lako ni danas, a posebno nije bilo ugodno u prošlosti. Bez obzira radilo se o pripadnicima etničke, jezične, vjerske, seksualne ili neke druge manjine, uvijek se postavljalo pitanje tolerancije većine prema manjini. Ako nismo isti, nisi naš! Promijeniti etničku pripadnost nije lako, pa asimilacija često traje i nekoliko generacija. No, reći da ste Srbin, Židov ili Rom čak i danas može značiti da ste “drugaciji”. Stoga se mjenjaju i prezimena s ciljem da se ono manjinsko zauvijek zaboravi.

Vjeru je mnogo lakše promijeniti. Prelazak na židovstvo zahtjeva više vremena, truda i volje, no obrnuti slijed i nije tako zahtjevan. Odaberete kršćansku zajednicu koja vam najviše odgovara, raspitate se oko krštenja, pronađete kuma i hrabro odradite taj potez. Na taj ste način izbjegli buduće prijekorne poglede susjeda ili znanaca koji vaše dosadašnje vjersko uvjerenje svode na neslane šale. Vjera se često mijenjala radi sklapanja braka. Tu je glavni problem bilo pitanje djece, hoće li preuzeti očevu ili majčinu vjeru pa da se skrati muka — jedan će “iz ljubavi” uzeti vjeru svog bračnog druga. Tome svjedoči i lokalna kroničarka Marija Winter: “Mješoviti se brakovi u načelu nisu sklapali. Ženili bi se međusobno samo socijalno jednaki i to unutar iste konfesije. Na onoga koji bi želio sklopiti brak s osobom druge vjere digla bi se prava hajka. Takav brak uzbudio bi zlu krv s obje strane. Ženidba s pravoslavnima još se kako-tako tolerirala, ali bračne veze s protestantima ili Židovima izazivale bi anatemu i pravi očaj među rođacima...”

Rijetko tko bi oduševljeno pristao da ruku svoje kćeri povjeri nekom Židovu. No, bilo je i obrnutih slučajeva u našoj sredini: bogati trgovac Makso Scheyer nije dozvolio udaju svoje kćeri Blaženke za kotarskog liječnika dr. Mihovila Peričića, a rabinova kći Gizela Deutsch nije se smjela udati za bankara Ljudevita Vrančića. No to su rijetki slučajevi jer je nekoliko sinova Hinka Hirschsohna oženilo katolkinje, mješovite brakove su imali i u obitelji Grünfeld u Poljan-

SVETA POTVRDA VLASTE STERNBERGER 1941., KASNIJE UBIJENA

cu, Ernest Kreutzer bio je oženjen katolkinjom Erži, odvjetnik Oton Spiegler bio je oženjen katolkinjom Ljubicom, a Ivka Pajtaš se udala za Đuru Magića iz Ludbrega. Zanimljiv je slučaj Giselle Mitzky iz Svetog Đurđa — 1919. godine je prešla na rimokatoličku vjeru, a po okončanju braka 1928. zatražila je povratak židovskoj.

Vjera se mijenjala i kada se željelo jače asimilirati u društvo, a često se pritom mijenjalo i ime. Tijekom 20. stoljeća mnogo je osoba promijenilo vjeru u nadi za spasom svojih života. Iako je fašistička ideologija Židove definirala kao “rasni

problem” (a ne vjerski), mnogi su požurili da se pokrste. Bila je to nada u spas. Nekoliko dana po proglašenju zloglasne NDH, započeli su vjerozakonski prelasci. Zoltan Selinger, rođen u Velikom Bukovcu, izvijestio je Kotarsku oblast da je 20. travnja 1941. prešao na rimokatoličku vjeru. Dana 30. svibnja 1941. dr. Leon Schlesinger prijavljuje vjerozakonski prijelaz na rimokatoličku vjeroispovijest za sebe i članove obitelji: suprugu Vilmu i sinove Dragutina, Božidara i Vladimira. Dan kasnije pokrstio se četrdesetpetogodišnji Julio Hirschsohn, a istog je dana to činio i Paul Fischer iz Kutnjaka. Isprva neobično, dr. Schlesinger je više puta obavljao dužnost predsjednika Izraelitičke občine te bio predstojnikom hrama, a sad se krstio. U Velikom Bukovcu kolektivno su kršteni sljedeći Židovi: Koloman i Olga Sternberger, Vlasta Sternberger, Branko, Rene i Artur Rosner te Zlata Primužić. Krštenja je obavio župnik Gaži.

Neki su birali prijelaz među starokatolike ili neku od protestantskih slijedbi. Sve je zvučalo bolje od toga da ste Židov ili pravoslavac. No, jesu li ta krštenja uistinu pomogla? Malo ili nimalo. NDH se ogradila od vjerskih prijelaza službenim proglasom od 30. srpnja 1941. godine: “... Vladi je poznato da se prijavljuju mnogi Židovi za prijelaz na katolicizam, ali prijelaz na katolicizam ne može imati nikako upliva na položaj tih osoba u njihovom odnošaju prema državi obzirom na postojeći zakon o nearijevcima.” Prema tome, kad bi oružici ili ustaše pokušali na vrata, krstni list malo bi pomogao. Ing. Selinger je preživio rat zahvaljući vojevanju među partizanima. No, cijela mu je obitelj stradala u Holokaustu. Dr. Schlesinger i njegovi sinovi uhapšeni su mjesec dana nakon krštenja i odvedeni u Danicu, pa u Liku, na kraju u Jasenovac gdje su skončali. Vilmu, talentiranu pjevačicu i pijanisticu ubili su 1943. nacisti u nekom logoru. Od Sternbergera nitko

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

Velika župa Zagorje

KRSTNI LIST.
Testimonium Baptismi.

Nadškupija Zagrebačka.
Arhidiocelna Zagrebom.

župa ludbregka

U matrici krštenih rimokatoličke župe sv. **Projeta** u **Ludbregu**
Matriculae baptismorum romano-catholicae Parochiae S. _____ in _____

svet. XII., str. 190 broj 0, ubilježeno je ovo:
tome pag. Mra. in scriptum est:

Godine: **trideset devetsto dvadeseta** 1920. rođen:
Anno: _____

mjesec: **rujna** dana: **četrnaestoga 14./11.** sat:
mense: _____ die: _____

a godine: **1941.** dana: **srpnja dvadeset sedmoga** kršten:
anno: _____ die: _____ baptizatus est:

Krštenik: Baptizatus	Ime: Nomen:	Rožena Josipa	
	zakoni ili nezakoni: legitimus vel illegitimus	zakonita	
Matrica njegovih: Parentum ipsius:	otac: pater:	Ignac Gross, ravnatelj banke u siru	vjera: religio: izraelitička.
	majka: mater:	Hermine Kohn	
	prebivalište i nadležnost: Domicilium et indigenatus:	Ludbreg	
Kumova porodično i rođeno ime te status: Patrisnum cognomen, nomen et conditio:	Neda Belman iz Zagreba		
Porodično i rođeno ime te status Baptizatus cognomen, nomen et officium:	Matije Crnković, upravitelj župe.		
Opaska: Observatio:	Rođena kao jevrejka dne 14. rujna 1920. u Ludbregu. Stupila u rimo-katoličku crkvu i tom prilikom pokrštena.		

Da se ovaj izvatak iz gore spomenute matice krštenih sa tom maticom poave slade podopisni svjedoci vlastarstvenim potpisom i župnim pečatom.
Extractum hunc e suprascripta matricula baptismorum cum eadem matricula concordare infra scriptus testatur proprio manu subscriptione et appositione sigilli parochialis.

U **Ludbregu** dana **27.** mjeseca **srpnja** godine **19 41.**
Datum die mense anno

/Biljeg od Kn. l.c. — propisno poništen/ /U.F./ **Matija Crnković, v.r. uprav. župe.**

Matica list br. 1.
Nadškupija Zagrebačka, Zagreb, Kapitul br. 21.

nije preživio rat, a od Rosnera samo mali Artur — i to zahvaljujući dobrim ljudima koji su ga čuvali sve godine rata i tako spasili. Ni mješoviti brak, ni krštenje nisu pomogli Hirschsohnima. Svjedoci su se sjećali izloga njegova dućana koji je bio označen Davidovim zvijezdama te natpisom “ŽIDOV”. Cilj je bio izoliranje

Židova i onemogućivanje kupovine robe u židovskim trgovinama.

Konverzije su se obavljale posvuda na području tzv. NDH, u Koprivnici, Rasniji, Varaždinu, Zagrebu. Mučni proces i strah od neizvjesnosti pratili su krštenje koje je na kraju rijetko kome pomoglo.

KRIPTO-ŽIDOVU U TAJNOSTI OSTALI VJERNI JUDAIZMU

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Kripto-Židovima se nazivaju osobe koje su u javnosti morale prakticirati drugu religiju jer su na to bile prisiljene, dok su istovremeno u tajnosti ostale vjerne judaizmu. ‘Converso’ ili ‘marrano’ (hebrejski ‘anusim’) su kripto-Židovi u Španjolskoj i Portugalu čiji su se identiteti miješali između židovskog i kršćanskog. Prve skupine kripto-Židova u Španjolskoj su se pojavile nakon prvih prisilnih pokrštavanja u 7. stoljeću. Potom su se nove grupe javile nakon konverzija i progona 1391. i 1492. godine, a u Portugalu nakon 1497. godine.

Bilo je još i drugih skupina kripto-Židova, poput neofita u južnoj Italiji od kraja 13. do 16. stoljeća, kao i grupa koja je prešla na islam u Perziji u 19. stoljeću. Posebni kripto-Židovi bili su pripadnici sekte Doenmeh u Turskoj i Solunu.

‘Anusim’ je hebrejski naziv za ljude koji su bili prisiljeni prijeći na drugu vjeru protiv svoje volje, dok su pogrdnim terminom ‘marrano’ — što znači svinja — španjolski Židovi koji nisu prešli na kršćanstvo nazivali one koji jesu.

KONVERZIJE U CLERMONT-FERRANDU

Konverzije Židova prvi put su zabilježene u Europi u 6. stoljeću i postoje jasni dokazi da su već tada postojali ‘anusim’ i neka vrsta “tajnog svijeta” kripto-Židova.

Jedna od prvih konverzija dogodila se stoljeće nakon pada Rima u Clermont-Ferrandu kada je jedan pripadnik židovske zajednice dobrovoljno prešao na kršćanstvo. Napali su ga pripadnici njegove, židovske zajednice, ali potom su sudionici procesije uzvratili, uništivši sinagogu, srušivši je sa zemljom. Biskup Avitus u pismu Židovima poručio je da neće uslijediti prisilna konverzija, ali je najavio: “Stoga, ako budete spremni vjerovati kao i ja, budite jedno stado s nama, a ja ću vam biti pastor; ali ako ne budete spremni, maknite se odavde”. Zajednica je tri dana oklijevala a potom odlučila. U konačnici, oko 500 Židova prihvatilo je kršćanstvo.

Konverzije u Clermont-Ferrandu dogodile su se 40 godina prije prvog prisilnog pokrštavanja na Iberskom poluotoku, 616. godine pod Vizigotima. Iako su morali prijeći na kršćanstvo, ‘anusim’ su očuvali svoju židovsku koheziju i vjerski život.

Problem kripto-Židova nastavio je mučiti španjolske vladare. Poduzete su mjere da djeca Židova koji su prisilno konvertirani budu odgajana u kršćanskom duhu kao i da starije generacije ne slave židovske obrede i počnu se pridržavati katoličkih. Nametnut je strog nadzor crkve nad načinom života i kretanjem ‘anusima’.

Prisilne konverzije Židova događale su se u mnogim zemljama kroz povijest,

ali nigdje taj fenomen nije bio toliko raširen i dosljedan kao na Pirinejskom poluotoku. Nakon prvih progona, u 8. stoljeću, kada je veći dio Španjolske došao pod islamsku vlast, počelo se graditi multikulturalnije društvo. Kao i u drugim osvojenim zemljama u to doba, arapski muslimani su bili snošljivi prema drugim “narodima knjige”, tj. kršćanima i Židovima.

PRVO OSUSTAVLJENO PRISILNO POKRŠTAVANJE 1391. GODINE

U sljedeća dva i pol stoljeća, posebno u vrijeme Kordobskog kalifata, društvo je bilo obilježeno političkom stabilnošću i znatnim gospodarskim i kulturnim napretkom. Židovi su u to doba pridobili ekonomiju, umjetnosti, znanosti, bili su pjesnici, astronomi, filozofi, trgovci, čak i savjetnici na muslimanskim i kršćanskim sudovima, sve dok se u 14. stoljeću nisu pojavili snažni protužidovski osjećaji.

Nakon 1000. godine, kršćanska su kraljevstva počela tzv. rekonkvistu — novo osvajanje teritorija koji su zauzeli Arapi. Četiri je stoljeća trajala rekonkvista — od zauzeća Toleda (1085.), do osvajanja Granade (1492.), posljednjeg arapskog uporišta na Pirinejskom poluotoku.

Do masovnog osustavljenog pokrštavanja Židova prvi put je došlo 1391. Proces koji je trajao oko godinu dana zahtijevao je od Židova da se pokrste ili će biti ubijeni. Polovica pripadnika židovske zajednice odlučila se pod prijetnjom prihvatiti kršćanstvo. Do trenutka kada se situacija donekle smirila, već je bilo 100.000 ubijenih Židova, 100.000 onih koji su napustili poluotok, a još ih je 100.000 prešlo na kršćanstvo. Do 1415. godine, još je 50.000 Židova konvertiralo.

Nakon vala konverzija 1391. godine, stvorile su se tri labave skupine: Židovi koji su bili pravi ‘anusim’ ili kripto-Židovi koji su nastavili prakticirati vjeru

i držati se židovske tradicije, koliko god je bilo moguće ostali su potajice vjerni židovskoj religiji i obredima. Ženili su se među sobom te su činili izdvojenu zajednicu. Ta je grupa vjerojatno bila velika jer je razumno vjerovati da više tisuća Židova koji su na silu ili iz straha konvertirani nisu mogli preko noći izmijeniti svoj identitet.

Drugi su na neki način prihvatili sudbinu i odlučili da će se suočiti s realnošću i pokušati postati dio većinskog stanovništva.

Bilo je i onih koji su uistinu prihvatili svoju novu, kršćansku vjeru a upravo najveći progonitelji Židova pripadali su toj, trećoj skupini.

ŠPANJOLSKA INKVIZICIJA

Oko 1480. godine, da bi se uspješno moglo kontrolirati kripto-Židove, uvedena je inkvizicija, koja je trebala ugušiti tragove židovske vjere kod ‘marrana’ ili ‘conversosa’.

Španjolsku inkviziciju utemeljili su 1478. katolički vladari Ferdinand II. Aragonski i Izabela I. Kastiljska kako bi održali katoličko pravovjerje u svojim kraljevstvima. Oni su do vrhunca doveli neprijateljstvo prema Židovima.

Postojanje kripto-Židova bio je neodoljiv izazov svjetovnim i crkvenim vođama koji su ionako bili neprijateljski raspoloženi prema španjolskom židovstvu. Neizvjesnost oko iskrenosti židovskih preobraćenika dodala je eksplozivno ulje na vatru antisemitizma u 15. stoljeću u Španjolskoj.

“Zanimljivo je primijetiti da su se mržnja, zavist i neprijateljstvo prema Židovima u 15. stoljeću okrenuli prema ‘conversos’, preobraćenicima”, piše Juan Ignacio Pulido Serrano u eseju “Assault and Fragmentation: Emergent Identities from 1391 to 1492.”. “To neprijateljstvo opravdava se široko rasprostranjenom sumnjom većine da su ‘conversos’ zapravo lažni kršćani koji su zadržali u tajnosti svoju židovsku vjeru i obrede. Često se moglo čuti da, ako se i jesu preobratali, to je bilo stoga da se obogate i steknu noć”.

Ferdinand i Izabela su shvatili ozbiljno izvješća kako neki kripto-Židovi ne samo privatno prakticiraju bivšu vjeru, nego i potajice pokušavaju povući druge obračene Židove natrag na staru vjeru.

Godine 1492. naredili su da svi Židovi pređu na kršćanstvo ili moraju napustiti svoje domove. Procjenjuje se da je oko 50.000 Židova od njih između 125.000-

200.000 tada kršteno. Oni koji su odbili rasti se s vjerom svojim predaka morali su otići.

Mnogi su otišli u sjevernu Afriku, Italiju, neki su otišli u Portugal a neki čak u Ameriku.

Na kraju Prvog svjetskog rata dotad nepoznata zajednica kripto-Židova otkrivena je u izoliranom portugalskom selu. Osamdesetih godina prošlog stoljeća kripto-Židovi su otkriveni u Meksiku, kada su proučavane posljedice španjolske inkvizicije na tom području. Nakon dokumentarne emisije o njima na radiju, počeli su se javljati i oni u Coloradu, Novom Meksiku i Arizoni koji su prepoznali dijelove židovskog naslijeđa u svojim obiteljima.

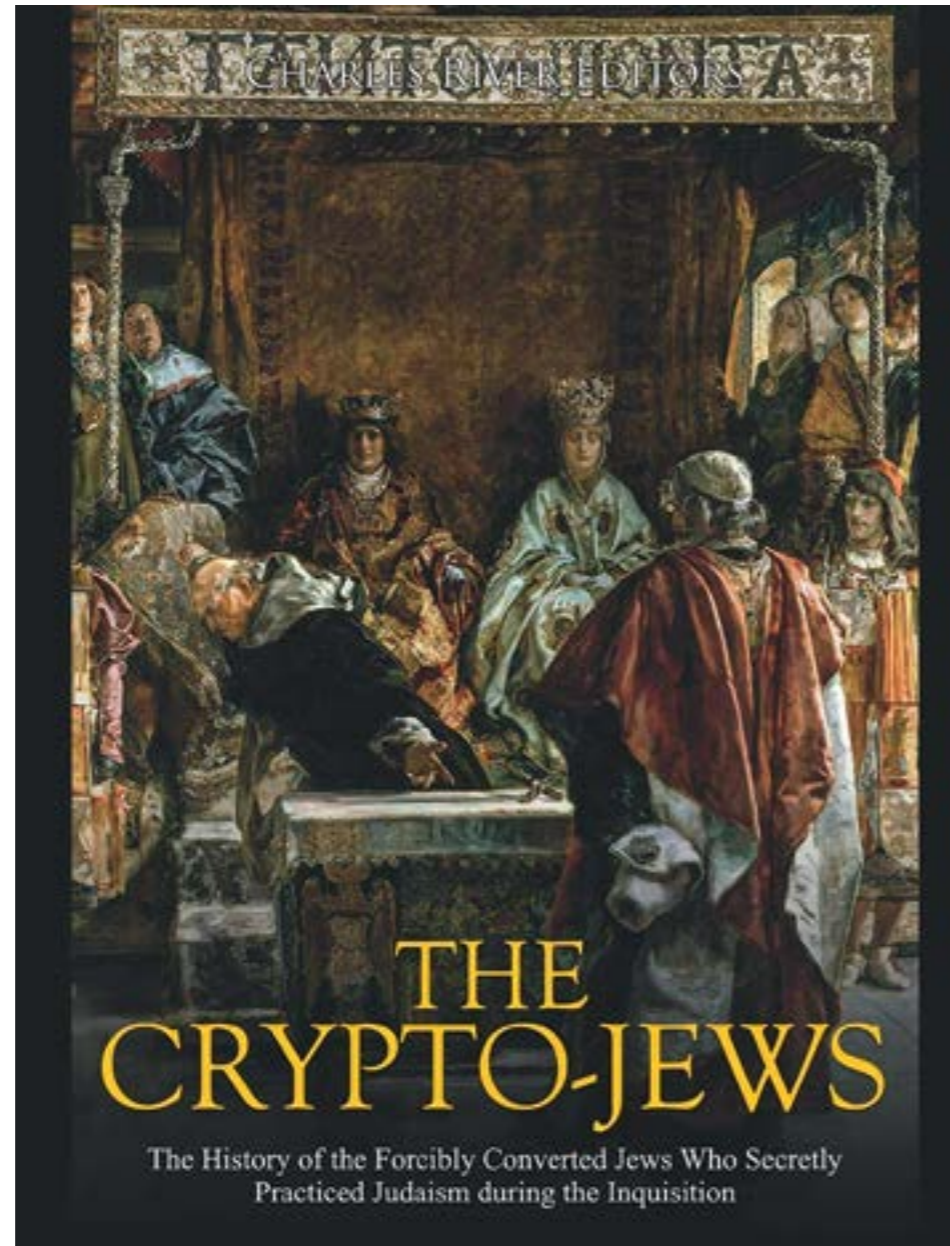
Dok su španjolski vladari pokušali riješiti židovski problem protjerujući ih, njihovi susjedi Portugalci zauzeli su drugačiji pristup — priznajući važne komercijalne aktivnosti kojima su se Židovi u Portugalu bavili, 1497. kralj Manuel odlučio se za nasilno pokrštavanje svih Židova u Portugalu.

Dok su španjolske konverzije često znale prekinuti veze u obitelji i u zajednici, jer su neki prešli na kršćanstvo a drugi nisu, kompletna konverzija portugalske židovske zajednice značila je da su neformalne mreže židovskog života ostale uvelike netaknute, iako su im institucionalne organizacije nestale.

ŽENE, 'CONVERSAS', MORALE SU SE ČUVATI POSLUGE

Od posebnog interesa bile su 'conversas', silom preobraćene žene, jer su one igrale važnu ulogu u prakticanju židovskih obreda.

Svaki je dom imao posluhu koja je mogla predstavljati potencijalnu opasnost ako bi otkrila da se u kući prakticira judaizam. Kada je židovska zajednica pokrštena ili protjerana, domovi su ostali jedino mjesto za prakticanje vjere.

Najčešće optužbe protiv žena bile su da su svetkovale šabat i slijedile prehrambena pravila židovstva. Takve su Židovke lako mogli uočiti oni koji su radili u kućanstvima. U nekim domovima prakticiralo se i kreativno "razkrštenje", a posmrtni rituali također su imali svoje mjesto u kripto-židovskom životu. Jedna od kasnijih prisilnih konverzija Židova

dogodila se u 17. stoljeću u Perziji kada su Židovi morali prihvatiti islam, unatoč protestima i peticijama. Jasno je da je i tada stvoren tipičan 'anusim' život i društvo. Na van pobožni muslimani, oni su pedantno nastavili u tajnosti slijediti židovske obrede, što su nastavili i njihovi potomci.

INKA ŽIDOVİ

— SAN O PRIPADANJU ŽIDOVSKOME NARODU

PIŠE: J. C.

Prije više od pet desetljeća, u peruanskome gradu Cajamarca, dva brata započela su s duhovnim putovanjem koje je preokrenulo ne samo njihove živote već i živote stotina drugih.

Kada su braća Alvaro i Segundo Villanueva Correa pročitali Toru, odlučili su prihvatiti judaizam. Ta njihova odluka nije bila jednostavna i nije bila dobro prihvaćena u Peruu, pretežito katoličkoj zemlji. Bez obzira na sve te prepreke, braća Correa su 1958. godine osnovali zajednicu čiji su članovi, uglavnom seljaci, bez ikakvog saznanja o židovskim običajima, počeli prakticirati oblik judaizma inspiriran psalmima. Jeli su samo voće, povrće i ribu bez ljuski. Budući da nisu mogli privući pozornost velikih židovskih zajednica, učili su sa svitaka Tore koje su sami napravili. Molili su s molitvenim šalovima iz kućne radinosti, a jezero su koristili kao ritualnu kupku. Posebno je dirljiva i fascinantna priča o teflinu (tefilin su dvije male kožne kutije koje sadrže stihove iz Tore i obredno remenje): članovi zajednice znali su da bi trebali koristiti tefilin, ali nisu znali gdje da ga kupe. Osim toga, pravi tefilin za njih je bio preskup, te im je umjesto toga tesar od drva napravio tefilin, koji je u svemu bio u skladu sa židovskim zakonom: i u veličini i po obliku. Una-

toč svemu tome, gotovo trideset godina glavne židovske struje su ih ignorirale.

Pripadnici ove skupine, poznate kao "Bnei Moshe" (Mojsijeva djeca) za sebe ne tvrde da su židovskog porijekla. Ova se zajednica sastoji od čitavih obitelji i pojedinaca koji su svoju duhovnu istinu pronašli u judaizmu. Njihova najdublja želja bila je da se službeno pridruže židovskom narodu. Ali nisu znali kako da to ostvare — nisu čak znali ni postoji li uopće židovski narod.

Članovi ove neobične zajednice su desetljećima nastavili vjerno prakticirati judaizam, te se proširili i na grad Trujillo, a zajednica je s vremenom narasla na 500 članova. Kako je zajednica rasla izgradili su svoju vlastitu verziju sinagoge u pustinji u okolini grada Trujilla. Svoju su sinagogu nazvali "milagro", što na španjolskom znači "čudo".

Članovi zajednice "Bnei Moshe", poznati i kao "Inka Židovi", su 1989. godine pod nadzorom izraelskog glavnog rabi- na obavili konverziju, pod uvjetom da se presele u Izrael. Oni tu oduševljeno i prihvatili te uz pomoć Židovske agencije napustili Peru i preselili se u Izrael, gdje su svi bili iznenađeni snagom ove neobične zajednice. Nakon toga je uslijedio i drugi i treći val konverzija i alija.

Ali što se dogodilo s braćom Correa? Oni su bili među 200 pripadnika Bnei Moshea koji su se 2004. odlučili na aliju i život u Izraelu. Segundo, jedan od braće, preminuo je u Izraelu šest godina kasni-

je, okružen svojom djecom, unucima i prauuncima. Segundo je u svojoj novoj domovini preuzeo hebrejsko ime Zruvabell Tzidikiyahu, a hebrejska imena uzeli su i drugi pripadnici zajednice u želji da i na taj način pojačaju svoj identitet te da se što prije uklope u život Izraela. Jedan od Segundovih sinova postao je u međuvremenu rabin, prvi rabin zajednice "Inka Židova".

Povijest "redovnih" Židova u Peruu potiče iz španjolskog kolonijalnog razdoblja kada su Židovi s Iberijskog poluotoka u bijegu od inkvizicije svoj spas tražili u novome svijetu. Danas u Peruu živi oko 3.000 Židova, a većina ih živi u glavnome gradu Limi. Židovska zajednica Perua dala je veliki doprinos gospodarskom i političkom životu zemlje te je do sada dala i tri premijera i jednog predsjednika, a židovska antropologinja Eliane Karp bila je svojedobno prva dama Perua. Iako se na početku uglavnom radilo o pripadnicima Sefarada, većina Židova koji danas žive u Peru su Aškenazi.

ŽIDOV IZ SAN NICANDRA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Italija je predivna zemlja a na jugu zemlje posjetitelj može pronaći lijepe krajolike, uređena polja i sresti ljubazne domaćine koji stvaraju ugodnu atmosferu i vole dočekivati strance. Skrivena u udaljenom selu na jugu Italije nalazi se mala i jedinstvena sinagoga koja je doslovno pod kontrolom žena. Sinagoga u selu San Nicandro jedinstvena je po brojnim stvarima, među ostalima i po tome što je jedina sinagoga na svijetu u kojoj je dio za žene tri puta veći od onoga predviđenog za muškarce. Razlog za to je sljedeći: kada se na šabat u sinagogi okupi 40 vjernika na molitvi, njih 37 su žene a kantor je Constantina, udovica stara pedesetak godina. Žene u ovom talijanskom selu održavaju židovski način života u srcu vrlo katoličke regije. U većini slučajeva njihovi muževi su katolici a te žene veliki dio židovske zajednice ne smatra Židovkama prema židovskome zakonu — ali sve to ove žene ne spriječava da se osjećaju ponosnim Židovkama i da žive u skladu sa židovskim zakonima.

Jedinstvena sinagoga s početka ove priče nalazi se u maloj zgradi koje su žene kupile 1994. godine svojim vlastitim novcem, bez ikakve vanjske pomoći. Kako objašnjavaju, željele su imati mjesto na kojem se mogu moliti.

U sinagogi u San Nicandru nalazi se i svitak Tore, koji je vjerojatno star između 300 i 400 godina.

Ova neobična, gotovo holivudska priča započela je prije gotovo stotinu godina, kada se “prorok” Donato Manduzio zaljubio u židovstvo i oko sebe okupio neobičnu zajednicu vjernika.

Donato Manduzio, rođen 1885. godine, bio je seljačko dijete i nikada nije pohađao školu. Za vrijeme Prvog svjetskog rata bio je unovačen i ranjen. Ozljede su bile teške i Donato je ležao u vojnoj bolnici u Pisi s paraliziranim nogama. Do njega je ležao ranjeni muškarac koji ga je naučio čitati i pisati. I tako je Donato počeo čitati knjige i otkrivati svijet o kojem do tada nije ništa znao.

Kada se izliječen vratio u svoje rodno mjesto, postao je travar koji je sam radio ljekovite pripravke. Nakon što je jedne noći doživio “božansko otkrivenje”, počeo je proučavati Stari zavjet i zaključio da je judaizam jedina prava vjera. Manduzio je nesumnjivo bio karizmatičan te je postepeno u sve većoj mjeri prihvaćao judaizam i svoje je vjerovanje širio i na svoje sljedbenike, te ustanovio židovsku zajednicu San Nicandro, koja je u jednom trenutku imala 80 članova. Manduziov duhovni život bio je pun stalnih vizija koje je on zapisivao u svojim dnevnicima na više od 400 stranica.

Nakon određenog vremena, u selo je stigao trgovac koji je bio iznenađen razgovorom između Manduzia i jednog od njegovih sljedbenika: razgovarali su naime o Psalmima. Trgovac ga je upitao jesu li oni evangelici, a Manduzio je odgovorio: “Ne, mi smo narod Boga (Popolo di Dio)”. Kada mu je trgovac rekao da u Rimu, Milanu i drugim talijanskim

gradovima žive tisuće Židova, Manduzio je bio iznenađen. On je bio uvjeren da je narod Izraela o kojem je čitao u Starom zavjetu bio istrebljen i da više ne postoji. Zamolio je trgovca da mu da adrese židovskih zajednica u Italiji i odmah im je poslao pisma. Nakon duge razmjene pisama, vodstvo židovske zajednice Rima zaključilo je da je zajednica iz San Nicandra ozbiljna i da zaslužuje da bude konvertirana na židovstvo.

Vrhovni rabin Rima poslao je svog izaslanika da posjeti Mityahadim, ili “Židove po izboru” — kao što su ih zvali pripadnici talijanske židovske zajednice — i tijekom tog posjeta prva sinagoga u selu je bila otvorena a zajednica je dobila molitvene šalove, menoru i nekoliko drugih vjerskih predmeta.

Židovi San Nicandra su jedinstven fenomen i to je bilo prvi puta u moderno doba u Europi da je čitava skupina ljudi službeno prihvatila judaizam, i to u trenutku kada se nad Italiju i Europu već počeo nadvijati mračni oblak fašizma i nacizma. Stanovnici San Nicandra prihvatili su židovski način života s hrabrošću i odlučnošću koja ih nije napustila ni nakon što je Mussolini 1938. godine donio rasne zakone protiv Židova.

Ti rasni zakoni se nisu primijenili protiv Manduzia i njegovih sumještana, zbog njihovog katoličkog porijekla, usprkos inzistiranja talijanskih fašista i kasnije njemačkih nacističkih vojnika koji su ušli u selo.

Kada su britanski vojnici oslobodili selo od Nijemaca među njima su bili i pripadnici Židovske brigade, skupine

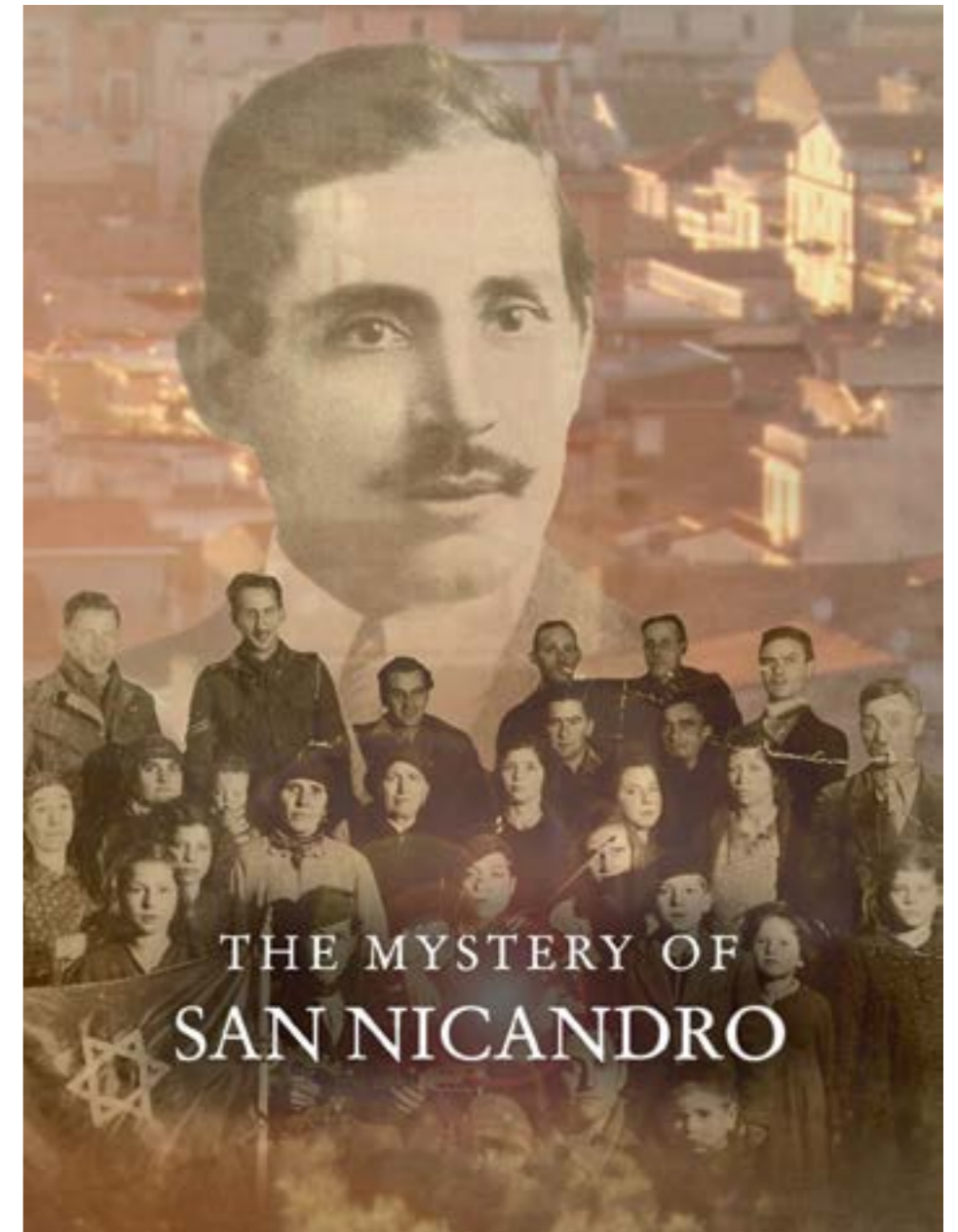
židovskih boraca iz tadašnje Palestine koji su tijekom Drugog svjetskog rata služili u britanskoj vojsci. Židovski vojnici iz Izraela, koji nisu znali ni riječi talijanskog, bili su iznenađeni kada su u tom udaljenom talijanskom selu naišli na Židove. Upoznali su se s Manduziom koji im je ispričao svoju priču. Nazvali su ga “prorok” i taj će ga nadimak pratiti do kraja života.

Članovi Židovske brigade objašnjavali su Židovima iz San Nicandra da moraju imigrirati u Izrael, tvrdeći da je Židovima mjesto u Izraelu. Rimski rabinat je 1946. obavio konverziju a tijekom 1947.–48. ukupno je 74 članova židovske zajednice San Nicandra imigriralo u Izrael brodovima koji su iz Europe prevozili preživjele žrtve Holokausta. Smjestili su se u mošavu Alma, a zatim se postepeno rasselili uglavnom po Galileji.

“Prorok” Manduzio protivio se njihovom odlasku iz Italije, smatrajući da je uloga njihove zajednice u tome da budu svjetlo drugim narodima. On je stoga ostao u selu zajedno sa svojom suprugom.

Nekoliko mjeseci prije nego što je osnovana Država Izrael, Manduzi je preminuo i pokopan je na židovskom dijelu malog groblja u San Nicandru. Na njegovom grobu nalazi se Davidova zvijezda.

Nakon što je veliki dio zajednice otišao u Izrael, u selu su ostale uglavnom samo žene koje su bile udane za lokalne nežidovske stanovnike. One su nastavile zajedno obilježavati židovske blagdane, jesti isključio košer hranu i proučavati Toru. U njihovoj se sinagogi nalazi i veliki ekran koji im služi za on-line učenje i vezu s talijanskim rabinima. Ove neumorne žene napravile su i mali muzej koji predstavlja povijest njihove zajednice, a na židovima se nalaze fotografije koje opisuju život zajednice od njezinih početaka pa do danas. Italija je poznata po snažnim ženama i matrijahatu a žene San Nicandra u najboljoj mjeri slijede tu

ŽIDOV IZ SAN NICANDRA DONATO MANDUZIO

tradiciju. Tu tradiciju i danas nastavlja i njihove kćeri, a fenomen “tradicije ženske židovske vjere” prenosi se s generacije na generaciju, s majke na kćerku, s bake na unuku.

Danas u San Nicandru živi pedesetak stanovnika koji održavaju židovski način života.

Pripadnici zajednice koji su otišli u Izrael i danas održavaju vezu sa svojom “majčinskom zajednicom” u Italiji i njihovi članovi posjećuju San Nicandro, pogotovo tijekom ljetnih praznika.

A u malom San Nicandru, mjesto s 16.000 stanovnika, jedan trg danas nosi ime “proroka” Donata Manduzia.

ELIZABETH TAYLOR I MARILYN MONROE — ŽIDOVKE PO VLASTITOM IZBORU

PIŠE: J. C.

Časopis “Time” je 6. travnja 1959. godine izvijestio o rođenju “najpoznatije i možda najljepše bebe” na svijetu: židovske djevojčice imenom Elisheba Rachel Taylor. Tjedan dana prije toga održana je ceremonija konverzije — ili “ponovnog rođenja” tada dvadesetsedmogodišnje glumice Elizabeth Taylor koja je tako prešla na židovsku vjeru. Prije tog velikog čina slavna filmska zvijezda je punih šest mjeseci učila pod nadzorom pokojnog rabina Maxa Nussbauma iz kongregacije Temple Israel u Hollywoodu. Danas se ova glumica najčešće spominje po brojnim velikim ulogama ali i brojnim brakovima, a kada je glumica 2011. godine preminula jedan je židovski autor na svom blogu na pisao: “Mirno spavaj Liz i pozdravi Marilyn i Sammya” (Marilyn Monroe i Sammy Davis Jr.)

Elizabeth Taylor odgajana je u katoličkom domu a o mogućnosti da prijeđe na

židovstvo počela je razmišljati za vrijeme svog trećeg braka, kada je bila udana za židovskog filmskog producenta Mikea Todda (pravim imenom Avrom Hirsch Goldbogen). Sam proces konverzije započela je međutim tek nakon Toddove smrti 1958. godine. Mike Todd je poginuo u zrakoplovnoj nesreći i Elizabeth Taylor je bila očajna zbog gubitka supruga te se obratila rabinu Maxu Nussbaumu i započela proces koji je trajao šest mjeseci. Na dan ceremonije, odlučila je sama sebi nadjenuti hebrejsko ime Elisheba (“posvećena Bogu”) a tom je prigodom kazala kako vjeruje da će joj judaizam donijeti sreću i ispunjenje.

Elizabeth Taylor je u svojoj biografiji napisala da ta konverzija “nije imala apsolutno nikakve veze s mojim prethodnim brakom s Mikeom (Toddom) ili mojim predstojećim brakom s Eddijem Fischerom, koji su obojica bili Židovi. To je bilo nešto što sam već dugo vremena željela učiniti”.

Velika filmska zvijezda objasnila je da je ustvari bila privučena židovskom baštinom te da je bila užasnuta patnjama koje su Židovi pretrpjeli tijekom Drugog svjetskog rata. Elizabeth Taylor je bila velika pobornica Izraela i organizirala je prikupljanje pomoći za Izrael 1970-ih. Ona je 1959. godine kupila izraelske dionice u vrijednosti od sto tisuća dolara zbog čega joj je Egipat je 1962. godine zabranio ulazak u zemlju a prikazivanje njezinih filmova bilo je u Egiptu zabranjeno. Poznata glumica navodno se ponudila kao

taokinja u zamjenu za 100 taoca za vrijeme poznate otmice aviona Air France u Entebbeu u Ugandi 1976. godine.

Elizabeth Taylor do kraja je svog života bila povezana sa židovstvom. Branila je pravo sovjetskih Židova da emigriraju u Izrael, te otkazala svoj odlazak u tadašnji SSSR zbog toga što je sovjetski režim osudio Izrael zbog Šestodnevnog rata. Elizabeth Taylor je bila i naratorica u Oscarom nagrađenom dokumentarcu “Genocid”, iz 1981. godine, koji govori o Holokaustu.

Marilyn Monroe, druga velika glumica koja je prešla na židovstvo, također je odrasla u katoličkom domu. Marilyn Monroe rođena je kao Norma Jean Mortenson 1926. godine a za konverziju se odlučila dok je bila u braku s književnikom Arhurom Millerom koji je uvijek inzistirao na tome da on nije sudjelovao u njezinoj odluci da prijeđe na židovstvo. Marilyn Monroe je na židovstvo prešla 1956. godine, nekoliko sati prije nego što se udala za Miller na židovskom vjenčanju.

Jedan njezin prijatelj rekao je da je Marilyn jako voljela Millerovu obitelj i “željela biti pravi dio te obitelji”.

Kada se Monroe rastala od Millera 1961. godine kazala je da nema namjeru napustiti svoju novu vjeru. Prije nekoliko godina menora koja je pripadala Marilyn Monroe prodana je na aukciji za više od 100.000 dolara. Navodno je glumica menoru dobila kao vjenčani poklon od Augusta i Isidore Miller, roditelja Arthura Millera, i taj je poklon čuvala sve do svoje smrti 1962. godine.

SAMMY DAVIS JR., JEDAN OD NAJPOZNATIJIH KONVERTITA NA ŽIDOVSTVO

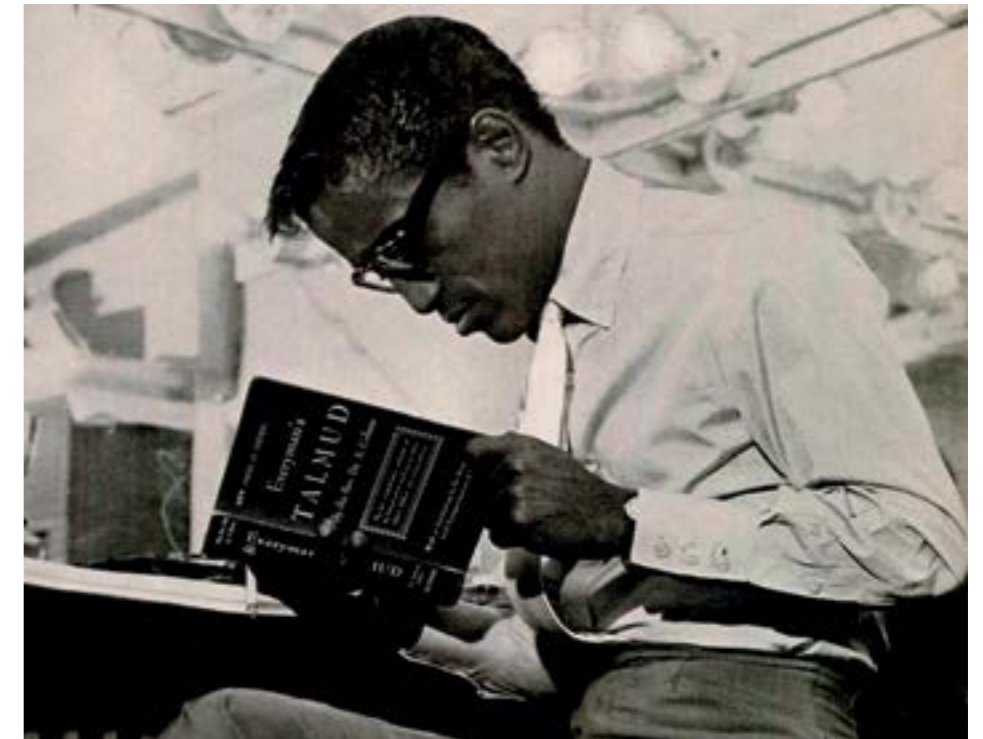
PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Sammy Davis Jr. (1925. – 1990.) — pjevač, plesač i glumac — za sebe je govorio da je apsolutno “jedini crni, portorikanski, jednooki, židovski zabavljač na svijetu”. Bio je ikona pop kulture 20. stoljeća a nazivalo ga se “najvećim zabavljačem koji je ikada stupio na pozornice SAD-a”. Moglo bi se svakako reći da je Davis i među najpoznatijim konvertitima na židovstvo.

Kako se dogodilo da je Židovom postao Afroamerikanac kojem je majka bila plesačica portorikanskih korijena katoličke vjere a otac crnački zabavljač, baptist? Tako što se nakon teške prometne nesreće koja ga je gotovo stajala života, morao za nešto čvrsto uhvatiti. A pronašao je, kako je rekao, velikih sličnosti između predrasuda, ugnjetavanja, progona i nasilja prema crncima i prema Židovima.

U studenom 1954. u dobi od 29 godina jedva je preživio automobilsku nesreću u San Bernardinu u Kaliforniji, dok se vraćao iz Las Vegasa u Los Angeles. U nesreći je izgubio lijevo oko.

“Nakon nesreće, očajno sam trebao nešto za što bih se uhvatio. Sve više i više mi se činilo da je judaizam za mene. Postoji neka vrsta sličnosti između nevolja

koje vas pogađaju zato što ste crnac i zato što ste Židov: ugnjetavanje, segregacija, stalni pokušaji preživljavanja i želja za dostojanstvom”, rekao je jednom. Godinu dana prije nesreće, Davis je počeo prijateljevati s komičarom i voditeljem Eddiejem Cantorom, sinom židovskog para iz Rusije rođenim kao Isidor Itzkowitz. On mu je darovao mezuzu, svitak per-

gamenta ispisan hebrejskim pismom koji se pričvršćuje na ulazna vrata židovskih domova i uz ostalo simbol je zaštite. Umjesto da mezuzu stavi na kućna vrata, on ju je za sreću nosio kao ogrlicu. Na dan nesreće Sammy Davis zaboravio ju je staviti što je shvatio kao znak.

Vjerovao je da je bilo i čudo što je preživio nesreću i za vrijeme oporavka puno

je razmišljao o židovstvu. Eddie Cantor razgovarao je s Davisom u bolnici o sličnostima židovske i crnačke kulture. Davis je počeo proučavati povijest Židova, pa je tako u bolnici pročitao djelo Paula Johnsona "A History of the Jews" (Povijest Židova) u kojem ga je jedan paragraf o nevjerovatnoj izdržljivosti židovskog naroda posebno zaintrigirao.

Iako su mu roditelji bili kršćani, on sam nije bio posebno religiozna osoba. Ali nakon učenja o judaizmu, opredijelio se za tu vjeru. Nekoliko godina kasnije, 1961. godine, prošao je proces konverzije na židovstvo.

Kao Afroamerikancu, njegov prijelaz na judaizam donio mu je više problema. Židovska zajednica, kako piše Jewish Virtual Library, nikada ga nije u potpunosti prihvatila za člana. Nakon što se oženio švedskom glumicom May Britt i nakratko uključio u Republikansku stranku — iako je uglavnom tijekom života bio demokrat — te je javno podupro Richarda Nixona 1972. na republikanskoj nacionalnoj konvenciji, njegova afroamerička zajednica odrekla ga se. Davis je kasnije rekao da je žalio zbog potpore Nixonu, optužujući ga da je davao obećanja oko građanskih prava za sve koje nikada nije ispunio.

Davisovi roditelji razveli su se kada su mu bile tri godine, a otac ga je, da ne bi nad njim izgubio skrbništvo, poveo na turneje tako da se Sammy zapravo nikada nije školovao u pravom smislu riječi. U najranijoj dobi počeo je nastupati kao dio trija, s ocem i Willom Mastinom kojega je nazivao stricem.

Rasne predrasude s kojima su se suočavali, otac mu je, da bi ga poštudio, objašnjavao kao ljubomoru drugih prema njima.

Ipak, kao vojnik američke vojske u Drugom svjetskom ratu, imao je velikih problema zbog svoje boje kože. Kasnije je rekao: "Preko noći svijet se promijenio.

Nije više bio jedne boje. Uvidio sam kako sam zaštitu dotad imao od oca i Willa. Cijenio sam njihovu nadu da nikad neću morati naučiti što su predrasude i mržnja, ali bili su u krivu". Često su ga maltretirali bijeli vojnici s Juga i kasnije je pričao da se neprestance morao boriti. Premješten je u posebnu postrojbu vojske koja je zabavljala vojnike a na jednoj je predstavi nastupao pred onim pripadnicima vojske koji su ga ranije maltretirali. Bez obzira na veliki uspjeh u karijeri, rasne predrasude nastavile su ga pratiti gotovo čitav život.

Godine 1959. Davis postaje član "Rat Packa" koji je vodio njegov prijatelj Frank Sinatra, njegov idol od malih nogu. Sinatra ga je uočio u Will Mastin Triju i jako se založio za Sammyja. U startu, nazvao je njihovu skupinu "The Clan", ali se Davis usprotivio, rekavši da ga ime previše podsjeća na Ku Klux Klan.

Nakon što je vidio na koji su način tretirani njegovi kolege u Las Vegasu koji su mogli nastupati ali ne i spavati u hotelima, morali su ulaziti i izlaziti na vrata za posluhu, Sammy je počeo odbijati nastupati u prostorima koji provode rasnu segregaciju.

Godine 1964. bio je prvi Afroamerikanac koji je pjevao u noćnom klubu Copacabana u New Yorku. Vjeruje se i da je bio prvi Afroamerikanac koji je, zajedno sa suprugom, također crnkijom, na Nixonov poziv 1973. prespavao u Bijeloj kući.

Davis je vodio zanimljiv i podosta kontroverzan život. Prevladao je ovisnost o drogama, alkoholu i kockanju. Imao je vezu s Kim Novak koju je morao prekinuti jer je bila međurasna i prijetila je njihovim karijerama, a brak s glamurnom švedskom plavušom, glumicom May Britt, koštao ga je nastupa na inauguraciji Johna F. Kennedyja 1961. Ni uvjeravanja Franka Sinatre, koji je vodio šou, nisu pomogle, jer tada su još međurasni brakovi

bili zabranjeni u 31 američkoj saveznoj državi. Iako je Davis neumorno zajedno sa Sinatrom lobirao za izbor Kennedyja, to mu nije pomoglo, ispao je s liste zabavljača na partiju.

U filmskoj karijeri snimio je tridesetak filmova, a najpoznatiji su "Porgy i Bess" i "Oceanovih 11" koji je kasnije doživio remake s Geomom Clooneyjem i Bradom Pittom. Pojavljivao se i na televiziji, snimao reklame. Bio je i vrstan fotograf.

Njegovi najveći hitovi su pjesme "I've Gotta Be Me" i "Candy Man". Nastupao je i u mjuziklima. Dva puta bio je voditelj dodjele Oscara.

Sammy Davis Jr. umro je 1990. na Beverly Hillsu od raka grla u dobi od 64 godina. Operacija mu je mogla spasiti život, ali nije se htio odreći svog glasa.

Davisova šezdesetogodišnja karijera ostavila je veliki trag na svijet šoubiznisa. "Da je živio u današnje doba, dobio bi ne znam koliko nagrada Akademije (Oscara) i Emmyja i Tonyja", rekla je Beverly Johnson, prvi afroamerički model koji se pojavio na naslovnici Voguea, 1974. godine.

IVANKA TRUMP I KONVERZIJE: JE LI IZBOR NJEZINA OCA POTAKNUO IZMJENE PRAVILA O PRELASKU NA ŽIDOVSTVO?

PIŠE: MAŠA TAUŠAN

Rastući jaz između sve strožeg izraelskog vjerskog establišmenta i liberalnije, neortodoksnе struje judaizma u SAD-u, dobro je ilustriran posljednjih godina rasprava oko preobraćenja izvan Izraela. Neki su naime Amerikanci prošli konverziju na judaizam u svojoj zemlji, ali naišli na poteškoće kada su se željeli vjenčati ili razvesti u Izraelu jer im prijelaz na židovstvo nije bio priznat.

Problem je dospio u javnost u ljeto 2016. kada se Amerikanka Nicole Zeitler kojoj je otac bio Židov ali majka nije, u Izraelu zaručila i željela udati, ubrzo nakon preobraćenja na židovstvo u New Yorku. Zahtjev joj je odbijen jer joj konverzija u Americi nije priznata. Vijeće rabina odlučilo je da potvrdi njujorškog vrlo uvaženog rabina Haskela Looksteina nije bila pravovaljana.

Slučaj je bio izrazito zanimljiv jer je isti rabin ranije konvertirao Ivanku Trump, kći današnjeg američkog predsjednika. Ona je pokrenula proces konverzije u listopadu 2008. a on je završen prije nego se udala za ortodoksnog Židova Jareda Kushnera, 2009. godine.

U svojoj presudi iz srpnja 2016. izraelski vjerski sud odbacio je legitimitet konverzije Nicole Zeilter. Priznata je njezina privrženost i opredijeljenje za židovstvo, ali ne i konverzija. Tek kasnije, dobila je dopuštenje za vjenčanje nakon što je prihvatila proći kratki proces preobraćenja u Izraelu.

Iako ta presuda ni na koji način nije izravno utjecala na Ivanku Trump, postavilo se pitanje bi li moćna izraelska vjerska zajednica, da joj je recimo to trebalo, priznala Trumpovu mezimicu za Židovku. Izraelski mediji upitali su se bi li sud priznao Ivanka kinu konverziju da se primjerice udavala u Svetoj zemlji a ne u Americi, kao što je bio slučaj sa Zeitler. Budući da Ivanka Trump ne živi i nije živjela u Izraelu, za nju je cijela stvar samo hipotetska i ne utječe na njezin svakodnevni život.

Ali za Nicole Zeitler i za sve druge preobraćene koji su došli živjeti u Izrael, odluka rabinata i te kako utječe. Ako im se ne prizna židovstvo, ne mogu se vjenčati, razvesti, a ne mogu dobiti ni vjerski obred nakon smrti. Kao što je gore već navedeno, odluka kojom nije priznata

konverzija Nicole Zeitler donesena je u srpnju 2016. Te godine u studenom Donald Trump biva izabran za američkog predsjednika. U prosincu te godine, izraelske rabinske vlasti odjednom su najavile da će se sastati kako bi se izradili novi jasni kriteriji za priznavanje konverzija učinjenih u inozemstvu. Po predloženim novim smjernicama, rekli su u izjavi, Ivanka Trump bi vjerojatno bila priznata kao Židovka. Glavni rabin odmah je naglasio da se smjernice ne mijenjaju zbog toga, dok su kritičari tvrdili da se mijenjaju upravo zbog nje i njezine obitelji. Izraelski aktivisti kazali su da je iznenadna promjena politike očito pokušaj dodvoravanja novom predsjedniku najveće svjetske sile.

U priopćenju iz prosinca 2016., izraelski glavni rabin priznao je potrebu za "ozbiljnom reformom" i rekao da će se pripremiti formalni popis kriterija za priznavanja konverzija koje su proveli strani rabini. Jednom kada rabin dođe na popis njegove će se konverzije priznavati i više se neće propitivati pojedinačni slučajevi prijelaza na židovstvo.

"Zaista bi bilo sramotno za Državu Izrael i za rabinat kada bi židovska obitelj poput one Ivanke Trump dolazila u posjet Izraelu a da službene židovske vlasti u Izraelu ne priznaju njihovo židovstvo", rekao je Elad Kaplan iz ITIM-a, skupine koja predstavlja židovske konvertite u Izraelu.

U konačnici pri izradi smjernica za priznavanje konverzija izvan Izraela, rabin Lookstein stavljen je na popis onih rabina u inozemstvu koji mogu vršiti konverzije. Ivanka Trump više je puta bila u Izraelu, između ostaloga i kao dio pratnje predsjednika Trumpa kada su njezini koraci pomno praćeni. Od toga kako je bila odjevena pri molitvi uz Zid plača, do toga je li doista obrisala suzu kada je od njega odvojila svoju lijevu ruku. Ivanka o svojoj vjeri uglavnom ne priča. U razgovoru za Vogue 2015. rekla je da je uvijek “zazirala od javnih razgovora (o svojoj konverziji) jer je to osobna stvar”, a za vjeru svoje obitelji kazala je da je dio “intime”.

Nicole Zeitler potražila je rabina Looksteina kada je odlučila preobratiti se. On joj je, kako kaže, rekao: “Nicole, da

Vam kažem... Konvertirao sam Ivanku Trump. Vaš je otac Židov. Možda o tome onda nešto i znate. Ivanka je krenula od nule, kada se radi o znanju o židovstvu. Ako to može Ivanka, možete i Vi”.

Zeitler je naučila čitati i pisati hebrejski, odgovarala na pitanja o židovskim temama i susretala rabina Looksteina dvaput tjedno. Godinu i pol kasnije, rabin je potvrdio njezino obraćenje. Nicole Zeitler dobila je certifikat i postala i službeno Židovka. Preselila se u Izrael, upoznala muškarca za kojeg se zaručila i zatražila dozvolu za vjenčanje.

Tu je naišla na zid. Od ortodoksnih rabinskih vlasti nije dobila dopuštenje za vjenčanje dok se ne provjere i potvrde da su i ona i njezin partner Židovi. Zaključeno je da ona nije Židovka jer je pod znak pitanja bila stavljena vjerodostojnost ra-

bina koji je potvrdio njezinu konverziju. Rabina Looksteina.

Seth Farber iz ITIM-a rekao je da su židovske konzervativne vjerske vlasti smatrale američkog rabina s Manhattanu previše otvorenim i liberalnim. “Iako je jedan od ‘seniora’ među rabinima ortodoksne zajednice u Americi, postoje određene struje u izraelskom vjerskom establišmentu koje bi rado da rabin Lookstein bude ocrnjen”, rekao je.

Zeitler kaže da je bilo malo neobično da su se rabini nenadano zainteresirali za promjenu pravila o konverziji nakon Trumpova izbora. “S druge strane, drago mi je da je Trump predsjednik jer to je moglo promijeniti sustav”. Tako svijet funkcionira — pojavi se netko supervažan, u ovom slučaju on je predsjednik i pravila se mijenjaju, kaže ona.

TREBA LI KONVERZIJA NA JUDAIZAM BITI LAKŠA I JEDNOSTAVNIJA?

PIŠE: F. B.

Nešto malo više od polovice Izraelaca židovskog porijekla voljelo bi da konverzije na judaizam budu lakše i jednostavnije nego dosada, prema podacima novog istraživanja koje je nedavno proveo Centar Guttman za javno mišljenje i istraživanje Izraelskog demokratskog instituta.

Sudionicima ove ankete bilo je postavljeno pitanje žele li da konverzije budu provedene što je blaže moguće, ali u skladu sa židovskim zakonom.

Za tu se opciju izjasnilo 52 posto izraelskih državljana židovskog porijekla, dok

je njih 35 posto kazalo kako žele da postupak konverzije bude stroži, dok njih 13 posto nije imalo mišljenje o ovom pitanju. Među sekularnim Židovima, njih 68 posto željelo bi da konverzije budu lakše, dok to mišljenje dijeli samo dva posto ortodoksnih Židova.

Ova je anketa provedena u trenutku kada se u Izraelu vodi burna rasprava o pitanju konverzija.

Glavni rabinat, koji kontrolira židovska vjenčanja, razvođe, konverzije i pokope u židovskoj državi, vode ortodoksnici čelnici koji imaju oštra pravila u vezi onih koji žele postati Židovima. Rabinat ne priznaje niti jednu konverziju koju

izvan Izraela obave neortodoksnim rabinima a često odbijaju i neke konverzije koje su izvršili ortodoksnim rabinima izvan Izraela. Ljudi čije se konverzije ne priznaju ne mogu se oženiti u Izraelu i ne mogu biti pokopani na jednom od židovskih groblja u Izraelu.

Ispitanicima je također bilo postavljeno pitanje tko bi trebao imati ovlasti za konverzije. Nešto više od 30 posto ispitanika smatra da bi se trebao uvesti novi sustav konverzije, dok je njih 27 posto zadovoljno s trenutnim sustavom.

U ovoj anketi je sudjelovalo 586 muškaraca i žena.

NESTALO HAZARSKO KRALJEVSTVO

PIŠE: MILIVOJ DRETAR

“Čeznem za time da doznam postoji li uistinu na svijetu mjesto gdje progonjeni Izrael sam sobom može raspomagati, gdje nikome nije podložan. Kada bih znao da je to stvarno tako, ne bih oklijevao da se odreknem svih počasti i svoje visoke službe... i tako bih dugo lutao planinama i dolinama, putovao kopnom i morem, sve dok ne bih dospio do mjesta gdje zapovijeda moj Gospodin, kralj plemena Izraela...” Tako je sredinom 10. stoljeća pisao Hazdaj ben Isak ibn Šaprut, ministar Kordobskog kalifata iz današnje Španjolske, hazarskom kralju Josipu. Pismo je kralj Josip i osobno pročitao te s radošću odgovorio: “Pitaš me o mojoj zemlji... ovime te obavještavam da se moj dvor nalazi uz rijeku Volgu. U gradovima i selima uz ovu rijeku žive mnogi narodi, na otvorenim i utvrđenim mjestima... svi su oni obavezni da mi plaćaju danak...” Uz opis zemlje, bio je i poziv Hazdaju da dođe u Itilj, prijestolnicu moćnog Hazarskog Kraljevstva. “I ja bih te htio upoznati, biti svjedokom tvoje mudrosti i uzvišenosti. Kada bi se ovo ispunilo, bio bi mi otac, a ja tebi sin i čitav bi moj narod vjerno ispunjavao tvoje savjete...” Hazdaj je uistinu primio odgovor od Hazara, ali već je bilo prekasno — pod naletima ruskih knezova moćno je Hazarsko Kraljevstvo propalo

i opustošeno. Itilj je nestao u vodama i mulju velike rijeke Volge.

Sve do pred nekoliko godina, nije se znalo za njegov točan položaj pa se čak sumnjalo je li ta srednjovjekovna prijestolnica uopće i postojala. Naime, Itilj doslovno znači “velika rijeka” i turski

je naziv za Volgu. Trebalo je 1000 godina da se sazna za veliko otkriće 40 kilometara nizvodno od Astrahana, ruske luke na ušću rijeke Volge u Kaspijsko jezero. Kod malog ribarskog sela Samosdelke pronađeni su ostaci židovske prijestolnice Hazarskog Kraljevstva.

“Sada možemo razjasniti jednu od najvećih misterija toga razdoblja — kako su Hazari živjeli. Vrlo malo znamo o njima, njihovim običajima, pogrebnim obredima, kulturi”, izjavio je Dmitrij Vasiljev, šef arheološke ekspedicije. Pronađeni su ostaci utvrde od opeka s okruglastim kolibama u obliku nomadskog šatora. Istraživanja na lokalitetu traju već deset godina.

Tijekom srednjeg vijeka postojale su mnoge države kojih se danas teško i prisjetiti. Od Avarskog Kaganata u današnjoj Mađarskoj, Burgundije u Francuskoj, Kraljevstva Langobarda u sjevernoj Italiji ili Mercije i Kenta u Engleskoj. Prema Istoku situacija se više komplicira jer se tu nalaze “vrata naroda” preko kojih su stalno dolazili novi barbarski narodi željni osvajanja i bogatstva. Kao jedan od podaničkih naroda velikog Atile spominju se i Hazari. Živjeli su uz rijeku Volgu. Nakon propasti države Huna, jačaju nekadašnji porobljeni narodi pa tako i Hazari od 6. stoljeća šire svoju državu. Na svome je vrhuncu hazarska država kontrolirala veći dio današnje južne Rusije, Krim, zapadni Kazahstan, istočnu Ukrajinu, Azerbajdžan i velike dijelove Kavkaza. U savezništvu s Bizantskim Carstvom, često su ratovali protiv Perzijanaca, Arapa i Armenaca. Sjeverni susjedi bili su im Mađari, sve dok ih u 9. stoljeću nisu potisnuli u Panonsku nizinu.

Ono po čemu je narod Hazara ostao upamćen je prihvaćanje judaizma kao državne religije. Ideja da je judaizam ušao među Hazare već sredinom 8. stoljeća pojašnjava se željom da se pokaže potpuna neovisnost naspram Arapa ili kršćanskog Bizanta. Kralj Bulan čije ime u prijevodu znači vilenjak, prvi je prešao na židovstvo. Od tada Hazarima vladaju kraljevi židovske vjere: Obadja, Manase, Isak, Mojsije, Menahem, Benjamin, Aron... I velik dio plemstva,

kao i naroda, prešao je na židovstvo. Judaizam se nije silom nametao, šamanisti, kršćani, muslimani i dalje su živjeli mirnim suživotom sa židovskim Hazarima. Arapski izvori govorili su o zemlji “s druge strane Kavkaza”, gdje je područje međa, mnoštva ovaca i Židova. Tijekom dva stoljeća Hazarsko Kraljevstvo postojalo je kao jedina židovska država u svijetu, mjesto gdje se podučavala Tora i gradile sinagoge i škole. Zlobnici bi rekli da ih je to koštalo, jer je vjerska snošljivost i proklamirani judaizam bio magnet za napade susjednih naroda. Nakon propasti Hazarskog Kraljevstva, mnogi su se Židovi razbježali Istočnom Europom: u Litvu, Ukrajinu, Poljsku, Mađarsku.

Hazari su nestali kao etnički element, no priče i legende o njima su opstale. Jedan trag pak vodi i u naše susjedstvo. Nakon prvog mađarskog kralja Svetog Stjepana I., 1041. godine na ugarsko

priestolje dolazi Samuel Aba. Pleme Aba iz okolice planine Matra povezuje se s hazarskim podrijetlom. Ime plemena upućuje na židovstvo kojeg su odbacili nakon povezivanja s Arpadovićima. Samuel Aba nije pripadao vladajućoj dinastiji, no kako je kralj Stjepan I. umro bez muškog potomka, kruna je najprije pripala nećaku Petru Orseolu. Nezadovoljni velikaši svrgavaju ga i za kralja biraju Samuela Abu, kraljeva rođaka. Ali, pokazalo se da ni on nije bio po volji velikaša jer se previše oslanjao na pučane, pa je uz pomoć Nijemaca svrgnut nakon samo tri godine kraljevanja i pogubljen. Postoji tako i neobična i nedokazana predaja da 90 posto današnjih Židova potječe iz Hazarskog Kraljevstva, a da je samo 10 posto onih iz starozavjetnog Izraela.

BARUCH/BENEDICT DE SPINOZA

— NAJPOZNATIJI IZOPĆENIK IZ ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE

PIŠE: NATAŠA BARAC

Sredina je 17. stoljeća i u Europi su vjera i politika neodvojive jedna od druge. A upravo tada i u tom ozračju je nizozemski Židov Baruch de Spinoza iznio teze i napisao knjigu koja je dovela u pitanje takvu vrstu vladavine. Smatrao je da svećenicima nije mjesto u političkome svijetu, da narodima ne bi trebali vladati monarsi koji tvrde da ih je postavio sam Bog. Ljudima treba demokracija, u kojoj će razum i intelekt voditi državu, smatrao je. Kao što je bilo i za pretposta-

viti, Spinozine ideje nisu pale na plodno tlo, a posljedice su bile ogromne: Baruch de Spinoza bio je izopćen iz židovske zajednice, a to izopćenje do danas nije opozvano. Tko je bio ovaj Židov čije su ideje tako potresle tadašnji svijet?

Baruch de Spinoza rođen je 24. studenoga 1632. godine u Amsterdamu u trgovačkoj obitelji portugalskih Sefarda, kao drugi sin Miguela de Espinoze, uspješnog ali ne i bogatog židovskog trgovaca. Njegova majka Ana Demora, druga Miguelova supruga, preminula je kada je Baruch imao samo šest godina. Spinozini preci bili su Sefardi i njegova je obitelj, čije je prezime vjerojatno bilo “de Espinosa”, bila dio zajednice portugalskih Židova koji su se smjestili u Amsterdamu nakon portugalske inkvizicije u 16. stoljeću. Portugalski Židovi u Amsterdamu bili su vrlo ponosni na svoje porijeklo i na svoj identitet, a tadašnji Amsterdam bio je kozmopolitski centar u kojem su trgovački brodovi iz brojnih dijelova svijeta u grad dovodili ljude različitih običaja i vjerovanja. Grad je cvjetao i razvijala se kultura koja je bila relativno tolerantna prema novih idejama, ali tu je ipak bila i cenzorska ruka koja je pazila da liberalni stavovi ne odu

predaleko. Onima koji su, prema mišljenju cenzora, bili preliberalni prijetio je čak i progon iz Nizozemske.

U tom je gradu odrastao i školovao se Baruch, koji je uz materinji portugalski, govorio i hebrejski, španjolski i nizozemski jezik, a kasnije je naučio i latinski i francuski. Kuća obitelji Spinoza nalazila se u židovskom dijelu Amsterdama tzv. Jodenbuurtu. Lijepa trgovačka kuća nalazila se odmah pored portugalske sinagoge Neve Shalom, i nedaleko od kuće u kojoj je živio još jedan velikan, poznati slikar Rembrandt, koji je vjerojatno na ulici prolazio pored mladog Barucha i koji je među pripadnicima židovske zajednice pronalazio inspiraciju za svoje slike.

Baruch de Spinoza je studirao židovsku filozofiju i teologiju srednjeg vijeka kao i kabalističke spise te spise židovskog filozofa Maimonidesa u ješivi Keter Torah koju je vodio učeni i tradicionalni rabin Saul Levi Monteiro. Iako je vjerojatno bio prepoznat kao odličan učenik i mogući rabin, Baruch je kada je imao 17 godina, nakon smrti svog starijeg brata Isaaca, morao prekinuti svoje formalne studije i početi raditi u obiteljskoj tvrtki. Kasnije tijekom života, učio je grčki i latinski jezik, te studirao skolastičku filozofiju.

Miguel de Spinoza preminuo je 1654. godine kada je Baruch imao 21 godinu. On je kao pravi sin odmolio kadiš za svoga oca, a zajedno sa svojim mlađim bratom Gabrielom (Abrahamom) vodio je obiteljski posao koji je u nekom trenutku bio u ozbiljnim financijskim problemima. S vremenom se uspio osloboditi obiteljskog posla i u potpunosti se posvetiti učenju.

A onda je javnost saznala za njegove ideje koje su smatrane bogohulnicama i imale su nesagledive posljedice za njegov život. Spinoza je smatrao da ograničeni ljudski um ne može shvatiti duboke istine starozavjetnih knjiga, pokazivao je prezir prema religioznom praznovjerju, te razlikovao tri vrste ljudske spoznaje. Spinozina panteistička filozofija međutim nije bila dobro prihvaćena.

Židovska kongregacija Talmud Torah u Amsterdamu objavila je 27. srpnja 1656. herem, odnosno ekskomunikaciju protiv 23-godišnjeg Spinoze, zbog njegovih stavova i shvaćanja Boga i zbog način na koji je tumačio biblijske knjige. Takva odredba, koju je u slučaju Spinoze potpisao rabin Isaac Aboab da Fonseca, nije bila neuobičajena ali jezik korišten u slučaju Spinoze bio je posebno oštar i ne nalazimo ga ni u jednom drugom dokumentu portugalske židovske zajednice u Amsterdamu.

Ekskomunikacija je popraćena prokletstvom kojemu je po žestini malo sličnih u povijesti, pa je tako vjernicima bilo naređeno da s Baruchom de Spinozom ne smiju progovoriti ni riječi, ne smiju se s njime dopisivati, ne smiju boraviti s njim pod istim krovom te da se moraju držati "četiri lakta dalje od njega".

Nakon što je bio isključen iz židovske zajednice, Baruch je promijenio ime u "Benedict" (latinski ekvivalent imena "Baruch"), te se posvetio studiju kartezijske filozofije. Otišao je iz svog rodnog grada, vodio prilično povučeni život te živio u raznim dijelovima Nizozemske. S

obzirom da više nije mogao računati na obiteljsku imovinu, živio je skromno i uzdržavao se brušenjem leća i zahvaljujući financijskoj potpori malog broja prijatelja. Dopisivao se s velikanima toga doba, a bojeći se da će izgubiti svoju mir i slobodu mišljenja svojedobno je odbio ponudu da predaje filozofiju u Heidelbergu.

Spinozina filozofija bila je predmet žestokih kritika, osobito nakon (anonymnog) objavljivanja "Teologijsko-političke rasprave" (Tractatus Theologico-Politicus, 1670.), koja je ubrzo nakon što je bila objavljena bila zabranjena. Spinoza je bio optužen za najradikalniju bezbožnost, te je stoga odustao od objavljivanja svojega glavnog djela, "Etika, dokazana geometrijskim redom" (Ethica Ordine Geometrico Demonstrata). Spinozina "Etika" objavljena je nakon njegove smrti 1677. godine, a za objavu su je pripremili njegovi prijatelji.

Spinozu se uz Descartesa i Leibniza smatra pripadnikom racionalističkoga smjera u filozofiji. Iako nije imao izravnih nastavljača ni učenika; od kraja 18. stoljeća došlo je do obnove interesa za

njegovu filozofiju pa su se njegovim idejama oduševljavali naraštaji mislilaca (J. W. Goethe, G. E. Lessing, G. W. F. Hegel, F. W. J. Schelling i dr.), a osobito ga je cijenio F. Nietzsche.

Baruch/Benedikt de Spinoza preminuo je 21. veljače 1677. godine najvjerojatnije od tuberkuloze, a pokopan je na protestantskom groblju Nieuwe Kerk u Den Haagu.

"Služio sam Bogu prema svjetlima koje mi je dao. Da mi je dao drugačija svjetla služio bih mu na drugačiji način"; navodno su posljednje Spinozine riječi.

Portugalska židovska zajednica u Amsterdamu do danas nije promijenila svoju odluku o ekskomunikaciji Barucha de Spinoze iz 1656. godine. Baruch de Spinoza postao je tako jedan od najpoznatijih Židova koji je isključen iz židovske zajednice. Njegovo ime nose brojne ulice u raznim gradovima svijeta, a nagrada Spinoza dodjeljuje se svake godine za znanstvenu iznimnost u Nizozemskoj i smatra se svojevrsnom "nizozemskom Nobelovom nagradom".

ŠPANJOLSKI SVEĆENICI TIJEKOM HOLOKAUSTA RATA LAŽNIM KONVERZIJAMA SPAŠAVALI ŽIDOVE

PIŠE: F. B.

Prije osamdeset godina, u razdoblju od 1940. do 1944. godine, skupina španjolskih klaretinaca-misionara, koji su tada bili razmješteni na rad u Parizu, krivotvorila je dokumente o krštenjima i vjenčanjima za više od 150 Židova kako bi ih na taj način zaštitili i spasili od progona.

Ovu zanimljivu priču nedavno je otkrio španjolski 26-ogodišnji povjesničar Santiago Lopez Rodriguez.

"Istraživao sam dokumente za moju doktorsku tezu posvećenu radu španjolske diplomatske službe u doba Holokausta, te sam u sklopu tog istraživanja razgovarao i s preživjelim žrtvama Holokausta i njihovim potomcima. Dok sam pio kavu s Alainom de Toledom, sinom preživjelih žrtava, on mi je kazao da su njegovi roditelji imali krivotvorenu potvrdu o krštenju koju su dobili u španjolskoj crkvi u Parizu te rekao kako im je to pomoglo da pobjegnu u Španjolsku", rekao je Lopez Rodriguez.

Povjesničar je zatim otišao u malu župu u ulici de la Pompe te počeo proučavati arhive župe. Otkrio je da su tijekom Holokausta, četiri svećenika lažno konvertirali na katoličanstvo članove desetaka židovskih obitelji, uglavnom iz Istanbula i Soluna.

"Jasno je vidljivo kako se u tom razdoblju za 200 posto povećao broj krštenja u ovoj župi. Čitave obitelji su bile konvertirane istoga dana a u nekim slučajevima istovremeno je bila krivotvorena i potvrda o crkvenom vjenčanju", objašnjava Lopez Rodriguez, koji predaje na Sveučilištu u Extremaduri.

On je također pronašao da se na svim dokumentima nalaze potpisi četvorice svećenika: Joaquina Allera, Ignacia Turri-llasa, Emilia Martina i Gilberta Valtierre.

Datum kada su izdane prve krivotvorene potvrde je također simboličan: bio je to 3. listopada 1940. godine, istoga dana kada su doneseni prvi diskriminatorni zakoni koje su Židove isključili iz brojnih sfera života. Toga dana krivotvorene dokumente dobila je obitelj Modiano: otac Mauricio (65), njegova supruga Eda Maria (51), njihov sin René (20) i njihova nećakinja Maria Francisca Hesson, koja je tada imala samo 9 godina.

"Ovi hrabri svećenici nisu samo kršili crkvene zakone time što su obavljali lažne konverzije, već su se suprotstavljali i francuskoj državi", objašnjava španjolski povjesničar.

Imena onih koji su ranije bili kršteni, misionari su koristili kao kumove za nove "konvertite".

Prema istraživanju, 138 od 155 Židova koji su primili krivotvorene dokumente uspjele je preživjeti Holokaust.

Mnogo je otvorenih i nejasnih pitanja u vezi svega onoga što se događalo u župi u ulici la Pompe tijekom Drugog svjetskog rata. Čini se da četvorica svećenika o svemu tome nikada nisu govorili.

Pretpostavlja se da je barem dio Židova u tu župu uputio tadašnji španjolski generalni konzul u Parizu Bernardo Rolland, za kojeg se već otprije znalo da je pomagao židovskim obiteljima.

Prema jednom izvještaju iz 2008. godine, kćerka jedne od preživjelih obitelji obratila se misiji i tadašnjem voditelju, ocu Carlosu Tobesu Arrabalu kako mu se zahvalila na tome što su svećenici te župe spasili njezine roditelje. Tobes je tu priču podijelio s ostalim misionarima ali ih zamolio da o tome javno ne govore.

"Mislim da je to priča koju je naš red napravio u tajnosti. Sada kada imamo više podataka o tome što su naša braća učinila, to nas ispunjava ponosom i srećom", rekao je Tobes.

Lopez Rodriguez nastavlja sa svojim istraživanjem i nada se da će uspjeti otkriti nove pojedinosti o djelovanju hrabrih španjolskih svećenika, čija priča još jednom vraća vjeru u ljude i dokazuje kako uvijek, u svim vremenima i na svim mjestima, među nama ima dobrih i velikih malih ljudi.

YONATAN LANGER — NEONACIST KOJI JE POSTAO ŽIDOV

PIŠE: J. C.

Za većinu ljudi jedino objašnjenje u nevjerovatnu priču koju vam donosimo je — vjera u reinkarnaciju. Ali Yonatan Langer, Židov iz Berlina koji danas živi u Izraelu, vrlo dobro se sjeća svoje prethodne inkarnacije: ona je završila prije samo nekoliko godina.

Yonatan, ili Lotz kako se nekada zvao, bio je do nedavno neonacist. Yonatan se rodio 1983. godine u malom njemačkom selu u katoličkoj obitelji a s godinama je preuzeo vodeću ulogu u neonacističkoj skupini u Berlinu.

“Slušao sam njihovu muziku i radio sve ono što su i oni radili. Ali tada nisam bio u stanju napraviti razliku između prijateljstva i ideologije”, prisjeća se Yonatan tog razdoblja svog života.

Iako je bio državni šampion u karateu i s diplomom poslovne administracije, shvatio je da ustvari nije sretan. Osjećao je duboku potrebu za promjenom, te krenuo na put u potrazi za mudrošću koja će ga dovesti do toga da konvertira na judaizam i svoj dom pronađe u Izraelu.

Prije nego što je krenuo tim putem velike, temeljne promjene života, Yonatan je svoje slobodno vrijeme provodio u neonacističkim klubovima, koristio je nacističke pozdrave te se divio SS-u.

Njegovi heroji bili su Hitler, Himmler i Hess, pa je Yonatan Langer do prije nekoliko godina slavio Hitlerove rođendane. Danas svakoga jutro stavlja tefilin i slavi židovske blagdane.

Langer je uspio pronaći dovoljno snage i volje da izađe iz nasilne i rasističke scene, a taj izlazak nije uvijek jednostavan. Ističe da su za njegovu temeljnu promjenu zaslužni razgovori koje je vodio s direktorom skupine Exit koja pomaže neonacistima da “izađu iz okruženja ekstremne desnice i započnu s novim životom”. Ali ono na što Yonatan uvijek posebno ukazuje je činjenica da je pomoć na svome putu dobio od židovskih skupina koje ga nisu odbacile zbog onoga što je bio i predstavljao, a to sigurno ni za njih nije bilo lako.

“Najsnažnija poruka koju sam izvuкао iz mog iskustva je da me ti ljudi, ti Židovi, nisu odbacili zbog onoga što sam bio i što sam predstavljao. Umjesto toga oni su me prihvatili, pružili mi dobrodošlicu i podučavali me da postanem bolji čovjek”; rekao je.

“Ustvari je vrlo jednostavno konvertirati ekstremne desničare ili radikalne islamiste. Jednostavno im morate omogućiti da sudjeluju u životu i ekstremizam se rješava sam po sebi”, smatra Langer.

On se sjeća da je u trenutku u životu kada se počeo distancirati od svojih dotadašnjih prijatelja usnu san u kojem je stajao u toploj pećini, a na zidu pe-

ćine se pojavila riječ “Kabala”. Langer se probudio iz sna, iskočio iz kreveta i otišao do svog računala gdje je počeo otkrivati kabalu. Nakon što je završio uvodni tečaj u kabalu, osjetio je da se povezao sa židovstvom te krenuo drugim putem. Taj put prema toleranciji i ljudskom dostojanstvu nije bio jednostavan ni lak, jer je uključivao prihvaćanje toga da su njegova uvjerenja i djelovanja iz prošlosti bila kriva i da svoj život mora u potpunosti promijeniti. Od početka tog puta prošlo je više od deset godina i Yonatan često javno govori o svojim iskustvima u nadi da će tako promijeniti svijet i pridonijeti toleranciji.

Danas, Yonatan voli putovati, biti u prirodi, baviti se jogom, meditirati... Živi u Tel Avivu i nada se da će uspjeti osnovati svoju vlastitu židovsku obitelj.

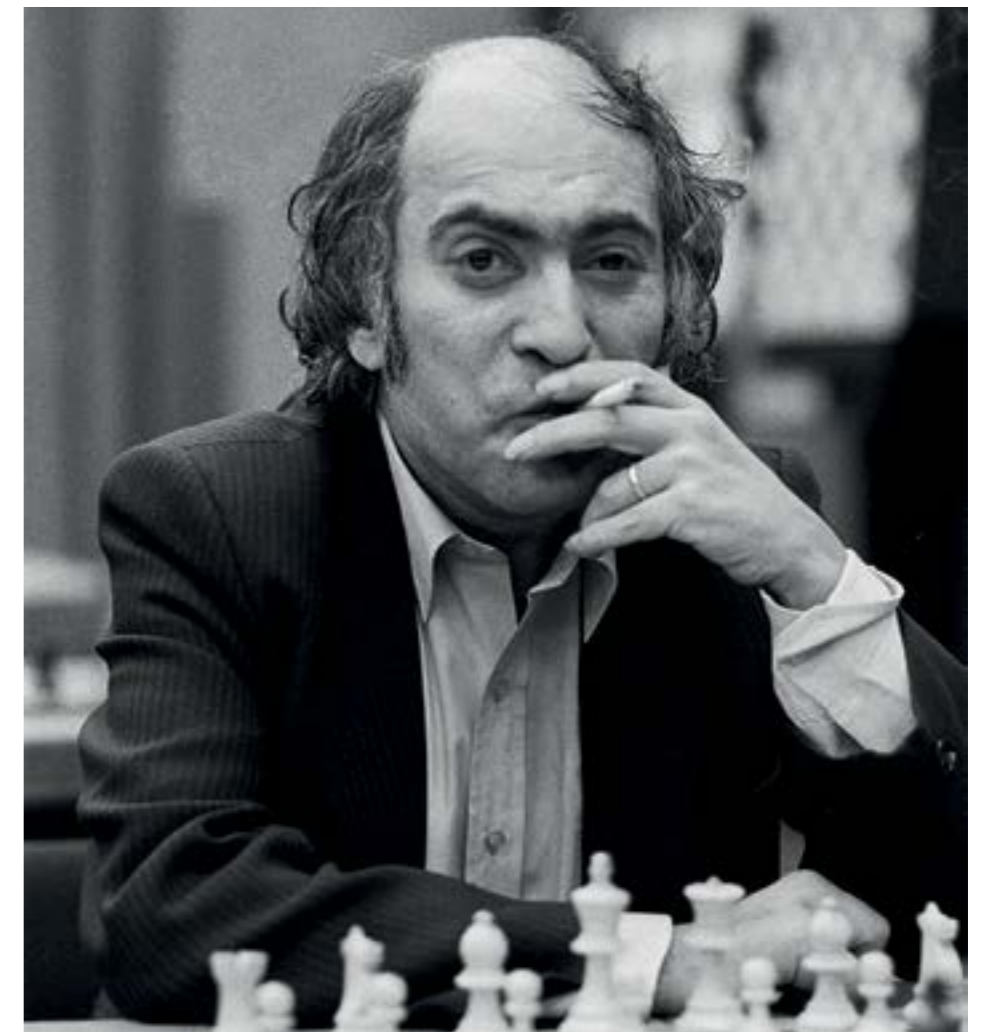
Ove je godine povodom 75. godišnjice oslobođenja Auschwitza Yonatan prvi puta posjetio mjesto nekadašnjeg logora smrti. “Da budem iskren, teško mi je opisati osjećaje koje imam, ovdje u Auschwitzu. Ljudi su na ovom mjestu prošli kroz pakao. Nevjerovatno je što su ljudi radili drugim ljudima”, rekao je.

Heroji Yonatana Langer danas više nisu oni nekadašnji, oni koji su bili odgovorni za sve zločine počinjene u Auschwitzu.

“GUSAR IZ RIGE” MIHAIL TALJ — GENIJ ŠAHOVSKOG UMIJEĆA

PIŠE: JAROSLAV PECNIK

Gotovo da nema osobe, pa čak i one koju šah uopće ne zanima, a da barem nije čula za Mihaila Mišu Talja, bivšeg šampiona svijeta, poznatog i kao “gusar iz Rige” (zbog “drskog”, napadačkog stila), jer gdje god se pojavio, ili što god radio, u i izvan šahovske arene, izazivalo je pozornost i veliku medijsku pompu. Radilo se o fascinantnom čovjeku višestrukih talenata koji je sve oko sebe zadivljavao britkom inteligencijom, širinom obrazovanja, sjajnim smislom za humor i (samo) ironiju, a mnogo se pričalo o njegovom sportskom, fair-play, džentlmenском ponašanju, kao i nonšalantnim bohemskim načinom života koji je njegovu auru genijalca samo dodatno obogaćivao i unosio određenu dozu romantike u njegovu iznimnu ličnost. O njegovim šahovskim trijumfima, osebjnom stilu igre koji je odskakao od svih zadanih šablona i poznatih šahovskih teorija, uopće stvaralačkom, umjetničkom poimanju igre mnogo se pisalo i teško je reći nešto novo, ali kao ni u životu, tako ni u šahu nije trpio kompromise i uvijek je išao svojim putem. To najbolje ilustrira jedna od brojnih anegdota iz njegova života; zajedno s Borisom Spaskim, također svjetskim šampionom u šahu, analizirao je jednu partiju i predložio mu je

“nemoguću” žrtvu figure, izvan svih pa i najfleksibilnijih rezona ove “magične, intelektualne gimnastike”. Spaski mu je kao izrazito racionalan igrač, nakon

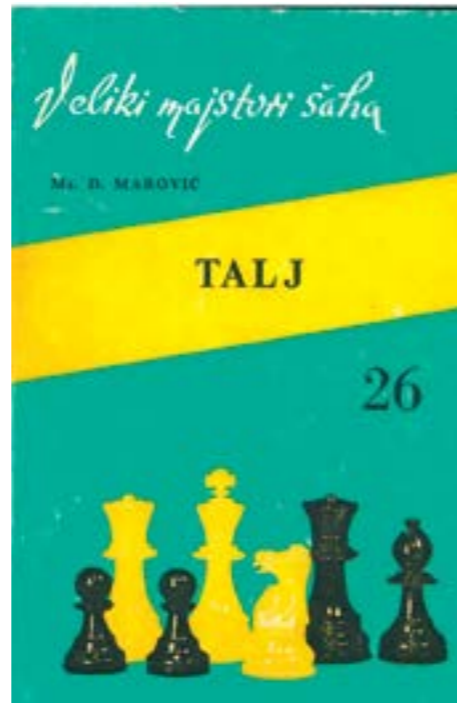
dužeg vremena odgovorio: “Ali, Miša i sam znaš da je to nemoguć potez”, na što mu je Talj odgovorio: “Naravno, ali upravo zbog toga taj potez i želim”. Tim

je zapravo sažeo smisao igre kojoj je bio posvema predan: šah je veličanstvena igra, metafizika koja u sebi na jedinstven način spaja beskonačne kombinacije i povezuje poznato s nepoznatim, racionalno s iracionalnim; šah je tajna koju mogu razotkriti samo istinski (po)svećenici ove čudesne igre. Upravo je Talj bio jedan od malobrojnih šahovskih alkemičara, čarobnjaka koji se najbolje snalazio u prostoru nepoznatog i neistraženog; fantastičnom je brzinom (brže i od računala) “obrađivao” kombinacije i svoje protivnike stavljao pred iskušenja na koja nisu znali adekvatno odgovoriti. Jedini u povijesti šaha koji se s njim mogao mjeriti bio je Robert Fischer, također zanesenjak i šahovski virtuoz, a u mnogo čemu bili su slični, a opet tako različiti. Bez ikakve dvojbe, uz dužno uvažavanje takvih velikana kao što su bili Emanuel Lasker, Jose Raul Capablanca, Aleksandar Aljehin ili kao što danas to jesu Gari Kasparov i Magnus Carlsen, ovaj dvojac je svojom originalnošću i strašću obilježio šah, učinio ga umjetnošću i vrhunskim, plemenitim sportskim bojištem u kojem suparnici odmjeravaju ne samo snagu, umne i intelektualne sposobnosti, već i svoje karaktere. To je dvoboj ličnosti u total(itet)u, u kojem je ipak možda najznačajnija hrabrost i sposobnost imaginacije, jer kada se susretne i sukobe takvi divovi kao što su bili Talj i Fischer, protiv Mihaila Botvinka, Borisa Spaskog ili Viktora Korčnoja, tu ne pomažu nikakve teorije, jer to su šampioni koji su o šahu znali sve, a prednost im je donosilo ono nešto posebno, karizma koju su nosili u sebi i koja ih je u datom trenutku (u)činila neponovljivim i nepobjedivim. Talj je cijelim svojim bićem bio upravo satkan od takvog “vanzemaljskog” materijala, u tomu je bila njegova šahovska i ljudske veličina, ali i osobna tragedija: naprosto živjeti tako intenzivno kao što je živio

on, a od djetinjstva teško bolovati, naprosto je bilo nemoguće na duže staze, a da se pri tomu brzo ne “izgori”. Usprkos svim “crnim” slutnjama (po)živio je više od pedeset godina. Na šahovskom se nebu pojavio poput kometa, ali na sreću svih poklonika ove drevne indijske igre, za sobom je ostavio neizbrisiv trag, jer svojim je umijećem postao njenom mjerom, prema njemu se i danas određuju i(li) uspoređuju igrači novih naraštaja. Često se govori(lo) kako je Talj šahovski Mozart; paralela ima smisla, jer su objica od ranog djetinjstva iskazivali svoju genijalnost, ali Mišina kćer Žana tvrdi kako ga je ipak bolje vezati za Rahmanjinova, jer je bio inspirativan i kreativan, zračio je dobrotom i nevjerojatnim smislom za humor jednako kao i veliki ruski kompozitor. Ove paralele se neosporno same po sebi nameću, jer i sam Talj je bio izvrstan poznavatelj i poklonik klasične glazbe, dobro je svirao klavir, a posebno su ga oduševljavale strastvene melodije u kojima se najbolje ispoljavao njegov “neprikladni”, romantični karakter, a Rahmanjinov kojeg je obožavao upravo je i sam bio takav.

Mihail Nehemejevič Talj rodio se u Rigi u Latviji 9. studenog 1935. u židovskoj obitelji; njegov otac Nehemija Mozusovič Talj bio je poznati neuropatolog, a majka Ida Grigorijevna Talj (bili su brat i sestrična) bila je energična žena, koja je poticala iz nekada bogate građanske, židovske obitelji koja se nakon Oktobarske revolucije 1917. raspršila po cijelom svijetu. Jedna od Idinih sestara, Riva, živjela je od 30-ih godina prošlog stoljeća u Haagu i s njom se Miša, koji je često odlazio na turnire u Nizozemsku, sretao što mu je sovjetska tajna policija (KGB) zamjerala i zbog čega se stalno nalazio na listi sumnjivih osoba koji imaju veze s antisovjetskom emigracijom.

Međutim, Mišin biološki otac bio je “stric Robert”, prijatelj Nehemije, koji

zbog teške virusne upale nije mogao imati djece, pa su se dogovorili da Ida zatrudni s Robertom. Sa 12 godina Miša je saznao tko mu je pravi otac (u međuvremenu je Nehemija 1957. umro), ali po osobnom priznanju velikog šahiste za svog formalnog oca bio je više vezan nego li za biološkog. Ali izgledom i ponašanjem, bio je isti Robert; bio je strastven pušač i veliki poklonik konjaka; kada su mu prigovarali da je alkoholičar, benevolentno je odgovarao kako pije, jer ga alkohol opušta, međutim često je u tom “opuštanju” znao pretjerati. Tri dana nakon što je Mihail pošao u školu (čitati i pisati naučio je s tri godine) prebacili su ga u treći razred jer je raspolagao “raskošnom inteligencijom”, a s 15 godina je završio gimnaziju u rodnom gradu, a potom ubrzo i diplomirao na tamošnjem sveučilištu književnost i filologiju. Ratne je godine proveo u izgnanstvu u Permskoj oblasti, gdje se i počeo intenzivnije baviti šahom. Posjedovao je nevjerojatnu,

apsolutnu fotografsku memoriju, bilo mu je dovoljno da nešto samo ovlaš pročita i da to može doslovno citirati. Tako je za vrijeme jednog turnira u Nizozemskoj, preko noći pročitao čuveni Pasternakov roman “Doktor Živago” (koji je u to vrijeme u SSSR-u bio zabranjen), a kasnije je po povratku u Rusiju doslovno citirao cijelo djelo svojim prijateljima, jer je bio svjestan da bi ga za ilegalno unošenje takve literature strogo kaznili, a i dobro je znao da ga KGB stalno kontrolira. Govorio je osam jezika, između ostalog i jidiš, smatrao je kako je sramota biti Židov a ne znati “svoj” jezik, ali do judaizma kao vjeroispovijesti nije držao (iako je židovstvo na dramatičan način nosio duboko u sebi) i kao sekularni Židov slavio je samo tradicionalne blagdane. Njegovi prijatelji tvrde kako je izrazito lijepo pjevao židovske pjesme, koje je znao danima slušati pri analizi šahovskih partija. Zapravo, raspolagao je neobičnim darom: mogao je paralelno čitati, gledati TV, telefonirati i analizirati šahovske partije i sve to držati pod kontrolom. Kako i koliko je pamtio svjedoči simultanka iz Züricha iz 1959. kada je igrao na 38 tabli, da bi na kraju ispisao poteze svih partija, te ne čudi da ga je njegov trener i učitelj, čuveni šahovski pedagog i teoretičar Aleksandar Koblenz uspoređivao s Nikolom Teslom i Isaacom Newtonom. Kada je gostovao na beogradskom Prirodno-matematičkom fakultetu, na pitanje jednog studenta koliko je 5354 pomnoženo s 3653, u sekundi “ispalio” odgovor, naravno točan. Iako je u matematici naprosto bio fantastičan, ona ga kao znanost nije privlačila; šah je pretpostavljao svima i svemu i ta ga ljubav, strast i opsesija do kraja života nisu napustili. Znao je po cijele dane igrati, a potom do duboko u noć analizirati odigrane partije, tražiti nove pozicije i kombinacije, a u rano jutro, prije početka turnira, odlaziti u moskovske i lenjingradske parkove gdje su umirovljenici igrali šah

zbog razonode i pridružiti im se. Talj je bio jednostavan i dostupan čovjek i ne čudi što su se s njim ljudi toliko oduševljavali. Bio je i velik šarmer i zavodnik; ženio se tri puta; iz prvog braka s glumicom Sali Landau dobio je sina Germana (liječnika koji danas živi u Izraelu), a iz trećeg braka s Angelinom Petuhovom rodila im se kći Žana (koja je u Njemačkoj završila konzervatorij, dugo tamo živjela, a nakon raspada SSSR-a zgrožena postupcima latvijskih vlasti prema obiteljskoj imovini, odbila je “matično” i zatražila rusko državljanstvo). Druga je supruga bila mlada Gruzijka Ira s kojom se neposredno nakon upoznavanja oženio, te jednako tako brzo i rastao, ali kako i zašto je uopće došlo do tog braka i danas je nepoznanica. Interesantno je kako su mu i prva i treća supruga bile sjajne šahistice, a jednako tako i ljubavnice među kojima treba istaknuti čuvenu rusku glumicu Larisu Sobolevsku (koja se navodno na inicijativu KGB-a vezala uz Mišu), pijanisticu Belu Davidovič i balerinu Miru Koljcovu, a kratkotrajne avanture ne treba ni spominjati. Miša je bio šarmantan i duhovit čovjek, slavan i pun novca prema kojem nije imao nikakav odnos, rasipao ga je nemilice, poklanjao, a kada je kao svjetski šampion na poklon dobio auto “Volgu”, za sovjetske prilike raskošnu limuzinu, on ju je bez razmišljanja poklonio bratu jer je tehniku prezirao. Volio je glazbu i poeziju, zalazio je u moskovski atelier slikara Igina gdje se okupljalo probrano društvo KGB-u “sumnjivih lica” kao što su bili pjesnici Jevgenij Vinokurov i Andrej Voznesenski, šahisti Viktor Korčnoj i Alla Kušnir, jedno vrijeme kandidatkinja za ženskog šahovskog šampiona, gdje se raspravljalo o vijestima Glas Amerike i BBC-a (u SSSR-u, tada zabranjene radio-postaje) disidentima, cenzuri i sovjetskim političkim aferama. Družio se s čuvenim ruskim glumcem i kantautorom Vladimirom Visockim i nje-

govom slavnim suprugom, francuskom glumicom Marinom Vladi. S Visockim je znao noćima obilaziti moskovske barove, igrati bilijar i kartati preferans, a po povratku kući, sjedao je za šahovsku tablu spremajući taktiku za sljedeći turnir ili meč. Naravno, takav nonkonformistički način života, razgranate veze s disidentima i emigracijom, posebice ruskom židovskom dijasporom, bio je razlog zašto ga je KGB uporno i pozorno kontrolirao, a na crnu listu je definitivno došao 1966. nakon afere u Havani kada je bez dozvole vodstva otišao u bar i uz piće izazvao tuču, koju mu niti sovjetska šahovska federacija, niti partijska nomenklatura nikada nisu oprostili. Ali, bio je isuviše slavan, popularan i poznat da bi ga jednostavno otpisali; zabranili su mu putovanja u inozemstvo, a od 1978. mogao je sudjelovati samo na turnirima u SSSR-u. Naravno, i tada ga je tajna policija uhodila, ali on je i dalje radio po svom, često je znao reći kako ga ta igra mačke i miša s KGB-om relaksira i zabavlja. Sve se to odražavalo i na njegovo zdravstveno stanje; tako da pred smrt bez morfija nije mogao, ali nije se predavao. Iako mu je zemlja u kojoj je bio rođen učinila mnogo toga našao, on je rezolutno bio protiv raspada Sovjetskog Saveza i smatrao ga je jedinom i pravom domovinom. S različitim strana su mu nudili da emigrira iz SSSR-a; tek pred kraj života otišao je u Njemačku kod kćerke; često je odlazio i u Izrael kod sina, ali SSSR je smatrao svojim domom. Na koncu, nakon zadnje šahovske partije odigrane u Barceloni u svibnju 1992. vratio se u Moskvu na operaciju, a znao je da će umrijeti, što se ubrzo potom i dogodilo 27. lipnja te godine. Iz Moskve su ga prebacili u rodnu Rigu i sahranjen je na tamošnjem židovskom groblju Šmerli.

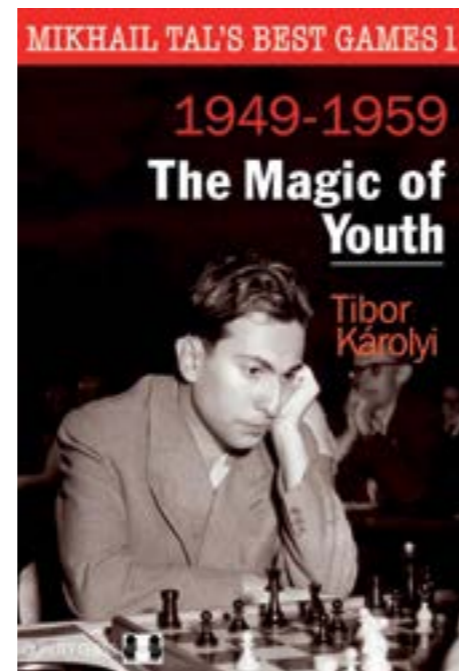
Talj je šah zavolio gledajući oca Nehemiju kako igra s prijateljima, a sam se njime ozbiljno počeo baviti kada mu je bilo 10 godina, a kada ga je “pod svoje”

uzeo Aleksandar Koblenz napredovao je poput uragana. Sa 17 stekao je titulu nacionalnog majstora, a tri godine potom i zvanje velemajestora; na opće iznenađenje 1957. postao je šampion SSSR-a, što je bilo ravno svjetskoj senzaciji, jer malo poznati mladić s lakoćom je pobijedio plejadu najvećih velemajestora svijeta. Isti je rezultat ponovio i iduće 1958. I nakon toga se kvalificirao na međuzonski turnir za prvaka svijeta u Portorožu gdje je također uvjerljivo pobijedio i time stekao pravo na sudjelovanje na turniru kandidata, a svoj je meteorski uspon definirao 1960. kada je uvjerljivo, praktički do nogu potukao (12,5 prema 8,5) tada aktualnog svjetskog šampiona Mihaila Botvinka koji je šahovskim svijetom godinama vladao bez konkurencije. Rodna Riga, ali i cijeli svijet oduševljeno je slavio novog i mladog šampiona. Međutim, bolest je (u)činila svoje; iscrpljen ogromnom koncentracijom, ali i “slobodnim” načinom života zamolio je Botvinka za odgodu revanša. Bivši šampion je to rezolutno odbio i iduće godine Talj je bio poražen, tako da su nakon toga mnogi pomislili kako je njegovo vrijeme zauvijek prošlo. Ali brzo se oporavio i iste godine je na jednom od najjačih svjetskih turnira u povijesti šaha (Bled) ponovo osvojio prvo mjesto ispred Roberta Fischera, Paula Keresa i Tigrana Petrosjana. U novom ciklusu takmičenja za prvaka svijeta, na žalost nije dobro prošao, te je zbog bolesti morao napustiti turnir. Tri godine potom na međuzonskom turniru u Amsterdamu ponovno je osvojio prvo mjesto ispred Vasje Smislava i Benta Larsena. U mečevima kandidata pobijedio je i “tvrđog” mađarskog velemajestora Lajosa Portischa, potom Danca Larsena, ali u finalu ga je svladao Boris Spaski. Još jednom se pokušao 1967. dokopati titule, ali ga je porazio vječno mu neugodni protivnik Viktor Korčnoj, a nakon toga dugo se vremena liječio, boravio po topli-

cama i bolnicama. Tijekom 70-ih godina prošlog stoljeća, rezultati na turnirima i mečevima su varirali; od briljantnih do potpuno anemičnih, a posljednji veliki međunarodni uspjeh ostvario je na turniru u Rigi (1979.) kada je u starom stilu “gusara iz Rige” hrabrom, beskompromisnom napadačkom igrom osvojio prvo mjesto. Nakon toga, uslijed strašnih bolova u bubrezima bio je hospitaliziran na duže vrijeme, a sve češće opstrukcije njegovog matičnog šahovskog saveza su postale toliki problem da ga Talj jednostavno nije mogao svladati.

Kada pogledamo njegove rezultate u cjelini, oni su frapantni: bio je četverostruki šampion SSSR-a; osvajao je prva mjesta na svim jakim i svjetski poznatim turnirima. Za sovjetsku reprezentaciju na šahovskim olimpijadama ostvario je najbolje rezultate koje do danas nitko nije ponovio, a još manje “preskočio”. I to naravno, na prvim pločama. Jednom je, u danima najveće slave igrao na vezanih očiju simultanku protiv 11 tada najboljih velemajestora svijeta i ostvario je 10 pobjeda. Stoga ne čudi zavist koju su prema njemu i njegovom talentu iskazivali brojni drugi velemajestori, posebice iz sovjetskog okruženja. Miša je to dobro znao, jednako i kao tko ga od “prijatelja” potkazuje KGB-u, ali je na sve to dobroćudno reagirao, blago ironizirajući “netalentirane” igrače, koji manjak sposobnosti i uspijeha pokušavaju kompenzirati “ulagujući” se tajnoj policiji i Partiji. Mnogi su pokušali izdvojiti neku (najbolju) od Taljevih pobjeda i partija koja bi bila ogledalo njegove ničim sputane fantazije. Ali, upravo stoga je to bilo nemoguće; svaka od njegovih velikih partija zadivljujuća je i jedinstvena, naprosto stoga što je šah shvaćao kao svojevrsnu “duhovnost” u kojoj je kombinirao maštu, taktičku preciznost, teorijsko-strategijsku perfekciju i maksimalnu koncentraciju, jednako tako i intuitivnost i sve to je rezultiralo volšeb-

nim stilom koji jednostavno nije moguće ponoviti. “Mašta ide svojim putem”, govorio je Talj, “a ja je samo slijedim”. Ono što je krasilo igru “gusara iz Rige” bio je unikatni napadački stil, temeljito je studirao otvaranja i tu je po općem priznanju bio nenadmašan. Nema te analize koja je mogla ući u trag njegovoj mašti, a njegova istraživanja “osvajacke strategije” i taktički “nemogućih” žrtava figure, dostigli su u njegovoj igri krajnje granice i pretvorile se u jednu novu filozofiju šaha, novi stil igre. Tada su Botvink i njemu slični “defanzivni” igrači shvatili da, ukoliko mu žele parirati, radikalno moraju preispitati “sredstva obrane” i tek tada su uočili jedinu Taljevu evidentnu slabu točku: znao je, pod pritiskom mašte, izgubiti “ravnotežu pozicija”. Međutim, to Talja nije brinulo, njemu je igra u kojoj je uživao bila važnija od pobjede (iako je znao ponekad nakon izgubljene partije i zaplakati). I to ga je razlikovalo od svih ostalih. Naprosto, bio je sretan dok igra; iako je bio izvanserijski igrač i veliki taktičar, uvijek je mašti davao prednost pred logikom. Na neki

način je bio uvjeren kako svojim talentom može pobijediti bolest; sve do pred sam kraj, iako je bio svjestan da umire, nikada smrt nije uzimao ozbiljno. Bila mu je stalni predmet šala; znao je reći: “Smrt se ne da pobijediti, ali možda je moguće “izvući” pat poziciju?”. Svoj je život živio na svoj način, zadana pravila je ignorirao, građanske konvencije ismijavao, partijskim se direktivama izrugivao; život je jednostavno prilagođavao sebi, sa šarmantnom lakoćom. Puno je i strasno čitao, mislio je da tako može introspektivno “razgovarati s vlastitom dušom”,

ali tempo života koji je sam sebi zadao, jednostavno mu nije dao vremena da se “sretne s vlastitom dušom”. Tiješio se da će je susresti, ako nigdje drugdje, a ono barem u šahu koji je toliko bogat idejama i mogućnostima da to može zaluditi, ali i osloboditi svakog čovjeka. Mnogi su ga doživljavali kao čudaka, a on je jednom priznao kako je kroz šah pokušao pronaći ljepotu i dodirnuti istinu; bio je uvjeren da je to igra koja ljude može učiniti boljima. Svojom igrom, životom, filozofijom šaha Talj je (p)ostao besmrtn, “nalik Mozartu u glazbi, Puškinu u literaturi i Modi-

glianiju u slikarstvu”; bio je unikatna, plemenita osoba koja ništa nije shvaćala preozbiljno, izuzev šaha, koji je doživljavao kao simfoniju radosti i užitka. Šah nas prisiljava, znao je reći, da ne vodimo isuviše računa o onomu što donosi sutra, jer život je nalik šahu, uvijek tako kratak i u konačnici izvan je naše pune kontrole. Stoga, radujmo se danas, sada i ovdje, a šah je put da to ostvarimo. To je ujedno bio i sportski i životni moto velikog igrača, ali i velikog čovjeka Miše Talja.

IZRAELCI U KARANTENI OBILJEŽILI VELIKE BLAGDANE

PIŠE: F. B.

Izraelci su ove godine velike blagdane, zbog porasta broja novozaraženih koronavirusom u zemlji, morali obilježiti u karanteni. Trotjedna karantena, druga uvedena u Izraelu od početka pandemije, zatvorila je škole i dječje vrtiće, hotele, rekreacijske centre, salone za ljepotu, bazene, te brojne druge objekte, jer su vlasti strahovale od novih žarišta.

Supermarketi, ljekarne i službe za dostavu hrane i dalje su bili otvoreni, a okupljanja ograničena na maksimalno 10 ljudi u zatvorenome i 20 ljudi na otvorenome.

Izrael je prvu karantenu uveo sredinom ožujka, zatim je mjere ublažio u svibnju te otada zabilježio drugi val zara-

ze zbog čega je odlučeno da se uvedena druga karantena.

A Državni ured za statistiku objavio je kao i obično povodom Roš Hašana podatke o broju stanovnika u zemlji. Izrael tako na početku 5781. godine ima 9.246.000 stanovnika, što znači da je od prošle godine broj stanovnika povećan za njih 150.000. Židovi čine 74 posto, a Arapi 21 posto izraelskog stanovništva.

U Izraelu je u prošloj godini dana rođeno 170.000 djece, preminulo je 44.000 ljudi, a 25.000 novih useljenika uselilo se u zemlju. Pred židovsku Novu godinu, 41 posto Židova, starijih od dvadeset godina, za sebe je kazalo da su se-

kularni Židovi, njih 22 posto smatra se tradicionalnima, 12 posto njih izjavljuje da poštuju vjerske običaje, 11 posto ih se izjasnilo kao religiozni a 10 posto kao ultraortodokсни.

Prema podacima izraelskog Državnog ureda za statistiku, 88,8 posto izraelskih Židova zadovoljno je sa svojim životima. Tijekom protekle godine, u Izraelu se oženilo 49.410 parova a njih 15.605 se rastalo.

Očekuje se da će Izrael do 2024. godine doseći broj od 10 milijuna stanovnika, do kraja 2048. godine 15 milijuna a do kraja 2065. godine Izrael bi, prema ovim procjenama, trebao imati 20 milijuna stanovnika.

ČIŠĆENJE ZAPADNOG ZIDA PRED ROŠ HAŠANA

PIŠE: F. B.

Zapadni zid, često zvani Zid plača, (hebr. kōtel ma'arabi: zapadni zid), jedno je od najsvetijih mjesta judaizma. Ovaj zid, dug 48 metara, jedini je vanjski ostatak staroga Drugog hrama, i za Židove to je mjesto molitve i cilj hodočašća. Hram je u Jeruzalemu izgradio kralj Salomon, međutim današnji Zapadni zid ustvari potiče iz doba Heroda Velikoga, kada je hram bio obnovljen. Drugi hram je uni-

šten 70. godine u doba rimskog osvajanja Jeruzalema, a ostalo je samo popločje sa svim potpornim zidovima.

Židovi danas dolaze moliti kod Zapadnog zida. Pri molitvi, čitanju Tore i drugim vjerskim obredima žene su posebnim zaslonom odvojene od muškaraca.

Vjernici i turisti koji dolaze u Jeruzalem pišu svoje želje na papiriće koje stavljaju u Zid, vjerujući da će se svaka želja koju čovjek ispiše na papirić i utakne u Zapadni zid i ispuniti. Dva puta godišnje, pred Roš Hašana i pred Pesah, nadležni rabin pregledava Zid, u kojem se nalaze na tisuće poruka, kako bi se uvjerio ima li mjesta za nove poruke te odlučuje koje

poruke treba ukloniti sa Zida. Izvađene poruke zakapaju se u skladu sa židovskim propisima na Maslinskoj gori, a Zid bude ponovno spreman primiti nove poruke i nove želje.

VELIKI BROJ AMERIKANACA NE ZNA DOVOLJNO O HOLOKAUSTU

PIŠE: F. B.

Sedamdeset i pet godina nakon okončanja Drugog svjetskog rata još uvijek postoji veliki broj osoba koje ne znaju dovoljno o zločinima koji su se dogodili tijekom Holokausta.

Prema nedavno istraživanju provedenom u SAD-u, čak 11 posto odraslih mladih Amerikanca, u dobi do 40 godina, misli da su Holokaust uzrokovali Židovi.

Rezultati ovog najnovijeg istraživanja prilično su šokantni, a između ostaloga

pokazuju da dvije trećine ispitanika ne zna da su nacisti u Holokaustu ubili 6 milijuna Židova, dok njih 36 posto misli da je ubijeno manje od 2 milijuna Židova.

Gotovo polovica ispitanih u ovom istraživanju nije znala navesti naziv niti jednog logora smrti ili geta, koje su nacisti uspostavili tijekom Drugog svjetskog rata, dok se gotovo polovica ispitanika susrela s postovima na društvenim mrežama u kojima se negira Holokaust.

“Rezultati su istodobno šokantni i razočaravajući i podcrtavaju zbog čega moramo djelovati sada dok su preživjeli iz Holokausta još s nama kako bi svojim pričama svjedočili”, rekao je, komentirajući

rezultate Gideon Taylor, predsjednik organizacije Claims Conference, koja pregovara o kompenzacijama za preživjele žrtve Holokausta. Claims je i naručio ovo istraživanje koje je uključilo razgovore s 1.000 ispitanika diljem SAD-a, te po 200 intervjua u svakoj od američkih saveznih država. Ispitanici u ovom istraživanju stari su između 18 i 39 godina.

Ako promatramo rezultate prema američkim saveznom državama, u New Yorku živi posebno velik broj ljudi koji misle da su Židovi odgovorni za Holokaust, njih skoro 20 posto. Ovo istraživanje još je jednom pokazalo važnost obrazovanja i učenja o Holokaustu.

70. GODIŠNJICA SREDIŠNJEG VIJEĆA ŽIDOVA U NJEMAČKOJ

PIŠE: F. B.

Središnje vijeće Židova u Njemačkoj u rujnu je obilježilo 70. godišnjicu postojanja na svečanosti na kojoj je bila i njemačka kancelarka Angela Merkel koja je tom prigodom izrazila zabrinutost zbog jačanja antisemitizma u Njemačkoj te se založila za kažnjavanje antisemitskih djela.

“Sramota je i ispunjava me sramom kada vidim kako se rasizam i antisemitizam izražavaju u Njemačkoj”, kazala je u svom govoru na svečanosti povodom 70. obljetnice osnutka Središnjeg vijeća Židova u Njemačkoj njemačka kancelar-

ka, dodajući da rasizam i antisemitizam nisu nikada nestali iz Njemačke, ali da se već neko vrijeme pojavljuju u “vidljivijem i nesputanijem” obliku.

“Na društvenim mrežama mnoge izjave bujaju mržnjom i huškanjem. Ove pojave nikad ne smijemo prešućivati”, rekla je Merkel ukazujući također na pojačanu pojavu teorija zavjere u kojima se Židovi spominju u negativnom svjetlu.

“Prijetnje se brzo mogu pretvoriti u konkretne napade kako je na posebno užasan način pokazao prošlogodišnji napad na sinagogu u Halleu”, rekla je Merkel. Prema njezinim riječima pravna država mora odlučno reagirati kada se radi o kaznenim djelima s antisemitiskom pozadinom.

“Tamo gdje obrazovanje i objašnjenje više ne pomažu, mora nastupiti pravna država s punom jačinom kaznenog zakona”, rekla je Merkel.

Predsjednik Središnjeg vijeća Židova Josef Schuster upozorio je na to da se Židovi u Njemačkoj više ne osjećaju sigurno.

“Povjerenje koje Židovi polažu u Njemačku je desetljećima pa i danas uvijek iznova bilo stavljano na kušnju”, rekao je Schuster, te dodao da se unutar njemačke židovske zajednice razvio neugodan osjećaj te da se mnogi Židovi više u javnosti ne usuđuju pokazati svoj identitet.

Središnje vijeće Židova u Njemačkoj su 1950. godine u Frankfurtu osnovali preživjele žrtve Holokausta.

NJEMAČKI NOGOMETAŠI DONIRALI NOVAC ZA MUZEJ AUSCHWITZ-BIRKENAU

PIŠE: F. B.

O nogometašima se često piše kao o ljudima koji zarađuju veliki novac zahvaljujući svojem talentu kao i tome što veliki broj ljudi uživa gledajući nogomet. Vrlo često nedovoljno se piše o dobrim djelima koje nogometaši čine.

Dvojica profesionalnih nogometaša njemačkog kluba Bayern München, Leon Goretzka i Josuha Kimmich, osnovali su

ove godine inicijativu WeKickCorona, čija je osnovna uloga borba protiv koronavirusa. Nogometaši su sakupili novac te donirali oko 80.000 eura Muzeju Auschwitz-Birkenau. Muzej je prethodno uputio molbu za donacijama s obzirom da zbog pandemije bitno manji broj posjetitelja posjećuju mjesto nekadašnjeg logora smrti.

“Auschwitz je dio naše povijesti i sjećanje na taj logor mora biti prisutno i 75 godina nakon kraja Drugog svjetskog rata.

Svi mi moramo pridonijeti i osigurati da se jedno od najmračnijih poglavlja ljudske povijesti nikada ne ponovi. Važno nam je osigurati očuvanje kulture sjećanja u doba pandemije”, objavljeno je u priopćenju inicijative WeKickCorona Initiative.

Joshua Kimmich i Leon Goretzka imaju 25 godina i igraju i za njemačku nogometnu reprezentaciju. Do sada su u sklopu ove inicijative sakupili gotovo 5 milijuna eura.

NAPUŠTENA PRTLJAGA ISPUNJENA PRAZNYM SNOVIMA

PIŠE: J. C.

Gotovo 80 godina nakon što su posljednjim vlakom sa središnje željezničke stanice u Würzburgu Židovi poslani u smrt, u tom je njemačkom gradu izgrađen vrlo poseban spomenik koji po prvi puta povezuje spomenike na samom mjestu deportacije i u lokalnim zajednicama iz kojih su dolazile žrtve.

Spomenik je osmislio njemački umjetnik Matthias Braun a sastoji se od kovčega, ruksaka i druge prtljage koje putnici nose sa sobom na put. Svi su oni izrađeni od kamena, keramike i drugih materijala. Umjetnik Matthias Braun svoj je spomenik nazvao DenkOrt Deportation 1941-1944 ("mjesto za razmišljanje"), čime se naglašava kritična priroda razmišljanja o povijesti koja ide dalje od osnovne vizualne percepcije).

Prtljaga – bez njezinih vlasnika – nalazi se ispred glavne željezničke postaje u Würzburgu. U blizini se nalaze i panoi s podacima, informacijama i povijesnim fotografijama. Budući da živimo u moderno doba u kojem je tehnologija ušla u sve sfere naših života, posjetitelj može skenirati QR kodove na prtljazi kako bi saznao više podataka o židovskim zajednicama i povijesti svakoga grada iz kojeg je dolazio netko od Židova koji su bili s te željezničke stanice vlakom deportirani u koncentracijski logor Theresienstadt, u tadašnjoj Čehoslovačkoj.

"Bliznac" svakog pojedinog kovčega-spomenika nalazi se i u jednom od tih gradova iz kojih su poticali njihovi vlasnici.

Predsjednik Središnjeg vijeća Židova u Njemačkoj Josef Schuster, i sam stanovnik Würzburga, kazao je za najveći židovski tjednik u Njemačkoj Jüdische Allgemeine, da se vjerojatno radi o prvom spomeniku u Njemačkoj koji povezuje spomenike "na središnjem mjestu sjećanja i u lokalnim zajednicama". Schuster je ustvari bio začetnik ideje izgradnje spomenika s odvojenim granama.

Posljednja deportacija sa željezničke postaje u Würzburgu dogodila se u lipnju 1943. godine.

Prije Holokausta u tom dijelu Njemačke postojale su brojne židovske zajednice, čiji su članovi godinama u tom području živjeli te pridonosili životu te regije u svim područjima. Između 1941. i 1944. godine oko 2.000 Židova iz tog je područja deportirano u logor Theresienstadt. U Würzburg se nakon rata vratilo samo 20 članova nekadašnje velike židovske zajednice grada i oni su izgradili novu židovsku zajednicu koja danas broji 1.000 članova na čelu s Josefom Schusterom.

U okviru ovog projekta, od lokalnih je umjetnika zatraženo da kreiraju simboličnu prtljagu u svih 109 gradova Donje Frankonije u kojima su prije Drugog svjetskog rata postojale židovske zajednice. Pozivu na sudjelovanje u ovom projektu do sada se odazvalo 69 gradova Donje Frankonije. Jedan kovčeg se ne odnosi na neki posebni grad. Kada se taj kovčeg otvori, u njemu se nalazi pjesma "Mala Ruth", izraelskog pjesnika Yehude Amichaia, čija obitelj je pobjegla iz Njemačke 1930-ih. Ti su stihovi posvećeni pjesnikovoj prijateljici iz djetinjstva Ruth Hanover, koja je ubijena u logoru smrti Sobibor.

Drugi dio sadržaja ovog spomenika je projekt edukacije mladih, koji je započeo 2018. godine i još uvijek traje, a u središte te edukacije su lekcije koje moramo naučiti iz povijesti.

Očekuje se da će ukupni troškovi spomenika i edukacije doseći oko 250.000 eura, a među onima koji su dali sredstva za ovaj projekt su grad Würzburg te drugi lokalni gradovi.

BORBENI ZRAKOPLOVI IZRAELSKIH ZRAČNIH SNAGA PRVI PUTA SLETJELI U NJEMAČKU

PIŠE: F. C.

Sredinom kolovoza dogodio se još jedan povijesni trenutak u odnosima Izraela i Njemačke: borbena zrakoplova Izraelskih zračnih snaga prvi su puta u povijesti sletjeli u Njemačku. Dva su povoda za taj povijesni događaj: prvi je tužan i odnosi se na obljetnicu masakra izraelskih sportaša na Olimpijskim igrama u Münchenu 1972. godine a drugi povod su bile zajedničke njemačko-izraelske vojne vježbe.

Na zajedničkim njemačko-izraelskim vojnim vježbama, koje su trajale dva tjedna, sudjelovalo je šest izraelskih zrakoplova tipa F-16.

Njemački i izraelski zrakoplovi zajedno su preletjeli iznad zračne baze Fürstentfeldbruck gdje su 1972. godine pripadnici palestinske terorističke organizacije Crni

rujan ubili jedanaest izraelskih sportaša i trenera koji su sudjelovali na Olimpijskim igrama u Münchenu. Na tom su mjestu snage sigurnosti pokušale osloboditi izraelske sportaše, koje je otela palestinska teroristička organizacija Crni rujan u slabo osiguranom olimpijskom selu 5. rujna 1972. godine u Münchenu. Osim izraelskih olimpijaca, u toj je akciji poginulo i pet terorista i jedan njemačkih policajac. Unatoč tom strašnom događaju, Olimpijske igre su nastavljene. Na komemoraciji koja je 6. rujna održana na Olimpijskom stadionu sudjelovalo je oko 80.000 ljudi i 3.000 sudionika Igara. Na komemoraciji su sudjelovale i obitelji žrtava.

Zrakoplovi su u povratku preletjeli i iznad dijela područja nekadašnjeg koncentracijskog logora Dachau, a istog dana je njemačko-izraelsko izaslanstvo položilo vijenac u memorijalnom centru

koncentracijskog logora te odalo počast žrtvama Holokausta.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata u logoru Dachau, u blizini Münchena, bilo je zatočeno više od 200 tisuća ljudi, a 41.500 zatvorenika ubijeno je, navodi se na mrežnoj stranici memorijalnog centra. Na ceremoniji u Dachau sudjelovali su visoki dužnosnici, među kojima i njemačka ministrica obrane Annegret Kramp-Karrenbauer.

"Piloti našeg zrakoplovstva letjeli su danas iznad koncentracijskog logora Dachau u Njemačkoj", objavio je na Twitteru izraelski premijer Benjamin Netanyahu.

"U Dachauu se dogodio masakr Židova", dodao je. "Najveća lekcija Holokausta je da nitko neće zaštititi Židove, ako se oni sami ne zaštite. Danas sami sebe branimo. Pozdrav našim pilotima", poručio je Netanyahu.

